biblioteca rao

Birkenau, la capătul liniei. Foto: Jan Jones.

MAX EISEN

CU PREȚUL VIEȚII

O poveste despre curaj și supraviețuire la Auschwitz

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
EISEN, MAX
Cu prețul vieții : o poveste despre curaj și supraviețuire
la Auschwitz / Max Eisen. - București : RAO Distribuție, 2018
ISBN 978-606-006-136-6

821.111

RAO Distribuție
Str. Bârgăului nr. 9 - 11, sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

MAX EISEN
By Chance Alone:
A Remarkable True Story of Courage and Survival at Auschwitz
Copyright © 2016 by Max Eisen
Afterword copyright © 2016 by Amanda Grzyb
Postscript copyright © 2016 by Piotr M.A. Cywiński
Note on the Author copyright © 2016 by Eli Rubenstein
Publicat prin înțelegere cu HarperCollins Publishers Ltd, Toronto, Canada
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Lingua Tradom

© RAO Distribuție, 2016
Pentru versiunea în limba română

2018

ISBN 978-606-006-136-6

Mult iubitei mele familii, care a murit într-o explozie de ură, dar care mi-a pregătit harta călătoriei prin viață. Ei trăiesc veșnic în sufletul meu.

Familiei mele actuale, atât de dedicată și de iubitoare... Acum mulți ani nu-mi puteam imagina că voi trăi ca să-i cunosc. Aceștia sunt: scumpa mea soție, Ivy, cei doi fii ai mei, Edmund Irving și William Larry, nepoatele mele, Amy Tzipporah și Julie Leah, și toți strănepoții mei. Ei m-au înconjurat cu dragoste, stabilitate și o mare bucurie.

Numeroșilor studenți care au asistat la prezentările mele. Această carte este scrisă pentru a vă aminti să vă opuneți mereu ideologiilor radicale. Să nu rămâneți niciodată deoparte. Respectul și comentariile lor mi-au fost o mare inspirație.

Cuprins

Nota autorului ix
Hărți xi
Prolog 1

1. Copilăria în Cehoslovacia 9
2. Verile la fermă 25
3. Schimbări importante 29
4. Viața sub administrația maghiară 35
5. Un an pentru naștere și moarte 49
6. Ultimul Seder 51
7. Trenul 61
8. Sosirea la Auschwitz II-Birkenau 65
9. *Arbeit Macht Frei* 73
10. Desecarea mlaștinilor 87
11. Fantome umblătoare 91
12. O bucată de șuncă 95
13. Selecția, iulie 1944 99
14. Desțelenirea terenului de lângă Auschwitz 103
15. Sala de operații 109
16. Operații în Baraca 21 117
17. O oală cu tocană 129

18. Distrugerea Crematoriului 4 131
19. Marșul morții 137
20. Melk, Ebensee și eliberarea 147
21. Ebensee, după eliberare 159
22. De la České Budějovice la Moldava 163
23. Vindecarea emoțională și fizică 173
24. Marienbad 177
25. Praga 183
26. Revenirea la Košice 191
27. Lagărul Ebelsberg DP 199
28. Canada 205

Epilog 211
Postfață 221
Mulțumiri 231
Anexă 237
Post-scriptum 247
Notă asupra autorului 251

Nota autorului

În vara anului 2012, după alte două încercări anterioare, am început să lucrez la aceste memorii cu asistența editorială a dr. Amanda Grzyb, profesor asociat de informație și studii media de la Universitatea din Western Ontario și un cercetător studios al genocidului comparat. Împreună am înregistrat ore de interviuri, care au fost ulterior transcrise. În orice caz, când am început să adunăm interviurile transcrise într-o formă narativă, coerentă, povestea nu suna în felul în care mi-o închipuisem eu. În vara anului 2014, ne-am decis să lăsăm interviurile deoparte și să începem de la zero. Procesul a fost dureros. Am scris capitolele de mână, în creion, pe foi de hârtie împăturite în două, apoi soția mea, fiul meu și nepoata mea le-au dactilografiat cu răbdare la computer. I-am dat Amandei fiecare capitol dactilografiat, iar ea le-a editat și mi le-a returnat cu întrebări și sugestii pentru eventuale modificări. Amanda și cu mine ne-am întâlnit frecvent timp de un an și, în aprilie 2015 – la aproape șaptezeci de ani de la eliberarea mea din lagărul de concentrare Ebensee –, am încheiat schița unui manuscris care detalia anii mei de formare, în copilărie, și supraviețuirea mea pe durata Holocaustului.

Datele și locurile din carte sunt menționate așa cum mi le amintesc și orice erori factuale sunt, fără îndoială, responsabilitatea mea. După o pauză de șaptezeci de ani, mi-am scris memoriile cât de precis a fost posibil.

Deportarea la Havasalya
August 1942

Deportarea de la fabrica de cărămizi de la Kassa spre Auschwitz II-Birkenau
Mai 1944

Marșul morții spre Ebensee
Ianuarie-aprilie 1945

După eliberare
6 mai 1945

Evadarea spre Vest
Octombrie 1948

Împreună cu Amy, nepoata mea, la Marşul celor Vii, 1998.
A fost prima dată când m-am întors la Auschwitz după război.

Prolog

În anul 1998, am fost solicitat să însoțesc un grup de o sută cincizeci de adolescenți din Toronto într-o excursie în Polonia, unde urmau să participe la Marșul celor Vii, un eveniment anual care are loc de Yom HaShoah sau Ziua Memorială a Holocaustului. În fiecare an, zece mii de oameni de pe tot globul se adună la Auschwitz I și merg împreună spre Auschwitz II-Birkenau, unde participă la un serviciu memorial pentru cele șase milioane de evrei asasinați de naziști și de colaboratorii lor.

Amy, cea mai mare dintre nepoatele mele, făcea parte din acest grup; avea 16 ani, aproape aceeași vârstă pe care o aveam și eu atunci când am intrat prima oară în lagăr, în 1944.

Ca vorbitor supraviețuitor, am fost însărcinat să adaug piesele care lipseau: sunetele, mirosurile și sentimentele locului. Pentru prima dată în cincizeci și trei de ani, urma să intru în lagărul de exterminare în care naziștii omorâseră atâția oameni din familia mea și dintre prietenii mei. Fără morminte pe care să le vizitez,

acesta era locul cel mai apropiat de spiritele lor și știam că pentru mine va fi o experiență emoțională foarte dificilă.

Sosirea mea la Auschwitz II-Birkenau în mai 1944 a fost o experiență terifiantă. Când am coborât din tren, am observat imediat patru crematorii uriașe foarte apropiate de peron, adăpostite sub niște mesteceni. Deși nu am aflat scopul lor decât mai târziu, acele structuri amenințătoare aruncau flăcări și fum prin coșurile lor masive, iar zidurile de cărămidă erau crăpate din cauza căldurii datorate funcționării permanente. Îmi amintesc că am rămas fără cuvinte și mi s-a tăiat respirația, de parcă ceva monstruos urma să mă înghită. În timp ce mă aliniam pe peron, separat de mama și de surorile mele, mă simțeam neajutorat și singur, speriat de necunoscut.

Soldații SS care se aflau la post pe peron aveau o aparență brutală, iar semnul cu craniul și oasele încrucișate de pe căștile lor m-a panicat. Când am revenit la Auschwitz II-Birkenau în 1998, nu se zăreau semne imediate ale marilor coșuri ale crematoriilor sau ale clădirilor care găzduiseră, pe vremuri, camerele de gazare. Cei din SS le distruseseră înainte să abandoneze lagărul, în ianuarie 1945, iar clădirile zăceau acum în ruine. Mestecenii crescuseră mai înalți și, acolo unde fusese odată noroi, era acum un covor verde de iarbă. Dispăruseră mirosul de carne arsă și prizonierii slăbănogi în hainele lor zdrențuite, mânați de gardienii SS.

Locul îmi părea ciudat de inofensiv și am fost izbit, în special, de uriașa sa goliciune, de ruinele barăcilor și sârma ghimpată. Câțiva kilometri mai departe, la Auschwitz I, am văzut barăcile în care petrecusem atâtea nopți, locurile în care fusesem forțat să stau la *appel* ore întregi și locul în care cânta orchestra. Mi-am amintit foamea, teroarea, epuizarea permanentă. Dar mi-am amintit și câteva momente critice, sfaturi, mici gesturi de bunăvoință, conversații cu ceilalți prizonieri și spitalul lagărului, care devenise o parte atât de importantă a poveștii mele.

Sherri Rotstein, unul dintre organizatorii contingentului canadian ai Marșului celor Vii, își amintește cum m-a văzut în acea după-amiază, înconjurat de participanți. Ea a spus că

Vorbind în fața spitalului din Baraca 21 în care am lucrat, în 2014.

priveam în depărtare și se întreba la ce mă gândeam. Știa că revenisem în trecut – emoțional și fizic –, într-un loc foarte întunecat, dar era încurajată de faptul că eram înconjurat de tineri evrei, viitorul evreilor. Este adevărat că revenirea mea în lagăr m-a umplut de tristețe, dar m-a și reconfortat când am văzut-o pe Amy așezând o fotografie a familiei mele pierdute pe ruinele Crematoriului II. Am știut că ei se aflau împreună cu noi în spirit. Iar Amy reprezenta generațiile de copii și nepoți care au prosperat după genocid.

Primul meu pelerinaj înapoi la Auschwitz-Birkenau mi-a dat puterea să văd, să simt și să transmit faptele oribile pe care naziștii le înfăptuiseră aici. Această excursie a fost cea care m-a angajat din nou pe drumul de educator și vorbitor despre Holocaust, muncă pe care o începusem, pentru prima dată, în urmă cu șase ani. Din acel moment, m-am ținut de un program riguros de prezentări la școli și de alte evenimente și am revenit la Auschwitz de multe ori. Într-una dintre aceste excursii, mi s-a alăturat și Julie, cealaltă nepoată a mea. Ea îmi spusese că-și amintea poveștile despre lagărele morții din fragedă copilărie, dar, până nu a călcat pe pământul de la Auschwitz, nu a înțeles cu adevărat nivelul dezinformării naziste și gradul de distrugere a vieților oamenilor. Ea mi-a descris impactul pe care l-a avut vederea barăcilor mele, a sălașului meu și a locurilor în care am muncit. Ea m-a privit întotdeauna ca pe un bărbat puternic, fericit și energic, neafectat de tragediile care mi-au lovit familia și pe mine. Mi-a spus cât de mult respecta misiunea mea personală de a învăța cât mai mulți oameni posibil despre soarta evreilor în timpul Holocaustului.

Am ținut prima mea prezentare publică în fața unui grup de elevi de clasa a treisprezecea de la liceul catolic St. Joseph din Barrie, Ontario, în mai 1992. Eram nervos și respiram greu stând în fața lor, spunându-le rapid povestea mea. Nu aveam abilitatea de a vorbi în public pentru a-mi transmite cu ușurință povestea. După ce am terminat, mi-am spus că n-o să mai fac niciodată asta. Dar, după câteva zile, un profesor mi-a transmis o notă de

mulțumire prin care declara cât de mult apreciaseră studenții candoarea mea și cât de bine înțeleseseră Holocaustul. Acest feedback mi-a dat încrederea de care aveam nevoie și am continuat să vorbesc, atunci când eram invitat, la diverse evenimente.

Începând din ziua aceea, m-am îmbarcat într-o călătorie de învățare de o viață și mi-am nuanțat discursurile pentru diversele categorii de vârstă. Astăzi, pot să le vorbesc și unor elevi de clasa a cincea, și unor studenți de la universitate, dar și tuturor celor aflați între aceste extreme. Am călătorit de-a latul Canadei, de la Maritimes până în British Columbia, cu angajamente de discursuri, adresându-mă unor audiențe mari sau mici, de la nivelul unei clase până la câte două mii de elevi adunați într-o sală de festivități.

Odată, în timpul unei sesiuni de la o școală elementară din Sudbury, Ontario, am fost întâmpinat la ușă de un grup de elevi de clasa a cincea și am observat că toți purtau la piept autocolante cu steaua lui David. M-au întrebat dacă vreau și eu una. După ce mi-am pus-o, ei m-au însoțit în clasa unde erau adunați optzeci de elevi. Profesorul m-a informat că toți citiseră cartea *Number the Stars* și fuseseră sensibilizați de discriminare. Am petrecut cu ei două ore și le-am spus povestea mea. Ei au notat câteva întrebări pe o foaie de hârtie, iar eu m-am străduit să le răspund cât am putut de bine. Când am terminat, ei s-au aliniat și mi-au cerut să le semnez foile de hârtie cu întrebări și să adaug un comentariu. Unii dintre ei aveau chiar foi suplimentare ca să semnez pentru familiile lor. Câteva săptămâni mai târziu, mi-a sosit un pachet de la școală. În el se afla o pătură de pâslă cu douăzeci de plăcuțe, care arătau ce învățaseră elevii din prezentarea mea.

O plăcuță prezenta o locomotivă care trăgea niște vagoane de vite. Alta înfățișa niște bărci de pescuit care transportau evrei danezi în Suedia. Alta avea o imagine cu familia mea, inclusiv cei doi frați ai mei ținându-se de mână. Acest material era, într-adevăr, un proiect memorial remarcabil și mi-a întărit importanța necesității de a studia serios istoria.

Mulți dintre elevii cu care vorbesc sunt în clasa a zecea, pentru că acesta este nivelul la care se predă istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Mă străduiesc să le mențin atenția trează pentru o oră și jumătate, dar și în următoarea perioadă, dedicată întrebărilor și răspunsurilor. Deseori, elevii mă abordează la final pentru a face diverse comentarii, pentru fotografii sau pentru a-mi cere un autograf. Profesorii și directorii mi-au spus de multe ori că sunt uimiți de cât de atenți sunt elevii atunci când le vorbesc. Nenumăratele scrisori pe care le primesc de la elevi și de la profesorii lor atestă faptul că ei înțeleg cu adevărat importanța istoriei Holocaustului. Acest lucru dă o perspectivă propriilor lor bătălii, încurajează protejarea unei societăți democratice și îi ajută să ia atitudine atunci când văd nedreptăți.

În afară de a vorbi la școlile elementare și la licee, am avut prezentări frecvente (uneori anuale) la unele universități și colegii, inclusiv Lakehead, Trent, Ryerson, Brock, Universitatea Northern British Columbia, Universitatea din Alberta, Universitatea din Manitoba, Universitatea din Regina, St. Francis Xavier, Western și Seneca. M-am adresat, de asemenea, cadeților de poliție din regiunea York, poliției provinciei Ontario și Colegiului Forțelor Armate Canadiene din Toronto. Am ținut prezentări la biserici, sinagogi, biblioteci și la centre comunitare, în cadrul săptămânii pentru educația privind Holocaustul. Angajamentele mele din afara orașului sunt foarte intense; uneori, țin chiar și cinci prezentări în trei zile. Aceste călătorii pot fi epuizante din punct de vedere emoțional și fizic. Dar am sentimentul că ele sunt necesare. Și, în ciuda naturii foarte solicitante a muncii, sunt mereu fericit să întâlnesc diverși oameni din toată țara. Dacă sunt disponibil, nu refuz niciodată o solicitare de a vorbi.

Deși este dureroasă, munca mea pentru educația despre Holocaust mi-a ținut spiritul tânăr. Cred că o nouă generație se poate referi la Holocaust și la lecțiile sale cu o nouă înțelegere asupra felului în care acesta poate acționa dacă nu este oprit. Speranța mea este aceea că studenții pe care-i întâlnesc vor combate rasismul și bigotismul oriunde îl vor întâlni, că vocea lor

se va auzi și că vor face diferența în societatea canadiană. După mai multe vizite la Auschwitz, pot observa cum rămășițele fizice ale Holocaustului se deteriorează constant și cum martorii oculari, la fel ca mine, îmbătrânesc tot mai mult. Înțeleg cât este de important ca supraviețuitorii să-și spună poveștile, pentru a onora și a aminti de oamenii și de potențialul uman care a fost distrus. Acest volum este etapa finală a călătoriei mele ca educator despre Holocaust și va rămâne o contribuție personală permanentă la istorie și la memoria celor iubiți mie, care au pierit în acest dezastru.

Capitolul I

Copilăria în Cehoslovacia

Când m-am născut în 1929, în Moldava nad Bodvou, Cehoslovacia, părinții mei nu aveau cum să prevadă pericolul și distrugerea ce aveau să se abată asupra familiei noastre peste un deceniu.

Orașul nostru avea o populație de aproximativ cinci mii de locuitori, dintre care cei mai mulți erau creștini romano-catolici sau reformați. Includea și aproximativ nouăzeci de familii evreiești, care totalizau aproape cinci sute de oameni. În oraș era o atmosferă de siguranță, iar eu aveam mulți prieteni, atât evrei, cât și alții. Într-un capăt al pieței mari a orașului se afla Biserica Romano-Catolică, iar în celălalt, Biserica Reformată. Construite în timpul Imperiului Austro-Ungar, școala publică elementară, în stil baroc, și oficiul poștal se aflau tot în apropierea pieței principale. Nu departe era și un liceu.

Locuiam împreună cu familia – tatăl și mama mea, bunicii, unchiul și mătușa – într-o clădire mare; fiecare cuplu avea propriul apartament. Familiilor de evrei din oraș le aparțineau cele mai multe dintre afacerile importante, inclusiv patiseria,

marele magazin general, două brutării, două taverne, câteva magazine pentru unelte și produse de grădinărit, un magazin de geamuri și unul de plante medicinale. Tatăl meu era proprietarul unei taverne numite Pivnița, unde oamenii veneau să bea și să socializeze și unde el producea și vindea o mare varietate de lichioruri îmbuteliate, cu aromă de mentă, de caise și de ciocolată. Exista un măcelar evreu, iar o altă familie deținea un magazin de biciclete, precum și o concesiune Shell Oil pentru vânzarea benzinei. Stabilimentul medical al orașului avea doi doctori evrei, dr. Fried și dr. Laszlo, și doi dentiști evrei, dintre care unul, dr. Gertner, era dentistul familiei noastre. Alte două cârciumi și o măcelărie erau deținute de familii neevreiești. Administrația orașului era condusă de echivalentul unui primar, care era și șeful districtului Abauj-Szanto. În oraș se afla și un post de poliție.

Mama, mătușa și bunica mea, asemenea celorlalte femei iudaice din oraș, erau persoane inteligente, educate, capabile și săritoare. Toate făceau muncă voluntară, realizând decorațiuni pentru sinagogă și ajutând oamenii săraci. Noi țineam deschise livezile de pe proprietatea noastră pentru cei nevoiași, care puteau veni să culeagă fructe în sezon. Când au ajuns la modă hainele tricotate, femeile se ocupau și de tricotat, realizând haine pentru ele și pentru fiicele lor.

Familia mea extinsă îi includea pe bunicul meu, Raphael; pe bunica mea, Malvina; pe mătușa mea, Bella; pe unchiul meu, Eugene, care era fratele tatălui meu, și pe soția sa, Irene. Deși toți mi-au influențat tinerețea, bunicul meu m-a învățat multe lucruri despre viață care îmi sunt de folos și acum. Cu toții îi respectam și îi apreciam grija pe care ne-o purta. Tatăl meu mai avea o soră, care locuia într-un oraș numit Almas, împreună cu soțul și copiii ei. Numele lor de familie era Lazarovits. Servitoarea mamei mele, Anna, a fost o altă persoană importantă în viața mea timpurie.

Când m-am născut, Anna a venit să locuiască la noi. Era o femeie puternică la trup și la spirit. Deși nu era evreică, ne cunoștea obiceiurile și putea să recite câteva dintre rugăciunile noastre dinaintea meselor. În mintea mea, și ea făcea parte din familie.

O fotografie de la nunta unchiului meu, Jeno (Eugene),
cu soția sa, Irene, făcută în 1930.

Admiram puterea și cunoștințele bunicului meu. Fusese ofițer de cavalerie în armata Imperiului Austro-Ungar și luptase pe frontul rusesc în Primul Război Mondial. Evreii din Austro-Ungaria (care se emancipaseră în 1867) îl venerau pe împăratul Franz Joseph, iar bătrânii din orașul meu, care erau veterani și care fuseseră tovarăși în acea perioadă, purtau bărbi și perciuni la fel cu ai lui. Bunicul meu și unchiul Eugene se ocupau de depozitul de cherestea de pe proprietatea noastră. În zilele de târg, vreo zece fermieri își trăgeau caii și căruțele în curtea noastră, în timp ce-și vindeau mărfurile la piață. Iubeam caii, deci pentru mine era un eveniment important. Înainte ca fermierii să plece, cumpărau cherestea din curtea noastră, iar bunicul înregistra tranzacțiile în registrul lui cel mare. (După ce își adunau recoltele, plăteau achizițiile cu grâne sau cu animale.) Imediat după plecarea lor, treaba mea era ca, împreună cu bunicul, să curăț bălegarul rămas în urmă cu o mătură cu mânerul foarte lung. Bălegarul era folosit pentru fertilizarea grădinii noastre de legume, așa că mirosul lui natural nu mă deranja. În afara muncii permanente la depozitul de cherestea, bunicul și cu mine curățam și altoiam pomii din livada familiei. Întotdeauna preferam școlii aceste corvezi, oricât de grea ar fi fost munca.

Când bunicul mergea să cumpere secțiuni de pădure care trebuiau transformate în cherestea, eram invitat uneori să-l însoțesc. Odată, am intrat într-un crâng de pini înalți și am ascultat vântul ce bătea prin coroanele copacilor, simțind mirosul pinilor în timp ce bunicul verifica mărimea și diametrul copacilor care urmau să fie tăiați. În sinea mea mă întrebam dacă știa să mai găsească drumul de ieșire din pădurea aceea deasă. Dar bunicul mi-a arătat cum să descopăr semnele particulare care ne pot ajuta să ne orientăm. Pe drumul de ieșire m-a învățat despre ciupercile sălbatice care erau comestibile și despre cele care erau otrăvitoare.

Trăiam într-o zonă rurală, în care vitele și caii erau numeroși, iar uneori aceste animale mâncau ierburi care nu erau bune pentru digestia lor, făcându-le să se umfle și să aibă nevoie de ajutor imediat. Când nu exista un veterinar care să facă acest serviciu,

Fratele meu mai mic, Eugene (stânga), Alfred și cu mine în 1939.

bunicul meu era chemat să elibereze gazul din burțile lor. Fermierii îi erau recunoscători pentru că se arăta disponibil, iar cunoștințele lui în acest domeniu mă impresionau. Am învățat multe lucruri observându-l – în special importanța lucrului bine făcut.

Tatăl meu, pe de altă parte, îmbrățișase era automobilului în anii '20, precum și la începutul anilor '30, când s-au petrecut multe schimbări culturale și sociale. La un moment dat, a deținut și a operat un autobuz care parcurgea distanța din orașul nostru până la Košice[1], capitala provinciei noastre, aflată la aproximativ cincizeci de kilometri depărtare. Șoferul autobuzului era și casier și, după o vreme, tatăl meu a înțeles că el păstra o parte din încasări și că afacerea pierdea bani. Așa că, după un an, a vândut autobuzul. El a mai avut și un automobil decapotabil, pe care l-a condus mulți ani, dar, în cele din urmă, acesta a devenit de nereparat și a fost abandonat într-un colț al curții, unde s-a scufundat până la osii. Eu și cu prietenii mei ne așezam în vehiculul ruginit și ne prefăceam că-l conducem.

În jurul anului 1925, tatăl meu a înființat Pivnița, o cârciumă populară la care oamenii veneau să socializeze. Uneori mi se încredința sarcina de a pune etichete exotice pe sticlele de lichioruri și ceară roșie pe dopuri, apoi adăugam sigiliul tatălui meu pe ceară. Fiecare sticlă era pusă apoi într-un manșon textil, care era pudrat cu praf de alb de cretă pentru a-i da aparența de vechi. Uneori, eu le livram aceste sticle clienților din oraș. M-am bucurat de timpul petrecut în Pivniță mai ales că tatăl meu îmi permitea să fiu ajutorul lui de încredere. În serile reci și întunecate, după școala evreiască, iarna, mă duceam adesea la cârciuma tatălui meu și așteptam acolo până la ora închiderii, aproximativ 8.00 seara. El îmi dădea să fac gargară cu puțin alcool, ca să omoare bacteriile iernii. Eram mai bucuros să-l aștept pe el decât să plec singur prin noapte.

---

[1] Acest oraș, cunoscut drept Košice sub conducerea slovacă, a fost numit Kassa în timpul guvernării Ungariei. Am ales să folosesc numele pe care orașul îl purta la vremea respectivă, ceea ce înseamnă că uneori mă voi referi la el cu o denumire sau cu alta. (n.a.)

Îmi amintesc de momentele în care, împreună cu prietenii mei, după ce ieșeam de la școală la ora 4.00, cumpăram chifle kaiser de la brutăria lui Deutch și mergeam la Pivniță, unde ni se permitea să dăm cep unui butoi de lichior și să ne înmuiem chiflele în el. Toți prietenii mei doreau să vină la Pivniță ca să se întărească înainte de școala evreiască. Tatăl meu, deși era un părinte sever, avea simțul umorului. Acelea au fost momente fericite pentru mine și pentru prietenii mei.

În timp ce tata era susținătorul material al familiei, mama era responsabilă cu asigurarea atmosferei și a ritmului mediului casnic. Ea ne sprijinea necesitățile zilnice, fizice și psihice. M-am născut în 1929, când ea avea 25 de ani, iar tatăl meu avea 27. Fratele meu Eugene s-a născut în 1932, iar fratele meu Alfred, în 1936. Sora mea cea mică, Judit, s-a născut în 1943, între noi fiind o diferență de paisprezece ani. Toți ne-am născut în casa familiei, iar nașterile au fost asistate de moașe. Fratele meu Eugene era cel deștept, iar eu mă simțeam defavorizat când el își termina temele fără prea mare efort, iar eu, nu. Părea că poate face față cu mare ușurință atât materiilor de la școala publică, cât și celor de la școala evreiască. Între noi exista o rivalitate frățească, naturală. Cu părul blond și ochii albaștri, Alfred, pe de altă parte, era cocoloșit de mine și de toți ceilalți membri ai familiei, fiind considerat un copil. Însă numai până când a apărut Judit, șapte ani mai târziu.

* * *

Cea mai veche amintire pe care o am este cu mine stând pe cadrul bicicletei, în timp ce tata mă ducea la școala evreiască pentru a mă prezenta profesorului. Părăseam pentru prima oară siguranța familiei, ducând cu mine numai o pungă de hârtie în care erau o chiflă kaiser unsă cu unt și o roșie, pentru prânz. Școala se afla în centru orașului, lângă sinagogă, la aproape un kilometru distanță de casa noastră. Pentru un băiat de 5 ani, părea

foarte departe. Tata m-a lăsat pe mâna profesorului, care îmi vorbea în idiș[1], limbă pe care eu nu o înțelegeam. Acasă vorbeam în maghiară, limba mamei mele.

Îmi era foarte teamă de acest mediu nou și ciudat. Era o zi minunată și însorită, iar în curte erau mulți copii de vârsta mea sau mai mari, care jucau diverse jocuri. Unii dintre ei ciopleau ramuri de salcie ca să facă fluiere. Alții își scoseseră încălțările și încercau să prindă mici pești în apa râului Bodvou, care curgea exact pe lângă școală. În timp, mi-am făcut prieteni și mi s-a permis să merg singur la școală. În singura clasă se aflau trei mese cu bănci; copiii era grupați în jurul lor în funcție de vârstă și de abilități. Aceasta era o *cheder* (școală) pentru băieți, care studiau scripturile (Biblia evreiască).

Grupul era supravegheat de un singur profesor și acesta era sever și viguros. Pentru menținerea ordinii se folosea de un băț, cu care îi pedepsea pe cei care nu învățau corect textele. Eu am fost așezat pe o bancă de pe partea dreaptă și eram pedepsit cu regularitate pentru lipsa mea de conștiinciozitate. Sunt convins că încerca să-și demonstreze calitățile de profesor în fața tatălui meu, care era o persoană foarte respectată în comunitate. Dar cu cât mă pedepsea mai mult, cu atât mai puțin doream să învăț.

Presiunea mediului ostil și orele din sistemul școlar public (pe care le-am început un an mai târziu) erau mai mult decât puteam duce. Nu numai că nu am învățat idiș la vârsta de 5 ani, dar a trebuit să învăț și limba slovacă la vârsta de 6 ani, pentru a putea participa la orele școlii publice. Cursurile școlii publice se terminau la ora 4.00 și, de acolo, ne duceam la școala evreiască până la ora 7.00. Eu mergeam la școala evreiască și duminicile, iar, atunci când Ungaria a ocupat țara, în 1938-1939, mă duceam la școala publică și jumătate din ziua de sâmbătă. Îmi rămânea foarte puțin timp pentru jocurile de copil. Firea mea rebelă s-a reflectat în rezultatele pe care le-am obținut la ambele școli, ceea

[1] Dialect vorbit de evreii din Europa Centrală, bazat pe un amestec de limbă germană cu elemente din ebraica veche (n.tr.)

ce ducea acasă la pedepse primite de la tata, care se aștepta la rezultate mai bune. Din fericire pentru mine, mama era mai înțelegătoare și îmi sărea de multe ori în ajutor.

Într-o zi, fratele vecinei noastre Ily a venit în vizită cu mașina lui sport Škoda, de culoare roșie. Am observat frumoasa mașină parcată în fața casei vecinilor noștri și am fost atras de ea ca de un magnet. În închipuirea mea, mă vedeam cocoțându-mă în spatele volanului și plimbându-mă cu ea. În cele din urmă, toată lumea a ieșit din casă: Ily, cărând un coș de picnic, fiul ei, Nori, și fratele ei, un artist înalt și bine îmbrăcat. Se duceau să viziteze peșterile cu stalactite din Dobsina, aflate la aproape o oră și jumătate depărtare. Aș fi dat orice să fiu invitat să merg împreună cu ei; pe când mă gândeam la asta, Ily mi-a spus:, „De ce nu vii cu noi, Tibor?" Când eram tânăr, mi se spunea Tibor. Trebuia să fac față unei decizii majore, pentru că era Sabatul[1] și călătoria cu mașina era strict interzisă. Dacă afla tatăl meu, pedeapsa urma să fie cruntă. Sfâșiat între frică și dorință, am ales să mă urc în mașină și să sufăr orice consecințe ulterioare. Eram hotărât să nu pierd această ocazie.

În timp ce traversam orașul, m-am lăsat în jos în mașină, pentru a nu fi văzut de cineva. Stalactitele erau absolut uimitoare și nu mai văzusem nimic asemănător până atunci. Pe drumul de întoarcere spre casă, stomacul mi se strângea de frica a ceea ce mă aștepta. Când am ajuns, se lăsa deja seara. M-am strecurat din mașină, încercând să nu fiu observat și prefăcându-mă că mă întorc acasă după o drumeție lungă. În timp ce mă apropiam de casă, aceasta mi se părea neobișnuit de tăcută și simțeam că toată lumea cunoștea pozna mea. Tata, care trebuie să fi văzut mașina revenind, m-a luat în primire de cum am intrat în casă și m-a dus în fundul livezii, unde mi-a administrat o biciuială pe cinste. Mi-a spus apoi că am comis un mare păcat nerespectând Sabatul.

[1] În tradiția ebraică, este ziua creată de Dumnezeu pentru odihnă. De Sabat, credincioșii evrei trebuie să respecte câteva restricții, printre care și interdicția de a călători. (n.tr.)

Mama a fost mai înțelegătoare, dar nu a spus nimic. Am strâns din dinți și am încasat pedeapsa, dar asta nu mi-a schimbat dorința de a acționa conform impulsurilor mele, atunci sau în viitor.

Odată, prietenul meu Gaby Lichtman și cu mine am alergat de la școala evreiască la casa lui, pentru a lua niște cărți pe care să le citim înainte de rugăciune. În fiecare zi, la școala evreiască, făceam pauză la apus pentru a ne ruga la sinagogă, apoi reveneam la școală până la 7.00 seara. Cum eram în miezul iernii, când se întuneca pe la ora 5.00, nu aveam mai mult de zece minute până să ajungem la sinagogă. Iubeam cărțile cu bandiți și cowboy și mi-am îndesat rapid câteva sub cămașă. Când am ajuns la sinagogă, slujba era deja în desfășurare. Am intrat în rând lângă ceilalți elevi și mi-am spus rugăciunile, dar profesorul ne văzuse deja că ajunseserăm mai târziu și ne-a aruncat o privire cruntă. Știam că eram în necaz.

Când ne-am așezat, profesorul s-a apropiat de mine și m-a pălmuit peste față. Am încercat să-i evit lovitura ferindu-mă într-o parte, pentru că nu voiam să fiu pedepsit în fața întregii comunități, dar, când am făcut asta, toate cărțile au ieșit din cămașă și au aterizat pe podeaua sinagogii. Eram extrem de rușinat și speram că podeaua se va crăpa și mă va înghiți. Acest incident l-a făcut de rușine pe tata, care se afla și el la rugăciune, pentru că toată comunitatea văzuse comportamentul meu necorespunzător. Știam că vor fi consecințe duble: tata mă va pedepsi și, mai rău, toate cărțile vor fi confiscate și nu mi se va mai permite să citesc povești de aventuri.

În general citeam după orele de școală, sfătuit în special de mătușa Bella, care era pasionată de lectură. Am învățat să parcurg un text în limba maghiară, stând în poala mătușii Bella, și la vârsta de 5 ani puteam deja să citesc cărți. Mătușa Bella, o femeie frumoasă, era invalidă din cauza poliomielitei, care-i limitase mobilitatea. În ciuda handicapului, avea bună dispoziție și se interesa îndeaproape de viețile noastre. Rutina casnică se învârtea în jurul nevoilor ei speciale, care erau satisfăcute, în special, de bunicii mei. Bunicul o ajuta să se ridice din pat, iar bunica o spăla

și o îmbrăca, îi împletea părul lung și mătăsos și îl aranja într-un coc. Bella citise foarte mult, în ciuda lipsei educației formale, și se bucura să-și împărtășească cunoștințele cu noi. M-am bucurat de multe ori ascultându-i repertoriul de povești, iar frații mei și cu mine îi căutam mereu atenția.

În plus față de rutina zilnică a Bellei, ritmul casei noastre era determinat de anotimpuri. Vara, când legumele erau gata de cules, toate femeile se adunau timp de mai multe zile pentru gătit. Pregăteau conserve, varză și murături, care să țină până în primăvară. Toamna, culegeam legume – precum cartofi, ridichi și morcovi – și le îngropam în nisip, în pivnița rece de la subsolul casei.

Varza acră era o mâncare de bază în casă. Se pregătea toamna, într-un ritual pe care mi-l amintesc și astăzi. Răzuiam mai multe căpățâni de varză până când umpleam un butoi, băteam varza rasă cu un ciocan de lemn până când devenea zemoasă, apoi introduceam varza în butoi, cu foi de dafin, porumb, mere tăiate și boabe de piper. Când butoiul se umplea, îl acopeream cu un capac de lemn și așezam deasupra lui o piatră grea, ca să-l țină închis și să pornească procesul de fermentație.

Pregătirea conservelor de fructe era un alt ritual al familiei. Cea mai mare parte a pomilor din livadă erau pruni și, după ce îi culegeam, făceam zeci de borcane de gem negru de prune. Când prunele erau coapte, le culegeam și le scoteam sâmburii, iar în ziua următoare, bunicul și cu mine pregăteam afară o vatră de foc pentru a fierbe prunele într-un vas uriaș de cupru. Fierberea gemului de prune dura o zi întreagă, așa că, de obicei, făceam asta când era lună plină, ceea ce ne oferea suficientă lumină ca să putem lucra până târziu în noapte. Când gemul era gata, devenind gros și greu, treaba mea era să agit amestecul delicios și să-l pun în borcane sterilizate. Borcanele erau astupate cu hârtie cerată și legate cu o sfoară, etichetate pe ani și, pe urmă, împărțite egal între cele trei familii. Ca o minunată răsplată pentru munca mea, eram lăsat să ling gemul care rămânea pe vasul de cupru.

O dată pe săptămână, mama, bunica și mătușa pregăteau aluatul pentru porția săptămânală de pâine. Treaba mea era să

transport aluatul, în căruțul cu patru roți, până la domnul Deutch, brutarul orașului, în drum spre școală. După școală, mă întorceam la brutărie ca să iau cele trei roți de pâine pe care domnul Deutch le copsese. Brutăria era plină de arome minunate care-ți desfătau simțurile. Pâinile erau stivuite pe rafturi, iar eu căutam etichetele cu numele familiei noastre. Când ajungeam acasă, mama tăia adesea o felie mare pentru mine, pe care o ungea cu grăsime de gâscă și paprica.

Cele trei familii – părinții și frații mei, bunicii, mătușa și unchiul meu – își aveau propriile camere: dormitoare și bucătării echipate cu cuptoare pe lemne pentru copt și gătit. Pentru mine era minunat, pentru că, de multe ori, puteam să-mi aleg meniul în funcție de mirosurile care veneau din cele trei bucătării. Îmi plăcea peștele, iar vara, în fiecare joi, un pescar local ne aducea doi păstrăvi, pe care mama îi pregătea pentru cină, gătiți în unt. Erau delicioși. Dar detestam în schimb supa ei de roșii cu orez și alergam spre o altă bucătărie de câte ori o pregătea.

Peste tot în curtea noastră se învârteau găini și rațe hrănite cu grâu. Gâștele erau hrănite cu porumb fiert, fiind ținute într-o zonă separată, unde se îngrășau rapid. Aceste păsări ne acopereau toate nevoile și ne realizam singuri toate cărnurile și grăsimile pentru gătit și copt. Dieta de iarnă se baza mai mult pe carne și grăsimi. Fiind o familie evreiască ortodoxă tradițională, trebuia să ne pregătim carnea noi înșine și să topim untura de pe gâște astfel încât să nu se piardă nimic. Mâncam delicatese precum ficat de gâscă, șorici de gâscă cu piure de cartofi și ceapă sote și multe alte specialități. Penele și puful erau adunate și folosite pentru perne și plăpumi.

Gardul înalt care înconjura curtea noastră avea o poartă principală pentru vehicule și o poartă mai mică pentru pietoni. Curtea era patrulată de cei trei câini ai noștri: un alsacian mare numit Farkas (*lup* în maghiară) și doi foxterieri, Ali și Prince. Farkas era masculul Alpha și era deosebit de atent la tot ce se petrecea în jur. Din tonul lătratului său puteam să știm dacă cel

care se apropia de curte este prieten sau dușman și ne simțeam întotdeauna bine apărați.

Pentru că proprietatea noastră spațioasă oferea tot felul de distracții, prietenii mei se adunau adesea aici, ca să ne jucăm diverse jocuri, cum ar fi de-a cowboy-i și indienii. Ne ascundeam în podul grajdului vechi, sau ne urcam pe ramurilor nucilor, sau dispăream în umbra pădurii. De multe ori dădeam de necaz, pentru care plăteam deseori prețul. Când aveam 11 ani, am ob-servat ascunzătoarea bunicului de pe tăblia de deasupra dulapului din camera lui. Acesta era locul în care își ținea lucrurile deosebite departe de ochii curioși. Dulapul înalt făcea parte dintr-un set de mobilier și era confecționat din lemn sculptat, de culoare închisă. Știam că acolo sus se aflau bunătăți și eram curios să văd ce aș putea descoperi. Într-o zi, m-am cățărat pe un scaun pentru a ajunge deasupra și am găsit un toc gros de piele pe care l-am luat în mână. Era greu și m-am întrebat dacă înăuntru se afla un pistol. Am deschis capacul de piele și am văzut un pistol Beretta strălucitor, cu mâner negru. Incitat dincolo de așteptările mele, eram hotărât să mă duc imediat în oraș ca să-l arăt prietenilor mei. Nimeni n-avea să fie mai tare ca mine! Am pus tocul sub braț și m-am îndreptat spre ieșire, sperând ca bunicul să nu observe că plec.

Când am ajuns în oraș, prietenii s-au adunat în jurul meu, iar eu le-am arătat arma. Ei au fost atât de impresionați, încât unii dintre ei au fugit să mai aducă și pe alții. În scurt timp am fost înconjurat de cincisprezece băieți întărâtați, fiecare dorind să țină pistolul în mână. Unii dintre ei m-au provocat să trag cu el. Am apăsat trăgaciul, dar nu s-a întâmplat nimic, așa că am apăsat din ce în ce mai tare. Ei au început să mă tachineze, spunând că arma este falsă. Eram furios că nu trage și am reușit să scot încărcătorul. Am fost uimit să găsesc înăuntru douăsprezece gloanțe. Din fericire, nimeni nu știa despre siguranță (și nici nu o eliberase din greșeală). Deja devenisem foarte îngrijorat că voi fi descoperit, așa că am pus capăt distracției și m-am îndreptat spre casă.

M-am strecurat în dormitorul bunicului și am pus pistolul la loc, sperând că nu va observa. Multe săptămâni după aceea, băieții încă

discutau despre armă, dar, cumva, nu am fost chemat niciodată să răspund pentru acțiunile mele. Privind în urmă, îmi dau seama cât de periculos a fost să umblu cu o armă și cincisprezece băieți naivi să o țină în mână și să o manevreze. Dacă pistolul s-ar fi descărcat și ar fi rănit pe cineva, ar fi apărut consecințe serioase pentru familia mea, pentru că, în timpul ocupației maghiare, civililor le era cu desăvârșire interzis să dețină și să poarte arme de foc.

Altă dată, împreună cu opt sau zece prieteni, am încercat să imit obiceiurile băieților mai în vârstă din oraș, care făceau lucruri mai „pentru adulți". Fumatul era interzis, dar la vârsta de 8 ani nu ne împiedicam de o asemenea problemă. Nu aveam bani, așa că m-am oferit voluntar să iau câteva dintre țigările tatălui meu, pe când se afla la Pivniță. M-am dus la magazin și i-am spus vânzătorului că profesorul îmi ceruse să-i aduc niște țigări. Am pus banii pe tejghea și am primit zece țigări învelite în hârtie de ziar. Eu și prietenii mei ne-am ascuns într-o zonă de munte mai retrasă, ca să le aprindem. Fiecare inhala și scotea cercuri de fum și, curând, eram cu toții amețiți. Tușeam și scuipam, iar experiența nu era deloc plăcută pentru noi, dar doream să fim precum băieții mai în vârstă.

Când am revenit acasă, mama a simțit imediat respirația mea și mirosul de fum și a știut exact ce făcusem. Mi-a spus în termeni fără echivoc să nu mai fac asta niciodată. În ciuda avertismentului, am continuat să fumez cu prietenii mei de fiecare dată când reușeam să facem rost de ceva mărunțiș.

Doctorul Fried, medicul familiei noastre, era un bărbat elegant, care fuma întotdeauna țigări de foi atunci când se plimba prin oraș. Găseam fumul de țigară foarte plăcut și mă învârteam în jurul lui, ca să trag fumul atunci când se plimba. În cele din urmă, eu și prietenii mei ne-am hotărât să strângem bani și să cumpărăm un mare trabuc cubanez, pe care să-l împărțim. Ne-am întors la proprietatea familiei cu comoara pe care o achiziționasem și ne-am strecurat în cotețul mare al găinilor. Am încercat să aprindem trabucul, dar nu ne-am dat seama că trebuia să tăiem capătul ca să facem loc aerului să treacă. Fiecare dintre noi a încercat, fără succes, să-l aprindă, mestecând progresiv tot mai mult dintr-un

capăt, până când l-am distrus. În timp ce beţele de chibrit de la încercările noastre succesive se acumulau pe podea, paiele au început să ardă mocnit, iar cotețul găinilor s-a umplut de fum. Asta l-a atras pe bunicul, care a deschis ușa și a țipat: „Afară! Dați foc cotețului găinilor!"

Când am ieșit afară, am văzut fumul strecurându-se prin toate crăpăturile. Prietenii mei au șters-o, lăsându-mă singur să fac față discuției cu bunicul. Dar asta tot nu ne-a liniștit. Am început să facem pipe din coceni de porumb și să fumăm frunze uscate în loc de tutun. Era o chestie oribilă, dar am ținut-o așa toată toamna, pentru că erau suficiente frunze pe care să le folosim. Am continuat să fumez până la 12 ani, când a trebuit să plec de acasă pentru ucenicie.

Privind în urmă, îmi dau seama cât de scandaloase au fost unele dintre acțiunile mele. Observ, de asemenea, și cât de multă gândire, efort și muncă presupunea administrarea gospodăriei, dar și cât de multe lucruri le consideram ca fiind normale. Mama ne asigura zilnic un meniu variat și hrănitor, gătit din mai nimic, iar înainte de a pleca la școală, îmi dădea câte o lingură de untură de pește cu un strop de sirop, pentru o sănătate mai bună. Era și o croitoreasă minunată și multe dintre hainele noastre erau făcute în casă. Cum reușea aceste lucruri fără apă curentă, fără mașină de spălat și fără alte facilități moderne este dincolo de înțelegerea mea. Probabil că era foarte tensionată în timpul unei zile de lucru și îmi dau seama cât de mult s-a sacrificat pentru bunăstarea familiei.

Capitolul 2

Verile la fermă

Familia mamei mele locuia la aproximativ două sute de kilometri, într-o comunitate mică de fermieri numită Kolbašov, lângă orașul Michalovce. Bunica Friedman și cei doi unchi ai mei necăsătoriți, Herman și Pavel, țineau o mare fermă de familie, unde produceau porumb, grâu și in. Aveau o cireadă de vaci de lapte, oi și capre, precum și câteva perechi de cai, pe care-i foloseau la arat, la tracțiune și la alte tipuri de munci. Era o fermă foarte prosperă și mulți tineri erau angajați să ajute. La răsărit, vitele erau scoase la păscut pe diferite imașuri cu iarbă, apoi erau aduse înapoi la prânz și din nou seara, pentru a fi mulse în găleți. Fermierii procesau laptele în separatoare, pentru a face lapte degresat și unt. Din laptele de oaie și de capră făceau brânză. La sfârșitul zilei, caii erau aduși înapoi la fermă, iar harnașamentele erau scoase, apoi erau îngrijiți și lăsați liberi să se plimbe până la jgheabul cu apă.

Prima mea vizită mai lungă la fermă a fost în 1935, pe când aveam 6 ani. Mi-am petrecut acolo toată vara acelui an, aproape două luni. Am revenit în verile anilor 1936, 1937 și 1938. Vacanțele

de vară la fermă erau perioade de libertate, fără școală publică sau școală evreiască. Mă simțeam neîngrădit. Mulți dintre verii mei din orașele din împrejurimi veneau și ei peste vară și eram un grup fericit de opt sau zece copii. Eram atașat, mai ales, de cele două verișoare ale mele mai în vârstă, Edith și Lily Burger. O altă verișoară, Laly Friedman, avea voie să pună șaua pe cal și să călărească oricând, în timp ce eu aveam voie să călăresc doar în fața unchiului meu, pe șaua lui.

Noi, copiii, aveam multe de făcut ca să ne ocupăm timpul. Obișnuiam să vizităm viteii nou-născuți, atingându-le gura și lăsându-i să ne lingă degetele cu gingiile lor fără dinți. Culegeam căpșuni sălbatice din pădure. Unchiul Herman și unchiul Pavel erau foarte ocupați cu administrarea fermei, dar reușeau mereu să-și găsească timp și pentru noi. Ni se dăduse sarcina să ducem oile și caprele la pășune. Să încerci să le ții adunate era o adevărată provocare, mai ales când caprele umblau aiurea, urcându-se tot mai sus pe coasta dealului. Îmi plăcea foarte mult când unchii mei mă luau pe șa și galopau spre câmpurile mai îndepărtate, pentru a verifica cum merge recoltatul.

La sfârșitul fiecărei zile lungi de activități, noi, copiii, eram murdari și morți de oboseală și ni se permitea să mergem până la pârâul de munte din vecinătate, ca să ne stropim și să ne spălăm. Apa era rece ca gheața.

În prima vară am cunoscut un băiat localnic de vârsta mea și în fiecare an ne petreceam timpul împreună, explorând zona. Într-o zi, am găsit un cimitir peste care crescuseră arbori, iar el mi-a spus că acolo erau fantome care ieșeau în fiecare noapte. Deși speriați, ne provocam unul pe altul să intrăm. Niciunul dintre noi n-a fost capabil să găsească destul curaj de unul singur, așa că am intrat împreună. În mijlocul cimitirului se afla un păr mare, încărcat cu fructe uriașe. Nu puteam ajunge la ele, așa că am adunat mai multe pietre și am aplecat crengile pentru a scutura câteva. Perele erau dulci și zemoase și îmi plăceau cu adevărat. În livada de acasă aveam tot felul de fructe, dar cele din grădina altcuiva erau întotdeauna mai gustoase. Am revenit apoi în cimitir destul de des.

Ultima mea excursie la fermă a fost în vara anului 1938, pe când aveam 9 ani. Vizita mi-a fost întreruptă brusc, în mijlocul verii, când unchiul Herman m-a dus la gară și m-a trimis acasă. Cehoslovacia era amenințată cu invazia de către Germania nazistă, iar situația devenise instabilă. Nu am mai revăzut niciodată familia mamei mele. La 9 ani nu înțelegeam, cu adevărat, ce se întâmpla, dar observam tensiunile tot mai mari din orașul meu natal. Întrucât eram atât de aproape de Ungaria, străzile erau patrulate noaptea, iar armata cehoslovacă a fost adusă să păzească frontiera. Copii fiind, eram încântați să vedem soldații cu echipamentul lor și nu înțelegeam pericolul care ne aștepta.

Capitolul 3

Schimbări importante

Cehoslovacia a devenit stat democratic ca urmare a Tratatului de la Versailles. Populația ei era formată din patru grupuri etnice: cehi, slovaci, unguri și germanii din regiunea Sudetă. Limbile oficiale erau ceha și slovaca, dar fiecare grup etnic regional vorbea propria sa limbă (inclusiv germanii și ungurii, în anumite regiuni). Noi trăiam în partea de est a țării și vorbeam maghiara acasă și slovaca la școală. Îl veneram pe Tomáš Garrigue Masaryk, președintele Cehoslovaciei din 1919 până în 1935. Când a murit, în 1937, o întreagă epocă s-a stins odată cu el. În particular, populația evreiască a pierdut un președinte sub a cărui conducere prosperase, timp de nouăsprezece ani de aur.

La scurt timp după moartea lui Masaryk, în zona Sudeților, care se aflau lângă granița cu Germania, au izbucnit tulburări civile. Hitler a tras foloase din această agitație și a utilizat-o pentru a rupe zona Sudeților de Cehoslovacia. În 1938, el s-a întâlnit cu liderii Marii Britanii, Franței și Italiei la Conferința de la München, pentru a transforma în realitate anexarea Sudeților de către Germania. Propriul nostru președinte, Edvard Beneš, a

fost exclus de la întâlnire, așa încât soarta teritoriului a fost decis fără consultarea lui și împotriva prevederilor Tratatului de la Versailles, care stipula că Marea Britanie, Franța și Italia erau obligate să ajute Cehoslovacia în cazul în care vecinii ei o amenințau. Dar Hitler speria aceste țări cu războiul dacă nu erau de acord ca Germania să anexeze regiunea, așa că ele au cedat. Este ironic faptul că două democrații, Marea Britanie și Franța, au fost de acord ca un alt stat democratic să se supună unui dictator. Soarta țării a fost decisă dintr-o trăsătură de condei. În timpul partiției nu s-a tras niciun singur glonț, și totuși acest lucru a deschis porțile celui de-al Doilea Război Mondial.

La sosirea sa în Marea Britanie, prim-ministrul Neville Chamberlain a fluturat acordul pe care l-a semnat cu Hitler și cu ceilalți lideri, declarând că acesta era o garanție a „păcii pentru timpurile noastre". În jurnalul său a notat că nu intenționa să meargă la război pentru o țară îndepărtată, al cărei nume nu putea nici măcar să-l pronunțe. Francezii nu au realizat, de fapt, că au fost de acord cu îndepărtarea apărării lor din Est și la Paris au curs râuri de șampanie pentru a celebra pactul cu Germania nazistă. Șase luni mai târziu, la 15 martie 1939, trupele germane au trecut frontiera cehoslovacă și au ocupat Praga. Cehoslovacia încetase să existe, iar țara a fost împărțită în trei regiuni: Boemia și Moravia au devenit protectorate ale Reichului german, controlate de adjunctul lui Hitler, Reinhard Heydrich; statul autonom fascist Slovacia a fost creat sub conducerea preotului romano-catolic dr. Jozef Tiso; iar partea estică a țării, populată majoritar de vorbitori de limbă maghiară, a fost acordată Ungariei, sub conducerea fascistă a regentului Miklós Horthy. Populația evreiască din Cehoslovacia a trăit un intens sentiment de groază.

Într-o zi, în 1938, vreo zece prieteni ai tatălui meu au venit la noi acasă pentru a asculta un discurs important al lui Adolf Hitler, la aparatul de radio al tatălui meu. Cu toții înțelegeam puțin limba germană, așa că am fost îngroziți de cuvintele otrăvitoare ale lui Hitler ieșind din aparatul de radio. La un moment dat, el a spus:

„*Wir werden die Juden ausradieren*“[1]. Tatăl meu și prietenii lui au fost șocați de această declarație, iar eu am simțit, în sinea mea, că urma să se întâmple ceva teribil.

Într-adevăr, viața pe care o cunoșteam urma să se schimbe în moduri pe care nu ni le-am fi putut imagina. În martie 1939, pe când aveam 10 ani, administrația slovacă din orașul nostru a fost îndepărtată, iar fasciștii maghiari au preluat frâiele. Am fost învățați să cântăm imnul Ungariei, pentru a ne pregăti pentru noul regim. Nu mai exista școală la care să mergem, pentru că profesorii slovaci plecaseră, iar populația orașului se pregătise să întâmpine noile autorități ridicând o poartă triumfală pe care scria: „Bun venit eliberatorilor noștri maghiari“.

Pe toate străzile și pe toate casele erau afișate steaguri maghiare și panglici în culorile roșu, alb și verde. Noi, evreii, nu puteam să întrevedem ce însemnau aceste schimbări pentru noi și, copil fiind, nu mi-am dat seama de uriașul pericol decât la câteva zile după sosirea trupelor maghiare, care aduceau cu ele o ideologie deschisă antisemită.

Pentru evreii ca noi, acceptarea noii administrații însemna să ne supunem unei ideologii fasciste care ne era străină și neprietenoasă. Și totuși, trebuia să găsim o cale prin care să ne împăcăm cu această schimbare. Bunicul meu, de exemplu, m-a dus în pod, unde își ținea vechea uniformă de cavalerie din timpul Imperiului Austro-Ungar. Am curățat hainele, am periat și am lustruit ghetele și am atârnat toate medaliile. Îmbrăcat în această uniformă, mi se părea un personaj impozant. Toți veteranii evrei care luptaseră în Primul Război Mondial de partea Imperiului Austro-Ungar s-au adunat, îmbrăcați în uniformele lor, în fața porții triumfale, pentru a-și demonstra atitudinea promaghiară. La vremea aceea, eram prea tânăr pentru a înțelege semnificația celor ce se întâmplau. I-am văzut pe adulții evrei din orașul nostru încercând să se adapteze noii realități, dar ascunzându-și

[1] Vom eradica evreii din Europa. (n.tr.)

cele mai adânci temeri, astfel că s-au trezit brusc într-un regim fascist ostil, cunoscându-și vulnerabilitatea ca evrei.

După câteva ore de așteptare în centrul orașului, am primit vestea despre sosirea trupelor maghiare. În depărtare, am observat o coloană de soldați conduși de un ofițer călare, mărșăluind încet în direcția noastră. Priveam soldații în timp ce treceau pe lângă mine și nu eram prea impresionat de aspectul lor. Uniformele le erau murdare și pline de petice – nu se comparau cu armata cehoslovacă, care fusese întotdeauna bine echipată. Din mulțime s-a ridicat un strigăt și toată lumea a început să cânte imnul Ungariei, pe măsură ce coloana avansa către piața orașului.

Acolo, comitetul de întâmpinare a predat oficial orașul noii administrații maghiare. Ceremonia s-a încheiat și soldații au primit liber, permițându-li-se să se împrăștie prin oraș. Ei s-au îndreptat către cârciumi, unde populația le-a oferit mâncare și alte provizii. Cârciuma tatălui meu, Pivnița, avea atârnat un semn pe care scria: „Băutură gratis pentru eliberatorii noștri". Într-un interval de aproape două zile, stocul tatălui meu s-a epuizat, astfel că nu și-a mai permis să continue cu această generozitate.

Soldații maghiari au fost puși să păzească cele câteva drumuri care intrau în oraș, întrucât ne aflam într-o zonă de război. Prima oară când am avut de-a face cu ura îndreptată împotriva evreilor a fost în timpul ocupației maghiare, când am traversat calea ferată ca să intru în oraș și am fost oprit de un soldat, care mi-a recunoscut pălăria ca fiind evreiască și a țipat la mine: „Hei, evreu jegos, unde te duci? Ar trebui să-ți scoți pălăria când mă vezi!" Când i-am povestit tatălui meu despre această întâlnire, el mi-a pregătit câteva mici sticluțe de șnaps, ca să le dau paznicilor când treceam pe lângă posturile lor, ceea ce-mi permitea să-mi continui netulburat călătoria.

Odată cu noua administrație, orașul nostru a fost brusc invadat de o mulțime de cumpărători din Ungaria. Veneau pe biciclete, călare, în șarete sau pe jos, ca să cumpere articole casnice, unelte, pantofi, precum și alte produse pe care ei nu le văzuseră de multă vreme. Mă simțeam copleșit de prezența

acestor străini, care cumpărau tot ce puteau găsi. La puțină vreme au sosit și jandarmii (poliția), împreună cu noii profesori și birocrați, iar orașul a devenit capitala provinciei Abauj-Szanto. Noua monedă era *pengö*-ul ungar, care înlocuia *coroana* cehoslovacă.

A început apoi școala și i-am cunoscut pe noii noștri profesori maghiari. Predarea se făcea în maghiară, iar slovaca nu mai era, oficial, folosită în regiunea noastră. Afacerile și magazinele evreiești funcționau cât de bine puteau, dar patronii de magazine nu-și puteau reînnoi stocurile epuizate, pentru că sursele de aprovizionare erau acum peste graniță, în protectoratul german. Printre toate aceste schimbări, am realizat brusc că familia mamei mele locuia acum în Slovacia fascistă, iar noi ne aflam în Ungaria fascistă. Puteam să comunicăm prin poștă, dar nu puteam să călătorim peste graniță, ceea ce însemna că vacanțele de vară cu bunica mea, cu unchii și cu verii mei erau, de acum, amintire.

Cu toate aceste schimbări, noi, evreii, ne simțeam ostracizați, iar ura profundă antievreiască a început să iasă la suprafață în tot mai multe feluri: porecle, bătăi cu alți copii și ziare pline de propagandă despre evreii care veneau dinspre Est în Ungaria (din Ucraina). Evreii din Est erau portretizați având nasurile în formă de cârlig și bărbi, purtând haine negre și năvălind în hoarde ca să ne pună în pericol viața și proprietatea. O anumită poveste, intitulată *Tarnopolbol Indult El*[1], era menită să convingă populația maghiară că evreii constituiau o amenințare de care ar fi trebuit să se teamă. Repetate mereu, minciunile deveneau un „adevăr" în care oamenii începeau să creadă. Chiar și eu eram confuz și rușinat de această caracterizare, atât de opresivă, unilaterală și dezumanizantă. Nu doream să fiu arătat într-un asemenea mod. Încercam să mă izolez de retorica oribilă, dăunătoare, dar era o povară pe care o simțeam zilnic.

Privind retrospectiv, realizez felul în care presiunile negative ne asaltau permanent în viața de zi cu zi, obligându-ne să ne

[1] El a pornit din Tarnopol. (n.tr.)

obișnuim să trăim cu această dușmănie. Comunitatea evreiască încerca să-și mențină speranța că aceste persecuții vor dispărea cu timpul și că vom reuși să ne facem viața suportabilă în ciuda acestor greutăți. Părinții erau cei care aveau de-a face cu cele mai multe dintre noile probleme, dar, cel puțin, familia noastră era încă întreagă. Era doar anul 1939 și în față ne așteptau încă multe obstacole necunoscute și de neimaginat. Dar trăiam fiecare zi pe rând, cu propria sa încărcătură de greutăți.

Capitolul 4

Viața sub administrația maghiară

Când am început clasa a cincea, în septembrie 1939, administrația maghiară deținea deja controlul complet asupra orașului. Toți băieții erau obligați să poarte o șapcă marinărească cu emblema Ungariei și să salute toți ofițerii și profesorii pe care-i întâlneau pe stradă. Noii profesori maghiari erau deosebit de severi, mai ales cu elevii evrei. Simțeam o presiune suplimentară, nu numai pentru că eram evreu, dar și pentru că aveam o problemă de concentrare și mă plictiseam repede de materiile care îmi creau dificultăți, cum erau matematica și gramatica. Îmi plăceau geografia, istoria și arta și, deși iubeam muzica, nu reușeam să învăț să citesc partiturile.

În timpul pauzelor, ne descărcam adesea aruncând creioane, bureți și alte asemenea lucruri prin clasă. Desigur, acest comportament era întotdeauna observat și raportat de următorul profesor. Ca pedeapsă, eram încredințați profesorului de educație fizică după ore, care ne forța să facem sute de sărituri ca broasca și flotări în curtea școlii. Aceia dintre noi care nu puteau ține pasul erau bătuți cu un băț.

Familia mea în 1940: Alfred (stânga), mama, eu, tatăl meu și Eugene.

În 1940, guvernul a afișat mai multe edicte în oraș care vizau direct comunitatea evreiască. Evreilor nu li se mai permitea să folosească aparate de radio, așa că ni s-a ordonat să ducem aparatul nostru la primărie și să-l predăm. Fără radiouri, eram rupți de lumea din afară și nu puteam afla știrile decât din ziarele cenzurate de guvern. Un edict care mi-a afectat în mod special familia le interzicea evreilor să vândă alcool și tutun. Tata și-a pierdut principala sursă de venit atunci când afacerea i-a fost confiscată fără să primească vreo compensație, iar marfa le-a fost înmânată autorităților, împreună cu cheia localului. Un alt edict opresiv decreta că toate familiile evreiești trebuiau să fie fotografiate de poliție, iar noi eram convinși că acele fotografii vor fi utilizate ca unelte pentru supraveghere. La școală aveam exerciții militare săptămânale cu un ofițer din armată. Elevii evrei

erau plasați întotdeauna în spatele coloanei și erau nevoiți să care lopeți și greble, pe când ceilalți elevi purtau arme de lemn și stăteau în față. Când ajungeam în poligonul de trageri, elevii evrei trebuiau să curețe, să grebleze și să sape zona, în timp ce restul elevilor făceau exerciții cu armele de lemn. Mărșăluind prin oraș, eram conștient de faptul că eram un cetățean de categoria a doua și că trebuia să îndur săptămânal, la școală, această sesiune umilitoare.

În 1941, toți bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 și 45 de ani, însurați sau burlaci, au fost trimiși la batalioane de muncă. Tatăl și unchiul meu, precum și toți ceilalți au fost trimiși la muncă în mine, în păduri și la instalații militare de pe Frontul de Est. Erau obligați să-și pregătească un bagaj cu haine de iarnă și bocanci, apoi își aduceau contribuția în locurile unde erau desemnați, lăsându-și familiile să se descurce singure. Aceasta, desigur, era o dificultate fizică și economică pentru întreaga comunitate evreiască, inclusiv pentru mama și bunicii mei și pentru toți copiii. Dintr-odată, mama s-a trezit fiind părinte singur pentru cei trei copii, dar a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a îndeplini cerințele care-i erau impuse și pentru a-și ascunde grijile față de noi.

Noi, copiii, eram nevoiți să ne mobilizăm și să facem munci care, în mod normal, le erau rezervate adulților. Întreaga comunitate evreiască trebuia să susțină nevoile membrilor ei și să asigure necesitățile vitale, în special pe acelea ale familiilor nevoiașe. Orele noastre de ebraică s-au încheiat atunci când profesorii noștri au fost mobilizați în batalioanele de muncă.

Oamenii din batalioanele de muncă nu erau plătiți pentru munca lor, primind doar o permisie de o săptămână într-un an. Când ajungeau acasă pentru vizita respectivă, era un eveniment important.

Iar când trebuiau să plece din nou, era un rămas-bun foarte trist. Pentru a-i trimite la drum, fiecare gospodărie era ocupată zile întregi, pregătind mâncare și provizii care să-i ajute să supraviețuiască în timp ce erau plecați. Cu tatăl și unchiul meu

plecați, bunicul era responsabil de bunul mers al casei și de menținerea moralului. Uriașa absență a bărbaților noștri m-a lovit, în mod particular, cu ocazia sărbătorii de Rosh Hashanah (Anul Nou evreiesc), când, la sinagogă, nu erau decât bătrâni, femei și copii.

Un alt edict crucial interzicea populației evreiești să angajeze nonevrei, ceea ce însemna că Anna, menajera noastră, nu mai putea rămâne cu noi. Când a refuzat să ne părăsească, jandarmii au venit și au luat-o cu forța din casa noastră. Antisemitismul și-a arătat din nou urâta față atunci când populația evreiască a fost blamată pentru soldații răniți care se întorceau acasă (unii dintre ei cu membre lipsă) de pe frontul rusesc, la sfârșitul anului 1941 și începutul anului 1942. Evreii erau considerați responsabili pentru că ungurii pretindeau că toți comuniștii ruși sunt evrei.

În primăvara anului 1942, am primit vestea, printr-o telegramă, că toți membrii familiei Friedman, rudele mamei mele, fuseseră deportați din Slovacia către o destinație necunoscută. Nu aveam nicio cale prin care să comunicăm cu ei sau prin care să aflăm unde erau. Mama era devastată, iar eu mă gândeam la toate momentele pe care le petrecusem cu ei, în timpul vacanțelor de vară, în special la cele două verișoare ale mele, Edith și Lily, care erau foarte apropiate de vârsta mea. Era de neconceput ca acești oameni să fie pur și simplu luați din casele lor și să fie, brusc, dispăruți. Puteam să-mi dau seama, din comportamentul mamei, că aceste vești o apăsau greu și că o îngrijorau foarte tare. Nu avea idee ce se întâmplase cu propria ei mamă, cu frații ei, cu cele trei surori și cu familiile lor.

Într-o zi, la câteva luni după deportarea lor, am primit o carte poștală pe care scria: „Noi, familia Friedman, suntem acum împreună. Lucrăm la ferme și așteptăm sosirea voastră. Familia Friedman". Și alte familii din orașul nostru au primit cărți poștale similare, pe care era tipărit un mare vultur german; acestea purtau ștampile pe care scria „Guvernământul General al districtului Lublin", noul nume al teritoriului ocupat de germani în Polonia. Deși cărțile poștale păreau să le fi provocat suspiciuni anumitor

membri ai comunității, mie mi-au creat o senzație profundă de ușurare. Mă simțeam plin de speranță aflând că rudele mele erau în viață la câteva luni după ce dispăruseră.

* * *

În august 1942, câțiva dintre prietenii mei au venit în livada noastră ca să culeagă fructe pentru familiile lor. În timp ce ne jucam și ne îndopam cu fructe, ne provocam unul pe altul pentru a vedea cine se urca cel mai sus într-un nuc uriaș din curte. Era o activitate riscantă, fiind foarte ușor să-ți alunece o mână sau un picior pe o ramă și să te rănești grav.

Dintr-odată, l-am auzit pe câinele nostru, Farkas, lătrând cu ferocitate. Puteam să-mi dau seama că niște străini intraseră în curtea noastră, iar el ne anunța intruziunea. Apoi am auzit-o pe mama chemându-mă să mă întorc acasă. Când am ajuns, am văzut doi jandarmi citindu-le dintr-o hârtie mamei, bunicilor și mătușii mele. Nu-mi dădeam seama de conținutul documentului, dar din privirile lor pricepeam că era vorba despre o situație gravă. Era un alt ordin, prin care ni se cerea ca mama, mătușa Irene, cei doi frați ai mei și cu mine să împachetăm un bagaj și să ne pregătim să fim mutați de acasă. Bunicul și bunica erau excluși din acest ordin, la fel ca și mătușa Bella. Bunicul s-a rugat de jandarmi, explicându-le că mama și mătușa erau cetățeni maghiari și că familia noastră trăia în această regiune de multe generații. Jandarmii ne-au spus că ei, pur și simplu, îndeplineau ordinele primite. Bunica s-a ocupat de împachetarea mâncării, în timp ce mama încerca să adune alte lucruri necesare. Când jandarmii nu erau atenți, bunicul le-a strecurat mamei și mătușii Irene niște bani. Apoi jandarmii ne-au scos din curte; câinele meu, Farkas, a trebuit să fie ținut de bunicul.

Eu aveam 13 ani, Eugene avea 10 și Alfred, 6. Eram acum un grup de cinci oameni, călătorind în necunoscut, înspăimântați și neputincioși. Tata și unchiul Eugene se aflau încă la batalionul de

muncă din sudul Ungariei, la sute de kilometri distanță, și nu aveau habar de ce se întâmpla acasă. Jandarmii ne-au dus la stația de cale ferată, unde mai erau încă cincisprezece familii, cu bagajele lor; în total, erau vreo optzeci de persoane. În cele din urmă, am fost încărcați într-un vagon descoperit pentru vite, cu doi jandarmi care stăteau cu picioarele atârnând peste margine. Imediat ce ne-am înghesuit în vagon, am încercat să ne așezăm, cumva, confortabil. Nu aveam habar încotro ne îndreptam sau cât de lungă avea să fie călătoria.

Prima oprire a fost în orașul Kassa, la aproape șaizeci de kilometri depărtare. Acolo, vagonul nostru a fost atașat altui tren, care avea deja câteva vagoane încărcare cu oameni. Am continuat călătoria, ajungând în cele din urmă la stația numită Szatmar-Nemety[1], în Transilvania. La câteva minute după sosirea noastră, mai mulți bărbați evrei ne-au împărțit fructe, pâine și apă. Era un gest minunat din partea lor, mai ales că și ei duceau lipsă de mâncare. Eu mă întrebam de unde aflaseră despre situația noastră. Am rămas în vagon, în gară, toată noaptea. Aveam doar două găleți pe care să le folosim ca toalete și, când se umpleau, cineva cobora din tren și le golea. Faptul că eram înghesuiți cu atâția alți oameni începea să ne obosească, iar lipsa somnului și celelalte neplăceri începeau să-și spună cuvântul.

În ziua următoare am călătorit spre nord-est, de-a lungul râului Tisa, spre munții Carpați. În acele momente, după trei zile petrecute într-un vagon deschis, nopțile începuseră să devină tot mai reci. Oamenii mai în vârstă gemeau permanent și aveau dureri. Cu toții simțeam lipsa confortului de acasă și a libertății de mișcare. Am ajuns la următoarea oprire, un loc numit Maramaros-Sziget[2], în toiul nopții. Transportul nostru a fost trecut pe o linie laterală, unde am stat toată ziua următoare, fără să ne mișcăm. Am început să mă

[1] Satu Mare, oraș din nord-vestul extrem al României, zonă ocupată pe atunci de Ungaria (n.tr.)

[2] Sighetu Marmației, de asemenea în zona de ocupație ungară (n.tr.)

întreb înfricoșat dacă era mai bine să mergem unde trebuia să mergem sau să rămânem acolo.

În seara aceea, trenul a pornit din nou și ne-am dat seama că mergea înapoi, în direcția opusă. În cele din urmă, am ajuns din nou la Szatmar-Nemety și, miraculos, cetățenii evrei ne-au aprovizionat din nou cu mâncare și apă. Pentru noi era dificil de înțeles manevrele pe care le făceau gardienii noștri. Speram că poate ne întoarcem acasă, dar am fost dezamăgiți când trenul a pornit din nou spre Maramaros-Sziget. De data aceasta însă, linia de lângă noi avea un tren care funcționa ca spital militar, încărcat cu soldații maghiari răniți, întorși de pe Frontul de Est. Îmi amintesc un ofițer bandajat peste tot, care striga la noi, cu ură, în limba maghiară: „Evrei împuțiți! O să înotați în râul Nistru la fel ca frunzele căzătoare!" Izbucnirea lui de ură m-a înspăimântat și mi-a părut stranie. Trenul și-a continuat călătoria de-a lungul râului Tisa, pe la poalele munților Carpați, și a ajuns, în cele din urmă, într-un oraș numit Raho. Călătoream deja de aproape șase zile și abia așteptam să ne dăm jos din vagon. Trenul a continuat până la o stație mică, numită Korosmezo. Acesta era capătul liniei pentru noi și puteam, în sfârșit, să ne adunăm bagajele și să coborâm din vagon.

Erau aproximativ o mie de oameni ca noi mișunând pe acolo, iar ofițerii ungari de poliție militară au început în curând să se ocupe de problemă. Ne-au ordonat să începem să urcăm un drum pietros și abrupt. Cu mare dificultate, am ajuns pe un platou montan care avea câteva barăci mari și un gater unde era prelucrat lemnul. Acest loc se numea Havasalya și se afla lângă trecătoarea Tatar, care ducea spre Ucraina. Poliția ne-a mutat într-o zonă cu mese lungi și am fost legitimați și identificați. Bagajele noastre au fost controlate pentru valori ascunse și bani. Ne-au fost verificate toate bunurile cu atenție, căutând până și în umerii hainelor și în interiorul bucăților de pâine. O familie a fost crunt bătută pentru că ascunsese un ceas de aur cu lanț și câteva inele; aceste obiecte au fost descoperite atunci când un militar și-a înfipt baioneta într-un borcan cu gem și a tras afară obiectele de valoare ascunse.

Mama îmi dăduse sarcina să ascund banii noștri pe durata călătoriei, iar eu îi băgasem în căptușeala bocancilor. Când am văzut că poliția căuta atât de amănunțit fiecare persoană, i-am spus mamei că mi-era teamă să nu fiu prins. Ea mi-a zis să mă comport normal, deși părea și ea cam îngrijorată. Când ne-a venit rândul să fim inspectați, ofițerul ne-a cerut documentele și ne-a întrebat unde sunt bărbații familiei. Mama și mătușa i-au răspuns că se aflau în batalioane de lucru, iar ofițerul a spus simplu: „Mișcați-vă!" Am scos un mare oftat de ușurare.

După ce întregul grup a fost controlat, am fost îndreptați către barăci, unde ne-au culcat. Erau aproximativ trei sute de oameni în fiecare baracă. Rumegușul de pe podea ne folosea cumva ca saltea pentru dormit, așa că era mult mai confortabil decât vagonul de vite. Dar baraca era foarte fierbinte în timpul zilei, iar pereții găuriți, din scânduri de lemn, făceau să fie frig și curent în timpul nopții. Am găsit un loc pentru familia noastră și acesta ne-a devenit casă pentru următoarele două săptămâni. În locul acela nu exista apă disponibilă și trebuia să o aducem în găleți de la o oarecare distanță, păziți tot timpul de jandarmi. Râul Tisa venea din munți și era limpede și rece ca gheața. Foloseam această apă numai pentru băut – nu rămânea niciodată suficientă pentru baie sau pentru spălatul hainelor. Rația noastră zilnică de mâncare consta dintr-un bol de supă. Cei care aveau bani puteau să cumpere o pâine neagră, de secară, de mărimea unei chifle kaiser, de la rutenii din zonă, care veneau în locul în care ne umpleam gălețile. Acum, banii pe care-i ascunsesem erau o binecuvântare și am fost capabil să-i susțin pe ai mei și pe alții care se aflau în nevoie în săptămânile pe care le-am petrecut acolo. Plăteam foarte scump pentru această pâine, iar schimbul trebuia să se facă în clandestinitate, atunci când gardienii nu se aflau prin preajmă.

Familiile care trecuseră pe acolo înaintea noastră își scriseseră numele pe plăcile de lemn din care era construit zidul barăcii. Numele de familie al fiecărei persoane era scris acolo, împreună cu ziua plecării și destinația – Kamenets-Podolsky.

Pe pereți erau scrijelite mii de nume ale oamenilor din transporturile anterioare. Fiecare constituia o mărturie de viață, o declarație care amintea lumii că omul acela trăise.[1]

La sfârșitul celei de-a doua săptămâni, am fost adunați cu toții, iar căpitanul care se ocupa de noi, un ofițer maghiar mustăcios care călărea un armăsar uriaș, ne-a spus că în ziua următoare vom fi încărcați în camioane și transportați către locul nostru de muncă de la Kamenets-Podolsky. Trebuia să ne prezentăm în fața barăcilor noastre, cu bagajele, în dimineața următoare, devreme.

Am scris numele noastre pe ziduri, asemenea celorlalți dinaintea noastră, iar mama a ușurat bagajele îndepărtând tot ceea ce nu era absolut necesar.

În dimineața următoare, am fost urcați într-un camion dintr-un convoi, sub supravegherea comandantului. Acesta ne-a urat călătorie plăcută, apoi le-a ordonat camioanelor să se pună în mișcare. Era sâmbătă dimineața. Camioanele s-au străduit să urce o pantă mare până la trecătoarea Tatar. De acolo, drumul cobora treptat. Acum ne aflam în Ucraina ocupată de germani.

Dintr-odată, cineva din camionul meu a țipat că, din spate, se apropia comandantul la galop. Când a ajuns la noi, i-a ordonat șoferului să oprească, după care a repetat procedura până când a ajuns la camionul din frunte. Apoi a anunțat că nu vom mai merge la Kamenets-Podolsky și că ne vom întoarce acasă. Nu eram sigur că l-am auzit corect și mi-a trebuit ceva timp până să înțeleg această realitate. S-au auzit urale de la toată lumea și am început să mă gândesc fericit la casa mea, la bunicii mei, la câinii mei și la revenirea la o viață normală.

Comandantul ne-a spus să coborâm din camioane cu bagajele, să mergem pe jos înapoi, la gater, apoi să continuăm să coborâm de pe munte până la stația de cale ferată Korosmezo, unde ne aștepta trenul. Ne-a mai zis că trebuia să ne cumpărăm singuri biletele

[1] În august 1941, douăzeci și trei de mii de evrei, în cea mai mare parte unguri, au fost asasinați de Einsatzgruppen naziste, primele crime în masă ale naziștilor împotriva evreilor, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. (n.a.)

pentru călătorie și că aceia care aveau bani să plătească și pentru cei care nu aveau. După ce am cumpărat bilete pentru noi și pentru alții, familia mea a rămas cu foarte puțini bani. Dar eram un grup de oameni fericiți și drumul s-a transformat într-o goană la vale, către tren.

Grupul nostru de aproape opt sute de oameni ocupa întregul tren. De data asta, nu mai eram într-un vagon pentru vite, ci stăteam pe scaune, ca oamenii normali. Eram o adunătură murdară și puturoasă și nu exista nicio haină curată la vreunul dintre noi, dar eram fericiți. La prima oprire, am avut timp să ne spălăm pe mâini și pe față cu un săpun pe care mama reușise să-l cumpere. La jumătatea drumului de trei zile spre casă, ea s-a hotărât să ne dăm jos într-un mic orășel numit Csap, unde avea niște rude. Mama nu dorea să ajungem acasă arătând și mirosind în felul acela. Ne-am luat rămas-bun de la prietenii din tren și ne-am îndreptat spre casa rudelor noastre. Cu toții au fost șocați când au văzut în ce hal arătam și când au auzit povestea călătoriei noastre. Ne-au oferit haine curate și o masă bună și mi s-a părut minunat să dorm pe podea, pe o saltea curată de paie.

Mama i-a trimis o telegramă bunicului, spunându-i că suntem în drum spre casă și data aproximativă a sosirii. A doua zi, le-am mulțumit și le-am spus la revedere rudelor noastre și am plecat spre gară să ne urcăm într-un tren. Drumul spre casă părea să dureze la nesfârșit, iar orele păreau zile. Îmi petreceam timpul gândindu-mă la poveștile pe care le voi spune prietenilor mei despre aventurile noastre din ultimele trei săptămâni. Mă mai gândeam și la importanța familiei și a căminului și mi-am jurat să nu mă mai plâng niciodată din cauza unor lucruri mărunte.

Când trenul a ajuns în orașul nostru, ne-am adunat lucrurile și am coborât, apoi am pornit spre casă. Pe când treceam de o cotitură a străzii, am văzut casa noastră, care oferea cea mai frumoasă priveliște. Când ne-am apropiat, Farkas a venit în zbor către poartă, în cea mai mare viteză. Când a ajuns în dreptul nostru, s-a oprit brusc, s-a ridicat pe picioarele din spate și m-a lins pe față. I-a întâmpinat pe toți, pe rând, cu afecțiune și devotament.

Bunicul și bunica ne așteptau în curte și am fost extrem de fericiți să-i vedem din nou. Aveau lacrimi pe obraji și ne-au îmbrățișat pe toți. Am alergat să o salut pe mătușa Bella, în apartamentul ei, iar reîntâlnirea noastră a fost emoționantă pentru toată lumea. De la papricașul de pui care se gătea pe sobă se ridica o aromă minunată, iar bunica umpluse masa cu salate pregătite pentru revenirea noastră. Pofteam atât de mult la aceste mâncăruri, încât abia dacă am putut să-mi umplu stomacul. După prânz, am ieșit afară să verific curtea, în care găinile, rațele și gâștele scurmau după mâncare. Livada gemea de fructe coapte și am îmbrățișat fiecare copac. Era unul dintre cele mai fericite momente din viața mea.

Mulți dintre prietenii mei, care nu fuseseră deportați, au venit la noi și ne-am dus împreună să înotăm în râul Bodvou. Eram foarte încântat să-i văd, iar ei erau nerăbdători să asculte poveștile călătoriei noastre. Câteva zile mai târziu, tatăl și unchiul meu au sosit acasă și familia era din nou întreagă. În ziua în care fuseserăm deportați, bunicul le-a trimis tatălui și unchiului meu o telegramă, în care le explica situația. Ei ceruseră o învoire de la batalionul de muncă pentru a încerca să afle de soarta noastră, dar cererea le fusese refuzată. Două săptămâni mai târziu, unitatea lor fusese mutată într-o altă zonă, iar ei avuseseră ocazia să plece. Veniseră acasă și discutaseră cu bunicul despre locul în care am fi putut fi duși. Apoi merseseră din stație în stație, întrebând dacă cineva văzuse un transport de evrei în vagoane de vite și adunând informații valoroase despre direcția în care plecasem. Ajunseseră la Korosmezo la două zile după ce plecasem spre casă. În cele din urmă, reușiseră să prindă trenul doar ca să afle că noi coborâsem cu o zi înainte la Csap. Când ne-au luat urma la Csap, noi plecaserăm deja spre casă. Când ne-au ajuns, eram, în sfârșit, reuniți.

Mulți ani mai târziu, am aflat dintr-o carte despre deportările ungurilor din anul 1942 că guvernul care ordonase anterior deportarea a patruzeci de mii de evrei dezbătuse dacă să-i permită ultimului grup – transportul nostru – să meargă în întâmpinarea sorții sale finale. Am fost duși înainte și înapoi în timp ce politicienii deliberau. În cele din urmă, au decis să nu efectueze deportarea

noastră și, astfel, am fost salvați miraculos din ghearele morții. Am aflat mai târziu că toți cei patruzeci de mii de evrei deportați anterior fuseseră duși la Kamenets-Podolsky de către poliția militară maghiară și asasinați de Einsatzgruppen naziste, unități mobile de asasinat, pe malurile râului Nistru.

* * *

Lipsisem la primele două săptămâni de cursuri și aveam dificultăți tot mai mari să mă adaptez disciplinei școlare. În acele momente, toți elevii evrei trebuiau să stea în băncile din spatele clasei. Eram înstrăinați, atât de ceilalți elevi, cât și de profesori. Prietenii mei și cu mine ne simțeam umiliți și ostracizați de către restul colegilor de clasă, care, până atunci, ne fuseseră egali. Nu mă puteam concentra și încă mă gândeam la evenimentele din ultima lună. În cele din urmă, școala a sfătuit-o pe mama să fiu îndepărtat, din motive de disciplină. Mă simțeam rușinat, dar eram și fericit. Acest nou aranjament îmi lăsa timp să o ajut la diversele corvezi de pe lângă casă, să-l ajut pe bunicul la depozitul de cherestea și să citesc mult.

După câteva săptămâni de astfel de activități, mama a înțeles că nu învățam nimic productiv pentru viitorul meu. Ea s-a hotărât să mă ducă cu trenul la Kassa, unde verii ei deținеau un mic restaurant kosher[1]. Existau câțiva comercianți care erau clienți fideli ai restaurantului. Unul dintre aceștia avea un magazin de blănuri și ei îl rugaseră să mă ia ucenic. Am plecat, împreună cu mama, să ne întâlnim cu proprietarul și am fost angajat. Trebuia să lucrez fără să fiu plătit în primii doi ani de pregătire, iar după aceea urma să primesc un mic salariu. Mama a aranjat pentru mine să dorm în casa verilor mei și să iau masa la restaurant. Înțelegerea era să încep

[1] Pregătit conform cerințelor religiei iudaice, în acest caz, referitor la mâncare (n. tr.)

în următoarea duminică după-amiază, așa că am plecat acasă pentru ca mama să-mi poată pregăti hainele.

În acea dimineață de duminică am luat trenul spre Kassa, un oraș frumos cu o populație de peste o sută de mii de oameni și o comunitate activă de șaisprezece mii de evrei. Existau două sinagogi mari și multe altele mai mici, precum și câteva școli evreiești, pentru a servi nevoile comunității evreiești. Mai existau o catedrală mare, o operă și o linie de tramvai. Strada principală avea magazine frumoase, clădiri de apartamente și hoteluri cu propriile cafenele. Pentru mine era incitant să particip la viața orașului, dar, în același timp, simțeam o oarecare teamă. Aveam doar 13 ani și jumătate și trebuia să fac față noii aventuri de unul singur.

În prima zi, mi-am lăsat valiza la restaurant și am plecat la magazinul de blănuri, care se afla în apropiere. Proprietarul m-a lăsat sub îndrumarea unui tânăr care avea 18 sau 19 ani și se afla la al patrulea an de ucenicie. Acest om mi-a devenit profesor, așa că eu, ca nou ucenic, trebuia să-i urmez ordinele. Blănăria era destul de mare, având un magazin de prezentare la stradă și un atelier în spate. Vreo zece lucrători erau angajați pe diferite posturi; unii tăiau blănurile, precum miel de Persia, nurcă sau vulpe, în timp ce alții coseau piesele laolaltă. Existau și trei sobe care țineau atelierul cald pe timpul iernii. Dimineața, treaba mea era să curăț cenușa și să aprind focul din nou. De-a lungul zilei, trebuia să le alimentez cu cărbune pentru a menține focul arzând. Seara, măturam podeaua, ștergeam praful, acopeream mașinile de cusut și făceam orice fel de curățenie care se impunea. Cea mai grea treabă pe care o aveam era să curăț blănurile care erau aduse la atelier pentru reparații. Procedeul de curățare îmi cerea să amestec rumeguș cu benzen într-o găleată. Pentru a fi curățate, hainele de blană erau întinse pe o masă, iar eu trebuia să iau câte o mână de amestec și să-l întind peste blană, frecând fiecare centimetru, până când hainele străluceau. Benzenul îmi usca pielea și-mi făcea mâinile să crape și să sângereze. Era foarte dureros, iar când mama a văzut în ce hal îmi ajunseseră mâinile, mi-a adus mănuși de bumbac, să le port pentru protecție.

Odată ce am reușit să cunosc mai bine orașul, mi s-a încredințat sarcina de a livra blănurile diverșilor clienți. Fiecare haină avea atașată o etichetă cu numele clientului, cu adresa și numărul apartamentului. Cu ambele brațe pline de haine de blană, mă urcam în tramvai și coboram în diverse stații, sunând la ușile apartamentelor clienților. După ce livram hainele, primeam bacșiș pentru serviciile mele, ceea ce îmi oferea șansa de a avea niște bani de buzunar și-mi dădea o senzație de libertate. La vreo șase luni după ce am început să muncesc, șeful meu (ucenicul mai în vârstă) a început să-mi arate cum să cos bucățile de blană. Mi-a arătat și cum să recunosc și să potrivesc diferitele modele și culori astfel încât haina finisată să arate ca fiind dintr-o singură bucată, și nu făcută din petice.

În fiecare vineri după-amiază, la ora 2.00, mi se permitea să merg acasă pentru Sabat. Îmi luam valiza cu hainele murdare, mergeam la gară și luam trenul către casă. În serile de vineri, mă întâlneam cu prietenii mei la sinagogă și le povesteam despre aventurile mele în marele oraș și despre cât de mulți bani făcusem din bacșișuri în săptămâna respectivă. Ucenicia mea a durat aproape doi ani, până în martie 1944.

Capitolul 5

Un an pentru naștere și moarte

În timpul lunilor de iarnă din anul 1943, mătușa Bella s-a îmbolnăvit. Nu mai putea să stea în scaun ca urmare a unei infecții la coapse, din cauza faptului că stătuse așezată timp de patruzeci de ani. Era țintuită la pat, iar infecția se răspândea rapid, ceea ce i-a creat alte probleme grave. Vărul primar al tatălui meu, dr. Emil Davidovici, un renumit doctor din Kassa, venea de două ori pe săptămână să o viziteze, dar era foarte clar că nu mai putea fi vindecată. În luna mai a intrat în comă și a murit o săptămână mai târziu, acasă.

Am fost foarte trist văzând-o întinsă și acoperită cu un cearșaf alb, în apartamentul bunicilor mei. Era primul membru al familiei la a cărui moarte asistam. Societatea pentru înmormântarea doamnelor a venit să o spele și să o pună într-un giulgiu. Bunicul, tatăl și unchiul meu au făcut un coșciug simplu din scânduri în care l-au așezat corpul. Coșciugul a fost urcat într-o căruță trasă de cai și dus la cimitir, fiind urmat de o procesiune formată din familie și prieteni. Dar, din motive necunoscute mie, copiilor nu le-a fost permis să participe. Moartea Bellei a lăsat un gol uriaș în viețile

noastre, iar eu și frații mei am simțit o pierdere uriașă la dispariția ei. Îmi era dor să stau în poala ei și să ascult poveștile pe care ni le citea, așa cum făcuse timp de atâția ani. Privind în urmă, sunt ușurat că ea a fost scutită de ororile care urmau să vină.

În timp ce ne luptam cu moartea Bellei, a devenit evident că mama era însărcinată aproape în luna a cincea. La început, am avut sentimente amestecate, pentru că urma să fie o diferență de vârstă destul de mare între bebeluș și mine. Eram preocupat și de cum urma să avem grijă de încă un membru al familiei, fără ajutorul Annei. Eu nu eram niciodată acasă în timpul săptămânii, iar tata revenise la batalionul de muncă. Eram întinși până la limită, dar eu nu aveam nimic de spus în această chestiune.

Pe 28 iunie 1943, mama a intrat în travaliu și mi s-a spus să aduc moașa, apoi să mă duc la doctor și să-i spun că urma să fie nevoie de el. Le-am văzut pe bunica și pe mătușa Irene încălzind apă în oale și ducând pânze în camera mamei, pentru a se pregăti de naștere. Travaliul și nașterea au fost dificile, dar după câteva ore ni s-a spus că putem să mergem să vedem bebelușul. Era o fetiță frumoasă cu păr șaten și ochi întunecați, iar numele ei era Judit. Deși familia era fericită, erau vremuri de mari frământări pentru noi și pentru comunitatea noastră. Nu era cel mai bun moment ca o mamă evreică să nască sau ca un copil evreu să fie născut.

În decembrie 1943, am celebrat Chanukah[1], festivalul luminii. Tatăl nostru a reușit să vină acasă pentru a sărbători împreună cu noi, într-un an în care o pierdusem pe draga noastră Bella și îi urasem bun venit micii noastre surori, Judit. Nu știam că acesta urma să fie ultimul Chanukah pe care aveam să-l sărbătorim împreună, în casa noastră.

---

[1] Festivalul luminii, festivalul rededicării Sfântului Templu din Ierusalim, sărbătoare ce durează opt zile, la sfârșitul lunii decembrie (n.tr.)

Capitolul 6

Ultimul Seder[1]

În 1944, ne aflam în cel de-al cincilea an de război. Întâmpinasem nenumărate dificultăți în timpul anilor trecuți – intoleranță, tratament destinat cetățenilor de categoria a doua, absența tatălui meu și a altor bărbați evrei tineri din oraș, propria noastră deportare abandonată –, dar încă ne agățam de speranța că războiul se va termina în curând. Raționalizarea alimentelor și a materialelor pentru îmbrăcăminte devenise foarte strictă. Trebuia să adunăm toate resturile de metal și să le înmânăm autorităților pentru a fi utilizate în efortul de război, iar rafturile magazinelor erau golite de produsele alimentare de bază, precum zahărul, sarea și alte condimente. Privind în urmă, noi, evreii ungari, încă trăiam într-o fericită ignoranță, în ciuda tuturor acestor lipsuri. Nu eram conștienți de tragedia care se abătuse asupra celorlalți evrei din Europa – cei care erau transportați în vagoane de vite spre cele șase lagăre ale morții din Polonia ocupată sau împușcați în gropi și în șanțuri în Ucraina și Belarus de către Einsatzgruppen.

[1] Cină ritualică ce marchează începutul sărbătorii de Pesach (n.tr.)

În martie 1944, în Ungaria a venit la putere Partidul Fascist al Crucii cu Săgeți; conducătorul lui, Ferenc Szálasi, era un antisemit violent. Comunitatea evreiască avea acum de înfruntat probleme critice, iar guvernul punea în aplicare foarte strict edictul conform căruia toți evreii erau obligați să poarte o stea a lui David galbenă pe piept. Purtând steaua, mă simțeam atât înjosit, cât și exclus. De acum eram un grup minoritar vizibil, ceea ce adăuga pedepse suplimentare la disconfortul nostru. În ciuda acestui lucru, ne-am menținut concentrarea spre sărbătoarea care urma, de Pesach[1]. Printr-un miracol, tatăl și unchiul meu au primit o învoire de o săptămână de la batalionul lor de muncă, chiar în acel moment deosebit.

Pregătirile pentru Paște au început cu aproape o lună înainte de prima cină, cunoscută ca Seder. S-a făcut curățenie în casă, care a fost frecată de sus până jos, toate așternuturile au fost atârnate afară, să se aerisească, și toate buzunarele au fost întoarse pe dos pentru a ne asigura că nu rămăsese nicio firimitură de pâine. Timp de opt zile, am mâncat matzah (un biscuit subțire) în loc de pâine fermentată, pentru a celebra exodul israeliților din Egipt, când aluatul de pâine pe care-l pregăteau nu avea timp să crească. Aveam farfurii speciale, utilizate numai pentru Paște, așa că le-am coborât din pod pentru a fi spălate și curățate. Spre deosebire de alte familii, aveam suficientă mâncare de la ferma noastră, inclusiv găini și gâște. În primele două seri, o aromă minunată de la gătit și copt a învăluit casa și am recitat povestea Exodului, când israeliții au plecat din sclavia din Egipt către libertate.

Cina ceremonială începe întotdeauna cu cel mai tânăr dintre copii punând patru întrebări: „În toate celelalte seri mâncăm pâine sau matzah, de ce în seara asta mâncăm doar matzah? În toate celelalte seri mâncăm tot felul de legume și ierburi, de ce în seara asta trebuie să mâncăm ierburi amare? În toate celelalte seri nu înmuiem legumele în apă sărată, de ce în seara asta le înmuiem în

[1] Paștele ebraic, sărbătoare care simbolizează eliberarea din robia egipteană și Exodul (n.tr.)

ea de două ori? În toate celelalte seri mâncăm stând drept, de ce în seara asta bătrânii noștri mănâncă sprijiniți?" După ce aceste întrebări sunt rostite, bătrânii răspund. De-a lungul istoriei, poporul evreu a trebuit să poarte povara persecuțiilor în țări din toată lumea, așa că ne rezervăm timp pentru a ne aminti de aceste evenimente. Când spunem povestea Exodului din Egipt, îi invităm pe toți cei care sunt înfometați să vină să ni se alăture la masă.

Îmi voi aminti întotdeauna ultimul nostru Seder, care este gravat adânc în memoria mea. Îmi amintesc întreaga familie stând așezată în jurul unei mese frumos împodobite – bunicul și bunica; tatăl și mama mea; unchiul Eugene și mătușa Irene; cei doi frați ai mei mai tineri, Eugene și Alfred; și bebelușul Judit, în leagănul ei. Lumânările ardeau în candelabru, farfuriile frumoase erau minunat așezate, iar capii familiei – bunicul, tata și unchiul meu – stăteau pe perne, pentru a simboliza relaxarea și eliberarea din sclavia din Egipt. După citirea și cântarea poveștii, am luat o cină cu mai multe feluri, care a durat patru ore. Pentru noi, aceasta a fost ultima cină împreună.

Când totul s-a terminat, am spălat vasele și am făcut pregătirile pentru al doilea Seder, din seara următoare. Pe la miezul nopții, am ieșit în curte pentru a lua puțin aer înainte de a ne retrage. Era o noapte liniștită, iar cei trei bărbați mai în vârstă discutau despre evoluția războiului pe Frontul de Est. Ei sperau ca armata sovietică să ne elibereze în cinci sau șase luni. Ne gândeam că sfârșitul războiului era foarte aproape și nu aveam habar că ceva teribil se întrezărea la orizont. Ne-am retras la culcare puțin după ora 12.00, cu planul de a ne trezi relaxați a doua zi de dimineață, ca să mergem la sinagogă și să ținem al doilea Seder după aceea.

La ora 2.00 noaptea, ne-am trezit în zgomotul pe care-l făcea cineva bătând la poarta casei. Ca de obicei, porțile erau închise pe timpul nopții. Farkas, paznicul nostru, lătra furios. Aceasta era o intruziune neașteptată, iar tatăl meu s-a aplecat pe fereastră pentru a vedea cine era acolo. Deja toată casa se trezise din cauza harmălaiei. Am auzit cum cineva îi spunea tatălui meu să vină să deschidă porțile, astfel încât să poată intra cu cei doi cai și căruța.

Bărbatul spunea că trebuie să vorbească urgent cu tatăl meu, așa că porțile au fost deschise. Vizitatorul s-a dovedit a fi un pădurar din zonă. Noi îl cunoșteam bine și aveam încredere în el. Pe vremea când tatăl meu încă deținea cârciuma, acesta era un client obișnuit și, în plus, făcea afaceri regulat cu bunicul meu. Cu toții eram intrigați de nevoia urgentă a pădurarului de a vorbi cu noi, așa că l-am invitat în apartamentul bunicilor mei. El ne-a spus că tocmai venea de la cârciumă, unde auzise câțiva jandarmi spunând că plănuiau să adune toți evreii din oraș și din vecinătate și să-i mute din oraș a doua zi. El a insistat să ne urcăm imediat în căruța lui, avea să ne ducă de acolo și să ne găsească un loc sigur în care să ne ascundem, în pădure. Cu toții am rămas fără cuvinte.

Cei mai în vârstă s-au sfătuit și, după o discuție lungă, bunicul a spus că, întrucât erau Paștele și Sabatul, nu puteam călători decât dacă viețile ne erau puse într-un pericol imediat – și nimeni nu-și putea imagina o asemenea amenințare. Bărbatul ne-a implorat, dar fără succes. În cele din urmă a plecat, iar porțile au fost închise în urma lui.

După acest episod m-am întins în patul meu și am rămas trează o bună bucată de vreme. Simțeam că ar fi trebuit să facem ceva, dar deciziile bunicului erau lege și trebuiau respectate. Amintirile legate de amenințarea deportării noastre din 1942 mi se învârteau prin cap. Așa ceva nu se putea întâmpla din nou!

Pe la ora 6.00 în dimineața următoare, doi jandarmi au deschis cu forța ușile și au intrat în apartamentele noastre. Ne-au spus țipând că avem la dispoziție doar cinci minute ca să ne împachetăm bagajul înainte de a fi luați. Au mai adăugat că ar trebui să le predăm toți banii și bijuteriile, pentru că, acolo unde mergem, nu avem nevoie de ele. Mama a luat-o în brațe pe sora mea mai mică și ne-a spus să ne îmbrăcăm cu cât mai multe straturi de haine. Tata ne-a sfătuit să ne încălțăm cu bocancii de iarnă, apoi s-a dus spre apartamentul bunicilor pentru a vedea cum se descurcă. Am pus cât de multă mâncare puteam în rucsacurile noastre. Mama era îngrijorată, neștiind ce să ia pentru a susține o familie de șase persoane într-o călătorie de durată, pe o distanță necunoscută.

Oricum, jandarmii ne hărțuiau, cotrobăind prin dulapurile noastre pentru a vedea ce puteau să confiște. Aveam câteva clasoare cu colecția mea de timbre, pe care am fost foarte trist să le las în urmă. Din nou, gândurile mi s-au îndreptat spre ultima deportare și am fost copleșit de frică pentru ce urma să ni se întâmple. În tot acest timp, Farkas lătra fără întrerupere, de parcă ar fi știut că se întâmpla ceva teribil.

În acele ultime momente, vecina noastră Ily, o doamnă creștină care ne era bună prietenă, a intrat grăbită în casa noastră. Jandarmii au țipat la ea să iasă, spunând că nu era treaba ei, dar ea a refuzat să plece. S-a întors spre mama și i-a spus: „Ethel, unde iei fetița? De ce nu o lași cu mine?“ Mama a refuzat oferta. Mă întreb și în ziua de azi ce s-ar fi ales de Judit dacă mama ar fi acceptat. Imediat după aceea, jandarmii au scos cu forța cele trei familii din casa noastră. Ne am luptat să cărăm bagajele, iar bunica abia și le-a putut ridica pe ale ei. În timp ce plecam, am spus un trist și disperat adio casei mele, livezii și lui Farkas. Ceva îmi spunea că această deportare va fi mai serioasă decât cea din 1942, pentru că, de data asta, eram luați cu toții. Cine urma să aibă grijă de casa noastră în timp ce eram plecați?

Toți vecinii priveau cele trei familii Eisen plecând cu bagajele, escortate de jandarmi. Câțiva dintre ei au strigat și au scuipat spre noi în timp ce treceam. Am fost duși la școala publică din centrul orașului, la aproximativ un kilometru distanță. De obicei, criminalii erau escortați la închisoare în modul acesta. M-am simțit rușinat, deși nu comisesem nicio crimă. Când am ajuns la școală, ne-au întâmpinat alte familii evreiești și, până la sfârșitul zilei, toate cele douăzeci de familii se aflau acolo. Am discutat înfricoșați, încercând să înțelegem care urma să ne fie soarta. Jandarmii ne-au înghesuit în două camere, fiecare adăpostind cel puțin două sute de oameni. Ne aflam la doar douăzeci și cinci de minute de mers de casele noastre și de confortul paturilor noastre, dar, în loc de asta, stăteam pe podeaua școlii. Începusem să înțelegem că nu mai eram stăpâni pe destinele noastre. Jandarmii ne izolaseră de restul orașului, de parcă am fi fost un grup de paria.

Noaptea petrecută la școală a fost prima dintre multele nopți tulburătoare care aveau să vină. Cu aproape două sute de oameni înghesuiți pe podea, era aproape imposibil să fii politicos. Unii încercau să doarmă, dar erau copii care plângeau permanent. Disconfortul spațiului și sentimentul general de nervozitate și frică au pus stăpânire pe noi și mulți au început să se plângă. Facilitățile de la școală erau elementare – doar o toaletă comună exterioară și câteva găleți cu apă pentru spălat. De dimineață, oamenii au început să se agite și au încercat să se ridice, dar fiecare centimetru de podea era ocupat și nu era loc de mișcare. Mă gândeam la masa de Paște, la cafeaua și la micul dejun speciale pe care le așteptasem tot anul. Îmi aminteam aroma ce străbătea casa atunci când măcinam boabele. Tot anul îmi dorisem această cafea (în restul anului, obișnuiam să bem cafea făcută din cicoare). Dacă am fi fost acasă, mă gândeam, aș fi mâncat matzah fărâmițat în bucățele mici, acoperite de cafea fierbinte, lapte și zahăr. În loc de asta, mă aflam la școală, cu stomacul gol și în fața unei zile teribile care ne aștepta pe toți.

De dimineață, jandarmii ne-au ordonat să ne adunăm, cu bagajele, în curtea școlii. Acesta a fost primul nostru pas din călătoria de la o libertate relativă către sclavie și un destin necunoscut. De acolo, aproape cinci sute de oameni, toți evrei, au pornit într-un marș în masă, din centrul orașului către stația de cale ferată. Rabinului Tannenbaum, liderul spiritual al comunității, i s-a ordonat să conducă grupul. Era un domn în vârstă, cu o barbă lungă și albă, iar soția lui, care era invalidă, trebuia să fie cărată într-un scaun de către cei doi fii ai lor. Mamele își duceau pruncii în brațe, întrucât cărucioarele nu erau permise. De ambele părți ale drumului, oamenii din oraș ne batjocoreau și ne blestemau, pe măsură ce treceam. Mulți priveau de la ferestrele caselor evreiești, pe care, acum, le ocupau. Mă gândeam cât de dezgustător era ca vecinii noștri să se poarte în acest fel. Mulți oameni din oraș care cumpăraseră bunuri pe credit de la evrei precum bunicul meu se simțeau fericiți că nu mai erau nevoiți să-și plătească datoria. Pentru ei, deportarea noastră era o pleașcă economică.

Pe când treceam prin fața proprietății noastre, am văzut că cineva ne ocupase deja casa, peste noapte. Farkas a părut să simtă că ne aflam în acel grup și a lătrat prin gard de parcă încerca să-și ia la revedere. Pentru mine, Farkas era mai uman decât locuitorii orașului, pentru că era singurul căruia părea să-i pese că eram luați de acolo.

Când am ajuns în stația de cale ferată, câțiva oameni mai în vârstă abia mai puteau să stea în picioare. Gara era mică, iar grupul nostru încăpea cu greu. În cele din urmă, ni s-a spus să ne urcăm în trenul spre Kassa. Toată lumea avea mii de întrebări. Când urma să ne întoarcem? Când aveam să ne revedem casele? Aveam să mai trăim vreodată o viață normală? După aproape o oră și jumătate, am ajuns la Kassa și am mers la o sinagogă din apropiere, care avea o curte mare. Acolo ne-au întâmpinat membrii comunității evreiești, care ne-au plasat în casele familiilor evreiești din oraș. Familia mea a plecat să locuiască la părinții lui Emil Davidovici, doctorul care avusese grijă de mătușa Bella. Aceștia locuiau într-un apartament cu trei dormitoare, care trebuia să găzduiască acum zece persoane în plus. Dormeam pe podea, pe saltele pe care trebuia să le îndepărtăm dimineața. Era dificil să ne aprovizionăm cu mâncare, dar ne-am descurcat micșorând porțiile. Deși nu mai eram păziți de jandarmi, nu ni se permitea să părăsim zona în care locuiam și să colindăm prin oraș. Nu era ideal să trăim atât de înghesuiți, așa că ne întrebam cât de mult aveam să mai rămânem acolo.

Prin comunitate începuseră să se răspândească zvonuri despre construcția unui loc care să îi găzduiască pe cei aproximativ treizeci de mii de evrei din provincia noastră, dar nu aveam habar unde urma să fie acest loc. Jumătate din această populație locuia chiar în orașul Kassa și aproape tot atâția în restul provinciei; așadar, era nevoie de numeroase locuințe care să ne găzduiască pe toți. La o săptămână de la sosirea noastră au început să apară notificări afișate, care îi îndrumau pe locuitorii evrei de pe anumite străzi să-și adune bunurile și să se îndrepte către o fabrică de cărămidă de la

marginea orașului. Cei vizați trebuiau să fie acolo la data menționată în ordin; nesupunerea atrăgea pedepse severe.

Aceste anunțuri ne-au distrus din nou siguranța aparentă a vieții, știind că va urma să ne mutăm într-un alt loc. În fiecare zi verificam străzile ai căror oameni trebuiau să se mute și, când nu o vedeam pe a noastră, simțeam o oarecare ușurare. Dar știam că va urma să ne mutăm dintr-o clipă în alta, așa că ne străduiam să adunăm din timp orice provizii găseam. Hainele noastre trebuiau să fie curate și ne gândeam tot timpul la cât vom putea să ducem cu noi. Era necesar să păstrăm doar lucrurile cele mai importante, pentru că drumul spre fabrica de cărămidă era de aproape doi kilometri. Perioada de așteptare era foarte stresantă, așa că reconsideram tot timpul ce să luăm cu noi și ce să lăsăm în urmă.

În cele din urmă, s-a afișat și ordinul pentru strada noastră. Ne-am adunat bagajele și am spus adio altui loc care ne adăpostise. Străzile erau pline de locuitori evrei, tineri și bătrâni, luptându-se cu bagajele lor – și îndreptându-se cu toții în aceeași direcție. Nu ne era permis să închiriem un taxi sau o căruță cu cai, așa că ne-a luat câteva ore să ajungem la fabrica de cărămidă. Am intrat printr-o poartă păzită de jandarmi și am văzut mii de oameni mișunând prin zonă. Am fost duși într-o baracă mare, folosită pentru uscarea cărămizilor. Podeaua dură era acoperită de un praf roșu, care era permanent ridicat de pașii sutelor de oameni care treceau pe acolo. În baraca noastră erau sute de oameni și niciun fel de facilități igienice, dar ne-am amenajat o mică zonă pe care am transformat-o în casa noastră. Apoi, tata, unchiul meu și cu mine am ieșit afară pentru a ne obișnui cu aranjamentul curții. Chiar dinainte de a o vedea, am simțit putoarea care venea dinspre latrina comună de afară, în care oamenii stăteau în echilibru pe o bârnă de lemn, deasupra unui șanț plin de excremente. Întreaga fabrică era înconjurată de sârmă ghimpată și păzită de jandarmi.

Primeam zilnic un bol de supă. Părea să existe un singur robinet cu apă, menit să satisfacă nevoile miilor de oameni. Mâncarea pe care o adusesem cu noi s-a terminat rapid, așa că părea să ne aștepte o foamete îngrozitoare, la fel ca pe toți ceilalți. Pentru a ne mai

ușura situația, mergeam împreună cu ceilalți tineri la poartă, oferindu-ne voluntari pentru serviciile de curățenie. În fiecare zi, jandarmii alegeau în jur de cincizeci de băieți, care mergeau în oraș pentru a curăța fostele zone evreiești, astfel încât populația nonevreiască să se poată muta acolo. Pentru această muncă primeam câte o bucată de pâine. Nu-mi amintesc cum avea mama grijă de bebeluș, dar încă alăpta când am ajuns la Kassa. Ea nu mai putea să aibă grijă de familie, așa cum făcuse întotdeauna, și mă întrebam cum se simțea din cauza asta.

Am rămas aproape trei săptămâni în fabrica de cărămizi. În fiecare zi, pe la prânz, un ofițer SS ne aduna în jurul lui pentru a-i asculta discursul. Ne spunea că vom fi strămutați în Est, că familiile noastre vor rămâne împreună și că vom lucra la ferme. În fiecare zi, timp de cinci zile, ofițerul SS a repetat același discurs – din câte am aflat mai târziu, aceasta era o tehnică de spălare a creierului folosită de naziști pentru a ne putea încărca mai ușor în vagoanele pentru vite. Abia așteptam să părăsim locul acela oribil și orice altceva părea mult mai promițător.

În timpul discursurilor ofițerului, mă gândeam adesea la familia mamei mele, care fusese deportată din Slovacia în 1942. Cartea poștală pe care ne-o trimiseseră preciza că erau împreună și că lucrau la o fermă, așteptând nerăbdători sosirea noastră. Cu toții speram că ne vom întâlni cu minunații noștri veri și cu familia extinsă, în districtul Lublin. Într-adevăr, naziștii, acești maeștri ai minciunilor și ai înșelătoriilor, ne convinseseră că rudele noastre erau încă în viață. Adevăratul lor scop era să ne urcăm în vagoanele pentru vite liniștiți și fără să opunem vreo rezistență. Pentru noi, care trăiam în condiții atât de îngrozitoare la fabrica de cărămidă, promisiunea muncii într-o fermă spațioasă era bine-venită.

Capitolul 7

Trenul

În primăvara anului 1944, la trei săptămâni de la sosirea noastră la fabrica de cărămidă, naziștii au început să lichideze acea tabără temporară de tranzit. Mai multe transporturi plecaseră deja spre „est". Am fost desemnat, împreună cu alții, să curăț barăcile în care fuseseră găzduiți cei deportați. Am găsit monede și alte articole pe care oamenii le lăsaseră în urma lor – dar numai banii aveau valoare pentru mine. Familiei mele i s-a comunicat să se pregătească pentru al treilea transport. Și noi trebuia să lăsăm în urmă bunuri valoroase, pentru că știam că spațiul înghesuit din vagonul pentru vite nu ne permitea să cărăm bagaje suplimentare, în afara câtorva bunuri personale de strictă necesitate.

Eram preocupat de gânduri despre trecut. Îmi aminteam cum, în 1942, mama, mătușa, frații mei și cu mine fuseserăm duși în munții Carpați și apoi trimiși acasă. De data asta, eram conștient că mai erau și alți membri ai familiei mele în acest transport – bunicul, bunica, deja destul de slăbită, dar și surioara mea de nouă luni, Judit – și eram foarte preocupat de cum aveam să ne descurcăm toți, călătorind în condițiile de înghesuială pe care le văzusem la primele două transporturi.

În ziua plecării, ne-am adunat puținele bagaje și am fost duși în zona de încărcare, unde așteptau vagoanele pentru vite. Acolo ne așteptau jandarmii ungari. După ce am fost urcați, trenul a pornit de la fabrica de cărămidă, aflată în suburbiile orașului Kassa, spre gara principală, situată la mică distanță. Odată ajunși acolo, fiecare vagon a primit câte o găleată cu apă de băut și o altă găleată goală, pentru a fi utilizată ca toaletă. Apoi ușile au fost închise și încuiate. Simțurile îmi spuneau că suntem în pericol. Ce se întâmpla cu noi și unde urma să ajungem?

În copilăria mea, trenurile însemnau stabilitate. În fiecare dimineață, când auzeam fluieratul trenului care aducea în orașul meu elevi veniți de departe, știam că era momentul să plec spre școală cu prietenii mei. În fiecare după-amiază, trenul fluiera din nou și îi ducea pe elevi înapoi, acasă, spunându-ne că școala s-a terminat. Trenul mă mai ducea și la ferma familiei mamei mele din Kolbašov, în vacanța de vară; unchiul meu Herman aștepta întotdeauna la gară cu o căruță și doi cai nerăbdători. Stăteam pe capră alături de el și luam frâul, trăind un sentiment de libertate și de bucurie.

Nu putea exista un contrast mai mare decât cel dintre aceste amintiri plăcute și plecarea de la fabrica de cărămidă cu acel transport. În fiecare vagon erau înghesuiți câte o sută de oameni și bagajele lor. Eram striviți unul de altul și nu era loc decât pentru stat în picioare. Abia dacă puteam respira, căci căldura atâtor trupuri făcea aerul insuportabil. Situația era dezumanizantă, descurajantă și devastatoare, atât psihic, cât și fizic. Pentru ventilație nu exista decât o deschizătură mică, aproape de tavan, cu gratii. Apa s-a terminat aproape imediat și n-a mai fost înlocuită. Găleata pentru toaletă nu era golită, pentru că ușa nu era deschisă niciodată, iar putoarea pătrunsese în întregul vagon. Bagajele noastre, lăsate pe podea, erau acoperite de gunoi.

Nu mă puteam apropia de părinții mei, iar ei nu mă puteau proteja. Mă simțeam singur, copleșit de mirosul de urină și de materii fecale. Nu mă puteam ușura din cauză că vagonul era extrem de aglomerat și îmi lipsea intimitatea. Gemetele oamenilor care erau claustrofobi sau în durere erau dezolante. Când îmi amintesc astăzi toate aceste lucruri, trăiesc un coșmar, gândindu-mă

la mama, care o ținea în brațe pe surioara mea de nouă luni, încă dependentă de alăptat. Nu-mi pot imagina cum a reușit să supraviețuiască fără mâncare și apă. Cei doi frați ai mei mai tineri, la vârstă de numai 8 și 10 ani, trebuie să fi fost de-a dreptul înspăimântați simțindu-se striviți și înconjurați de oameni mult mai înalți.

Unele lucruri din această călătorie nu le voi putea uita niciodată: mirosul de fum, sunetul locomotivei când scotea aburi pentru a împinge cele treizeci și nouă de vagoane pline cu oameni, zăcănitul roților când treceau peste îmbinarea liniilor... În prima zi, trenul a oprit pentru realimentarea cu apă și cărbune a locomotivei. Am țipat la paznicii noștri, implorându-i să ne dea să bem un pic de apă. Ei ne-au răspuns să aruncăm bijuteriile la schimb. S-au purtat câteva discuții și, curând, unii oameni au aruncat bijuteriile ascunse printr-o mică deschizătură din vagon. După ce au luat lucrurile de valoare, paznicii au plecat, pur și simplu, fără să-și onoreze promisiunea. În prima noapte în vagon, am adormit în picioare, legănat de ritmul trenului. M-am trezit brusc, în zgomotul puternic al sirenei locomotivei; credeam că avusesem un coșmar, dar, de fapt, trăiam unul chiar atunci.

În dimineața următoare, când razele soarelui au pătruns prin deschidere, m-am simțit cumva mai bine și m-am gândit că ar putea să existe o oarecare speranță. Dar la următoarea oprire, persoana cea mai apropiată de mica fereastră cu grilaj, din colțul de sus al vagonului, a fost ridicată pentru a vedea unde ne aflăm. Când ne-a spus numele stației, am înțeles că eram deja în Polonia ocupată, o revelație șocantă având în vedere că ni se spusese că vom fi strămutați în Est. Sentimentele de disperare s-au accentuat. Am călătorit încă o noapte și, în timpul acesta, două persoane au murit. Trupurile lor au rămas în vagon.

Țipetele copiilor deja nu se mai auzeau în cea de-a treia noapte, când trenul s-a oprit, în sfârșit. Prin deschizătură am auzit oameni vorbind în limba germană. Vagoanele erau mutate înainte și înapoi, iar tampoanele de oțel se loveau unele de altele, ca o undă de șoc care trecea prin tot trenul. Eram toți trei, o grămadă mizerabilă de încărcătură umană.

Capitolul 8

Sosirea la Auschwitz II-Birkenau

După trei zile de călătorie, am auzit ușile celorlalte vagoane deschizându-se. Abia așteptam să se deschidă și a noastră. Mă gândeam că nimic n-ar fi putut fi mai rău decât ceea ce trăisem în aceste trei zile, încuiați de vii într-un mormânt. În cele din urmă, cineva a ridicat zăvorul vagonului nostru de vite și ușa s-a deschis. Lumina a pătruns înăuntru și oamenii au început să se miște ca niște larve adormite, stimulate brusc de un șoc de lumină și zgomot. Era ca și cum o rază strălucitoare ar fi pătruns într-o peșteră întunecată, obligându-i pe cei din interior să se trezească după o comă care durase trei zile. Un bărbat care purta șapcă, jachetă și pantaloni în dungi a strigat: *„Raus schnell!"* Înțelegeam puțin germana și știam că asta însemna „Ieșiți afară repede!" Mă gândeam că orice persoană care purta o astfel de îmbrăcăminte trebuia să fie un criminal. Credeau oare că și *noi* suntem criminali? Cu siguranță era o greșeală. *Raus schnell!* Doream să mă mișc, dar nu puteam. Voiam să-mi găsesc bagajul, dar totul era acoperit de gunoi uman.

Am fost printre primii trași afară din vagon și abia dacă mă puteam ține pe picioare. Am văzut mai mulți bărbați în haine vărgate, precum și soldați și ofițeri din SS îmbrăcați în uniforme netede și strălucitoare.

Auschwitz II-Birkenau; se observă rampa pentru tren, patru crematorii cu camerele de gazare, groapa cu foc și rampa de descărcare.

Camera de gardă și intrarea la Auschwitz II-Birkenau.

Și alți oameni au fost trași afară din vagon, inclusiv mama – care o ținea în brațe pe surioara mea –, bunicii mei, unchiul și mătușa mea. Eram cu toții amețiți de șocul călătoriei și năuciți de ordinele dure care erau lătrate spre noi.

La capătul platformei se vedeau flăcări și m-am gândit că putea fi un fel de fabrică. Am recunoscut mirosul pe care-l simțeam și acasă de câte ori fierarul punea o potcoavă înroșită pe copita unui cal și am înțeles că era carne arsă. În afara platformei inundate în lumină, totul era întunecat. Bărbații în uniforme vărgate ne-au spus că bagajele ne vor fi aduse a doua zi. Forțat, dar cât se poate de organizat, au separat bărbații și femeile în două coloane. Toți bărbații mai în vârstă și copiii au fost trimiși în coloana femeilor. Bărbații îmbrăcați în dungi încercau să ne asigure că ne vom revedea a doua zi. Aici nu era loc de rămas-bun.

M-am trezit în coloana bărbaților, alături de tatăl și de unchiul meu. Bunicul, bunica, mama (încă ținând la piept bebelușul Judit), cei doi frați ai mei mai tineri și mătușa mea au fost trimiși cu celălalt grup. Totul se întâmpla rapid și nu aveam timp să gândim. N-am avut ocazia să vorbesc cu mama – nici măcar ochii nu ni s-au întâlnit – și n-am fost capabil să-mi iau rămas-bun de la ea. Pur și simplu am fost împinși înainte, într-o singură coloană, către un ofițer SS care purta mănuși albe. El se uita la fiecare și indica, dintr-o zvâcnire a mâinii, dacă persoana respectivă trebuia să meargă la dreapta sau la stânga. Tatăl meu a trecut primul, apoi unchiul meu și eu. Bărbatul m-a trimis în același grup cu tatăl și unchiul meu. Eram păziți de soldați SS și am fost mânați către un pâlc de mesteceni, împreună cu ceilalți bărbați selecționați. Pe drum, am observat un foc mare la nivelul solului, la ceva distanță, și, de unde priveam eu, părea că oamenii săreau în flăcări. Când l-am întrebat pe tata dacă era posibil așa ceva, mi-a spus repede să tac și să merg în continuare. Am intrat într-o clădire numită saună, unde alți bărbați în haine vărgate ne-au ordonat să le predăm documentele sau bijuteriile pe care le mai aveam. Apoi ne-au spus să ne dezbrăcăm la pielea goală. Ne-au luat hainele, dar ne-au permis să ne păstrăm ghetele.

În următoarea etapă a prelucrării, am fost tunși până la piele, la subraț și inghinal, de către alți bărbați în uniforme vărgate.

Aveau numere și triunghiuri imprimate pe o bucată de țesătură cusută pe bluză. Bărbatul care era șeful acestei unități purta o banderolă pe braț pe care scria „Kapo" (șef). Kapo a aliniat bărbații mai în vârstă și le-a ordonat oamenilor lui să verifice dacă aceștia aveau coroane sau plombe de aur în dantură. Cei care aveau au fost trași într-o parte și dinții le-au fost extrași pe loc, cu ajutorul unui clește. Între timp, nouă, celorlalți, ni s-a ordonat să ne aplecăm pentru a fi controlați rectal, pentru ca nu cumva să avem obiecte ascunse.

Următoarea etapă s-a petrecut la dușuri. Nu văzusem niciodată în viața mea un duș și am fost uimit de complexitatea instalației. Existau numeroase capete de duș și câteva robinete mari care controlau debitul de apă caldă și rece. Deși trecusem prin *mikvah* (baia rituală) acasă, eram intimidat să mă aflu într-un grup de oameni necunoscuți și goi. În timp ce ne îmbăiam, trebuia să lăsăm ghetele aliniate la marginea dușurilor; tatăl meu, unchiul meu și cu mine nu ne-am luat ochii de la ele, pentru că aveam ghete făcute pe comandă, care trebuiau să reziste mult. Apoi, dintr-odată, Kapo și ajutoarele lui au început să le adune. Tata ne-a avertizat când a văzut acest lucru și am reușit să ne apucăm rapid ghetele, ținându-le sub braț în timp ce făceam duș. Dacă le-am fi pierdut, viețile noastre ar fi fost și mai în primejdie – dacă picioarele nu-ți erau protejate, nu erai capabil să lucrezi și erai selecționat pentru gazare. Cei care își pierdeau ghetele erau fericiți dacă primeau o pereche de saboți de lemn în loc. Acești saboți erau, de fapt, o bucată de lemn cu o pânză capsată deasupra, distrugând pur și simplu picioarele. Ghetele noastre erau comori pe care le păzeam zi și noapte.

Cruzimea gardienilor SS a ieșit la iveală, pentru prima dată, în camera de duș. În timp ce ne spălam, un soldat stătea lângă marele robinet care controla temperatura apei. Pentru distracție, îl întorcea din când în când spre fierbinte. În timp ce încercam să sărim într-o parte pentru a evita să ne ardem, un alt soldat ne lovea cu un baston

ca să ne întoarcem. Apoi primul soldat învârtea robinetul până când apa devenea rece ca gheața.

Un tânăr care făcea duș lângă noi își ținea ochelarii în mână. Aceștia aveau lentile foarte groase, iar el era, evident, miop. Debitul apei i-a smuls ochelarii din mână și, când s-a aplecat în genunchi ca să i caute, un gardian s-a apropiat și l-a lovit într-o parte a capului cu bocancul militar. Tânărul s-a rostogolit și gardianul a sărit pe pieptul lui. Puteam să aud coastele rupându-i-se. Gardianul, cuprins de frenezie, a continuat să sară pe pieptul bărbatului până când acesta a murit. Ceilalți și-au continuat dușul ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, dar eu eram șocat și înspăimântat. Chiar și astăzi, continui să mă întreb ce anume a determinat acțiunea oribilă a gardianului. Poate că ideea de a vedea un om dezbrăcat aplecat în coate și genunchi i se părea comică și dorea să-l umilească.

După dușuri am fost duși la barăcile noastre, cu ghete, dar fără haine. Înăuntru se aflau câteva rânduri de paturi de lemn pe trei etaje, fără saltele sau pături. După trei zile de stat în picioare în vagonul pentru vite, mă simțeam minunat stând întins în poziție orizontală, chiar dacă pe niște scânduri de lemn. Am încercat să analizez evenimentele petrecute în cele câteva ore de la sosirea noastră, dar nu puteam înțelege răutatea acestor gardieni. Eram îngrijorat pentru ceea ce avea să îmi rezerve viitorul. Mă simțeam năuc. Aceasta a fost inițierea mea la Auschwitz-Birkenau.

* * *

Apoi am fost trezit brusc din scurtul meu somn de niște bubuituri puternice și strigăte: „*Raus schnell!*“ Noi ne aflam pe rândul de deasupra. Tata a sărit primul jos, apoi eu și, în cele din urmă, și unchiul meu.

Kapo ne-a ordonat să ieșim din barăci. În dimineața însorită, m-am trezit uitându-mă la sutele de barăci, la miile de oameni vlăguiți din spatele gardurilor de sârmă ghimpată și la zecile de

turnuri de pază în care soldații SS manevrau mitraliere și reflectoare. În apropiere se aflau patru coșuri uriașe care scuipau cu furie flăcări și fum. Mirosul de carne arsă, care mă copleșise imediat după ieșirea din vagonul pentru vite, încă infecta aerul. Nu-mi puteam imagina dimensiunile uriașe ale locului și mă gândeam că ne aflam într-o mare zonă industrială. Tata mi-a spus să mă mișc rapid când auzeam ordinele strigate de Kapo, pentru că altfel aveam să fiu bătut.

În fața barăcilor noastre erau așezate mai multe mese și de fiecare parte stăteau câte doi oameni. Ni s-a ordonat să mergem la masa cea mai apropiată, în rând câte unul. Din nou, tata s-a dus primul, eu am fost următorul și unchiul meu a venit ultimul. Primul bărbat m-a întrebat numele, locul și data nașterii, ce limbi vorbeam, înălțimea, greutatea și culoarea părului. Următorul bărbat mi-a tatuat un număr pe brațul stâng: A-9892. Numărul tatălui meu era A-9891, iar al unchiului meu, A-9893. Oriunde mă duceam, eram întotdeauna între ei. Ei erau îngerii mei păzitori.

În apropiere se aflau nenumărate grămezi de pantaloni, cămăși și șepci vărgate. Am primit câte una din fiecare și le-am pus pe mine, deși nu mi se potriveau. Nu aveam șosete sau lenjerie, nici curele sau bretele ca să susțină pantalonii. Dintr-o grămadă de zdrențe nesupravegheate, tata a reușit să ia o pereche de pantaloni și, cu dinții și degetele, a rupt fâșii de material pe care le-a răsucit, făcând un fel de centuri pentru mine, pentru unchiul meu și pentru el însuși. Am rupt mai multe haine și ni le-am înfășurat în jurul tălpilor, în loc de șosete. Am păstrat și o bucată mai mică, pe care să o folosim ca prosop, în loc de hârtia de toaletă. Tata și unchiul erau inventivi și m-au învățat cum să supraviețuiesc în acele condiții îngrozitoare.

După ce m-am îmbrăcat în hainele de prizonier, m-am simțit de parcă n-aș mai fi fost o ființă umană, ci doar un număr. Pe două fâșii de cârpă albă, prizonierii muncitori au imprimat steaua lui David și numărul meu. În timp ce avansam în rând, ei au cusut o bandă pe fața cămășii mele și o alta pe spate. Grupurile aveau triunghiuri diferite: prizonierii politici primeau un triunghi roșu

(cu un *P* de la „polonez" sau cu un *F* de la „francez" etc.), cei de etnie rromă aveau un triunghi maro, Martorii lui Iehova aveau un triunghi violet, homosexualii, un triunghi roz, criminalii de rând, un triunghi verde, iar așa-numiții asociali, un triunghi negru. Pe lângă toate aceste grupuri, noi, evreii, eram treapta cea mai de jos a scării în ierarhia lagărului.

Curând, au apărut doi prizonieri ducând un bidon mare cu ceai fierbinte, prima mea mâncare sau băutură în acele zile. Ne-au dat veselă de metal, ne-au aliniat și ne-au împărțit apoi ceaiul. Acesta avea un gust foarte diferit de cel de acasă. Tatăl meu i-a întrebat pe oamenii aceia dacă aveam să ne revedem familiile în ziua respectivă. Ei au râs de el, arătând spre unul dintre coșurile care scuipau flăcări și fum. Apoi a spus: „De unde vii?"

Tata i-a răspuns: „Am venit din Ungaria, în toiul nopții".

Prizonierul i-a răspuns: „Este anul 1944 și tu nu știi ce scop are locul acesta? Familiile voastre au luat-o în sus, pe coș". Aceasta însemna, în limbajul lagărului, că fuseseră gazați și arși.

Sunt sigur că, în acel moment, tata a realizat cu groază că mama și restul familiei fuseseră asasinați la scurt timp după sosirea în lagăr, dar mie mi-a luat câteva zile ca să înțeleg procedeele de funcționare ale acelei mașini de ucis. Până să aflu mai multe despre existența camerelor de gazare, am presupus că fuseseră arși de vii. Mă simțeam devastat, dar eram în fiecare clipă sub o asemenea amenințare, încât nu-mi puteam permite să mă gândesc la pierderea familiei în timpul zilei. Nu mă puteam gândi decât la muncă, mâncare și supraviețuire. Tatăl și unchiul meu nu vorbeau niciodată despre morți, așa că, atunci când mă gândeam la familia mea în timp ce stăteam în patul meu noaptea, eram singur cu durerea mea. De fapt, era mai ușor să trăiești în această stare de negare decât să faci față oribilei realități.

După ce lucrătorii din închisoare ne-au tatuat numerele pe brațul stâng și ni le-au inscripționat pe îmbrăcăminte, ne-au aliniat din nou. Un ofițer a strigat: „Doctorii și avocații, ridicați mâinile!" Cei care au făcut-o au fost scoși din formație și duși de acolo. Apoi a întrebat de fermieri. Mulți dintre noi au ridicat mâinile. De pe

vremea batalioanelor de muncă, tata știa că lucrul la fermă ne-ar fi facilitat accesul la cartofi, napi sau sfeclă. Gardienii au selectat o sută de oameni, printre care ne-am numărat și noi.

Mi-era foame, sete și eram complet șocat de felul în care se schimba noua mea viață, minut de minut și oră de oră. Tot ce avea legătură cu locul acela era amenințător și mă umplea de teamă, iar acum ni se spunea că vom pleca într-un alt lagăr. Mă întrebam dacă acesta era asemănător cu Birkenau.

Gardienii ne-au dus câțiva kilometri în josul drumului, la Auschwitz I. Pe drum, am trecut pe lângă un grup de femei cu capetele rase și cu rochii în dungi; erau înhămate la un uriaș compresor de beton, pe care-l trăgeau pentru a nivela drumul. Unele aveau pantofii rupți, altele purtau saboți de lemn sau sandale, iar altele erau desculțe. Gardienii-femei din SS le biciuiau și strigau „*Schnell!*" „Mai repede, evrei nenorociți!" Tălpile femeilor care nu aveau încălțări erau sfâșiate, iar pietrele pe care călcau erau acoperite cu sângele lor. Femeile din SS erau solide și plesneau în uniformele lor, iar contrastul dintre ele și prizonierele scheletice era izbitor. Nu mă puteam abține să nu mă întreb dacă și noi aveam să fim tratați în același fel.

Capitolul 9

Arbeit Macht Frei

Grupul nostru de aproape o sută de bărbați a ajuns la Auschwitz I la începutul lunii mai 1944, cu numai o cană de ceai în stomac. Am intrat în lagăr printr-o poartă mare, metalică, deasupra căreia erau inscripționate cuvintele: *Arbeit Macht Frei* („Munca te eliberează"). Lângă poartă se afla o cameră de gardă plină cu soldați SS și câini de luptă. După prima privire pe care am aruncat-o spre gardurile de sârmă ghimpată și spre clădirile de cărămidă roșie care arătau a închisoare, am simțit fiori pe spinare. Odată trecuți de poartă, am văzut în dreapta o orchestră bărbătească. Oamenii aceia cântau muzică de marș când plecam la muncă dimineața și când ne întorceam seara. Eram purtat pe sus de sunetul muzicii, iar trupul meu răspundea ritmului ei. Cum putea să coexiste o muzică atât de frumoasă cu lagărul amenințător din spate?

Auschwitz I avea douăzeci și opt de barăci din cărămidă cu etaj. Fiecare etaj era împărțit în două zone, găzduind, în total, o mie două sute de deținuți. Fiecare clădire avea un Block Altester (șef de baracă) și fiecare cameră avea un responsabil general. Șefii

făceau parte din sistemul birocratic al lagărului și beneficiau de anumite privilegii, inclusiv intimitate și rații mai mari. Spălătorul din fiecare baracă (exista un spălător pentru fiecare clădire) avea un canal cu mai multe robinete pentru apă, ce putea fi folosit de mai mulți oameni în același timp, și imediat lângă spălător se afla un rând de toalete cu apă de tras. Noi dormeam în paturi de lemn pe trei etaje, la fel cum avusesem la Birkenau, însă acum aveam saltele în loc de scânduri de lemn. Saltelele fuseseră pe vremuri umplute cu paie, dar, după ani întregi de utilizare de către prizonierii dinaintea noastră, erau acum doar niște saci de praf. Deasupra fiecărei saltele se afla o pătură mizerabilă, puturoasă.

Unitatea noastră de lucru ocupa o cameră de la etajul al doilea al barăcii 16, iar patul meu se afla pe rândul de deasupra, aproape de tavan; acesta era acoperit cu plăci mici confecționate dintr-un fel de surcele lipite laolaltă. Nu exista nimic altceva. Garderoba mea completă era formată din cămașă, pantaloni, șapcă și ghete. Aici mi-am început noua viață ca muncitor sclav, lucrând pentru Reich.

Lângă poarta principală a lagărului se afla o clădire lungă cu bucătării, în care prizonierii pregăteau masa pentru aproximativ douăzeci și cinci de mii de prizonieri și pentru gardienii SS. Prizonierii ocupau douăzeci de barăci și alte câteva erau utilizate ca depozite pentru îmbrăcămintea și păturile de lână care erau confiscate de la oameni când ajungeau la Birkenau. Aceste lucruri erau curățate la Auschwitz și, în cele din urmă, trimise în Germania pentru beneficiul lor economic. O baracă era utilizată pe post de clinică de prim ajutor și aici veneau persoanele rănite din cauza muncii. Baraca 21 adăpostea un bloc operator, iar etajul superior era folosit ca salon de spital pentru pacienți. Alături de Baraca 21 se afla o clădire utilizată pentru experimente medicale asupra deținuților. Baraca 11 dispunea de camere de tortură și de celule de detenție; tot acolo era și un zid de execuții, unde au fost împușcați șaptezeci de mii dintre deținuții de la Auschwitz de la începuturi – cei mai mulți fiind prizonieri politici polonezi. Întotdeauna

ocoleam pe departe Baraca 11. De cealaltă parte a Barăcii 21 se afla clădirea spălătoriei. Auschwitz I mai avea și un mic crematoriu experimental, numit Crematoriul I.

Când am ajuns pentru prima dată la Auschwitz I, am fost duși într-o baracă unde ne aștepta un Kapo, care s-a prezentat drept Heinrich. Era scund și purta un triunghi verde – cel mai probabil era un criminal dintr-o închisoare germană, care fusese eliberat și adus în lagăr pentru a fi șeful echipei noastre de muncă. El și alții ca el s-au dovedit a fi cei mai brutali ucigași din lagăr. SS le dăduse permisiunea să bată și să omoare pe oricine doreau. Avea în mână un baston, iar ochii pătrunzători păreau să privească de-a dreptul prin tine. Vorbind în limba germană, acesta ne-a spus: „Dacă nu îmi executați ordinele, viața voastră va ajunge foarte repede la final. Vă voi bate până muriți. Veți muri aici de bătaie sau de foame sau veți munci până la moarte. Și cu siguranță veți trece prin camera de gazare. Această unitate se numește Landwirtschaft Kommando[1] . Mâine-dimineață veți gusta pentru prima dată din Auschwitz". Puteam înțelege și mă puteam exprima în germana de bază, pe care o studiasem o scurtă vreme la școală și pe care o auzisem ocazional la bunica mea, care o vorbea în casă. După introducerea lui Kapo, am fost eliberați brusc.

Pentru că nu ni se permitea să intrăm în barăcile noastre până când nu se întorceau de la lucru toate echipele, aveam câteva ore să ne plimbăm și să ne familiarizăm cu schema lagărului. Am observat imediat că toți Kapos și alți câțiva prizonieri aveau haine de deținuți croite pe măsură și purtau bocanci robuști, cu un aspect interesant. Ei arătau și mai bine hrăniți în comparație cu ceilalți prizonieri, care erau slăbănogi și trași la față. Cei mai mulți deținuți aveau triunghiuri roșii inscripționate cu un *P* – erau prizonieri politici și primii deținuți de la Auschwitz I. Erau numiți Prominente și controlau întreaga infrastructură internă a lagărului. În cele din urmă, mi-a devenit foarte clar că ierarhia din lagăr le oferea prizonierilor politici anumite beneficii care le

[1] Unitatea de administrare a pământului (n.tr.)

permiteau să rămână sănătoşi la minte şi la trup, în timp ce noi, evreii, aflaţi pe cea mai de jos treaptă a scării, trebuia să ne luptăm zilnic pentru supraviețuire. Ştiam că, fără o uşă deschisă, nu aveam nicio şansă să ies din gaura aceea. Din dimineața următoare, vieţile noastre au început să fie controlate cu o disciplină de fier, în fiecare ceas, zi şi noapte.

Orchestra a început brusc un cântec şi ne-am îndreptat spre poartă pentru a vedea prizonierii care veneau de la muncă. Mă bucuram să aud muzică şi, pentru moment, m-am gândit că sunt altcineva – şi că sunt liber. Unităţile de muncă, o sută de persoane per grup, au intrat mărşăluind pe poartă, aliniaţi câte cinci. Şeful unităţii raporta unui gardian numărul prizonierilor, iar acesta se asigura că acelaşi număr de oameni care părăsiseră curtea de dimineață reveneau acum. Aceşti oameni lucrau în fabrici de muniţie şi pe şantiere de construcţii. Dura aproape două ore până ca toate unităţile să intre în lagăr.

Ne-am grăbit spre barăcile noastre, care erau acum pline de oameni înfometaţi, obosiţi şi agresivi. Mă simţeam de parcă aş fi fost în Turnul Babel, ascultându-i pe colegii mei de baracă vorbind în atâtea limbi diferite. Oamenii se grăbeau spre spălătorie pentru a se curăța şi pentru a-şi clăti cămăşile şi pantalonii. Şefii barăcilor încercau să se asigure că oamenii se menţineau cât se poate de curaţi, pentru că altfel păduchii se înmulţeau foarte uşor şi răspândeau tifosul. În spălătorie erau semne care prezentau păduchii cu membrele lor urâte, menţionându-se: „Un păduche poate fi sfârşitul vieţii tale". Oamenii îşi storceau hainele şi le îmbrăcau la loc, cât încă erau ude. Nimeni nu avea prosoape. Bocancii erau de asemenea curăţaţi de noroi şi unşi cu vaselină neagră, dintr-o găleată aşezată în apropiere, pentru a le da o aparenţă de curăţenie. La Auschwitz I era posibil să te menţii acceptabil de curat, iar lucrul acesta contribuia enorm la moralul meu.

Apoi ne aliniam cu toţi pentru aşa-numita cină, care consta într-o ceaşcă de cafea diluată, o felie subţire de pâine şi cu un cub

minuscul de margarină. Aceasta a fost prima mea cină la Auschwitz I. Nu erau nici pe departe suficiente calorii pentru a ne hrăni acceptabil. Tata, unchiul meu și cu mine ne-am sfătuit dacă să consumăm toată pâinea pe loc sau să mai lăsăm o parte și pentru a doua zi. Dilema noastră era că nu aveam unde să ținem nici cea mai mică bucățică de pâine și știam că, dacă le ofeream oportunitatea, deținuții înfometați ar fi furat-o de la noi, pentru că foamea îi face pe oameni să recurgă la măsuri extreme.

În dimineața următoare, chemarea la *appel* (numărătoarea) a sunat devreme. Ne-am grăbit cu toții în jos, pe scări, și ne-am aliniat în fața barăcii ca la armată. Douăzeci de rânduri de câte cinci oameni, astfel împrăștiați încât numărătoarea să se poată face cu ușurință. Mi-am întins mâna dreaptă în lateral pentru a atinge umărul persoanei de lângă mine și mâna stângă înainte pentru a atinge spatele persoanei din fața mea. Trebuia să ne aliniem foarte repede în modul acesta, altfel Kapos ne loveau peste picioare. În timp ce soldatul SS care era responsabil de baraca noastră venea pentru numărătoare, Kapo țipa: „*Mützen ab!*"[1] Această procedură era repetată la fiecare dintre cele douăzeci de barăci.

Trebuia să rămânem în poziție de drepți până când numerele erau verificate de Lagerschreiber, un deținut care era însărcinat cu adunarea și raportarea acestora către ofițerul SS de serviciu. Într-o zi bună, când totalurile erau acceptabile, *appel*-ul dura între o oră și o oră și jumătate. Când numerele nu ieșeau la socoteală, puteam să rămânem acolo cu orele, până când verificau toate barăcile, căutându-i pe cei care muriseră în pat. Atunci aduceau corpul jos și îl țineau ridicat, astfel încât numărătoarea să poată fi încheiată.

Apoi, Kapos țipau: „*Mützen auf!*"[2]

Odată ce gardienii erau satisfăcuți, orchestra începea să cânte și fiecare unitate de muncă pornea spre poartă într-o manieră

---

[1] Șepcile jos! (n.tr.)
[2] Șepcile pe cap! (n.tr.)

sistematică și organizată, condusă de un Kapo. Mărșăluiam în pa vioi, de parcă am fi fost fericiți să mergem să muncim pentru Reich. Comandantul nostru, Unterscharführer Kuntz, înconjur coloana cu gardieni și cu câini de pază, în față, în spate și pe lateral. După terminarea *appel*-ului, era plăcut să poți merge și s poți vedea peisajul din afara lagărului. Nu zăream niciun civil localnic și, în cele din urmă, am aflat că naziștii eliberaseră o zon mai mare pentru a face loc lagărelor Auschwitz I, II și III, precum și unor lagăre de muncă satelit, ceva mai mici. Civilii nu aveau voie să intre în această zonă de excludere.

În timp ce mergeam, am trecut pe lângă o brutărie la care lucrau deținuți. Aceasta cocea pâine pentru lagăr și era tiscită de prizonieri care încărcau roțile de pâine în camioane. Aerul din jur era greu din cauza mirosului chinuitor al pâinii coapte, care îmi făcea stomacul să chiorăie de foame. În fiecare zi treceam pe lângă această brutărie, în drumul nostru spre muncă, și în fiecare zi stomacul îmi protesta mai tare decât în ziua precedentă. Infima felie de pâine pe care o primeam în fiecare seară era o ironie teribilă. Îi invidiam pe cei care încărcau camioanele de pâine pentru că ei, cu siguranță, nu erau atât de înfometați ca mine.

După o vreme am ajuns într-o zonă în care, pe ambele laturi ale drumului, creșteau plante de muștar cât vedeai cu ochii. Erau înalte până pe la talie, iar florile din vârf erau de un galben strălucitor. Ne-am oprit apoi lângă o așezare mai mare, cu multe barăci, grajduri pentru cai și diferite echipamente agricole. Aceasta era o tabără-satelit numită Budy. Aici, mai mulți prizonieri executau diferite tipuri de munci. Am fost surprins să văd un băiat de vreo douăzeci de ani din orașul meu.

Ne-am privit, dar n-am avut ocazia să vorbim. Când mi s-a ordonat să încarc niște coase într-un căruț cu fundul plat, el a venit pe lângă mine și mi-a strecurat o bucată de pâine.

Erau aproximativ cincizeci de prizonieri care lucrau și trăiau la Budy, împreună cu gardienii lor SS. Erau obișnuiți cu munca la fermă și aveau îndemânare în manevrarea cailor. Prizonierii

îngrijeau bine aceste animale minunate, care erau folosite la transportul produselor de la fermă și la aratul pământului. Budy era un lagăr-satelit aflat în mijlocul unor terenuri agricole întinse, care servea și ca punct de distribuție pentru mai multe recolte, cum ar fi cartofii, napii, sfecla, ceapa, fânul și nutrețul pentru animale. (Am găsit chiar o grămadă uriașă de pâine mucegăită care, în cele din urmă, a ajuns în supa noastră.) Căruțul cu fundul plat pe care mi s-a ordonat să îl încarc a fost tras și împins până la marginea câmpului de muștar, unde aproximativ cincizeci dintre noi am început să cosim plantele. Imediat s-a produs o mare înghesuială pentru a alege o coasă care să nu fie foarte mare. Coasele mai mari aveau lamele mai lungi și erau foarte grele. Goana după o coasă mai mică a devenit, dintr-odată, periculoasă – cincizeci de oameni mânuind aceste unelte ascuțite chiar erau un pericol. Am mai primit și pietre ude pentru a ascuți lamele coaselor. Comandantul ne-a anunțat că, dacă cineva sparge piatra, va fi considerat un act de sabotaj, iar vinovatul va fi împușcat pe loc.

Comandantul era un fermier austriac care cunoștea bine meseria. După o discuție cu Kapo (care era mai familiarizat cu interiorul pușcăriilor germane decât cu munca la fermă) și cu sub Kapo (un prizonier politic polonez numit Stasek, care era un fermier priceput), ni s-a explicat cum ar trebui să procedăm și cât de mare era suprafața pe care se așteptau să o terminăm până la sfârșitul zilei. Cei mai puternici oameni se aflau în față și stabileau ritmul pentru ceilalți. Tulpinile de muștar sunt destul de groase, iar înălțimea de tăiere trebuie să fie destul de precisă, nu mai mult de șapte sau opt centimetri deasupra solului. Bărbatul din față a început să taie, iar când a ajuns la câțiva pași (suficient de departe pentru a nu răni pe nimeni cu coasa lui), următorul om a început un alt rând. Și tot așa. Tata, unchiul meu și cu mine eram obișnuiți cu coasele, pentru că bunicul le folosea frecvent la tăiatul fânului. Știam că unealta este mult mai eficientă atunci când este ținută la un anumit unghi și la o înălțime constantă. Ne-am apucat de treabă cu toții – eu l-am urmat pe tatăl meu, iar unchiul a venit

după mine. Pe tot parcursul zilei, m-au încurajat să păstrez ritmul. Era o muncă fizică istovitoare, iar Kapo ne privea permanent pentru a se asigura că menținem un ritm constant. Era o zi călduroasă și soarele ne ardea. Eram deshidratat și în locul respectiv nu exista apă disponibilă. Auschwitz și lagărele sale satelit erau construite într-o zonă a Europei cu un climat dificil, între râurile Vistula și Sola, fiind înconjurate de mlaștini. O zi călduroasă și umedă, fără apă, era greu de suportat pentru organism.

Acasă folosisem coasa pentru o jumătate de oră sau poate o oră, însă aici am cosit continuu timp de patru ore, până când ne-am oprit pentru prânz. Mă simțeam de parcă aș fi avut spatele rupt, palmele mele aveau bătături mari, iar unele se spărseseră deja. Și totuși, în ciuda tuturor orelor de muncă, părea că abia avansasem. Tata mi-a spus că trebuie să lucrez în continuare, altfel Kapo mă va bate, iar el știa că bătăile repetate îmi vor reduce șansele de supraviețuire. Mi-a explicat că trebuie să pun un picior în fața celuilalt și m-a îndemnat să mă gândesc la modul în care voi supraviețui acestei încercări. Tatăl meu fusese tot timpul un adept al disciplinei stricte, iar acum această abordare disciplinată mă ajuta să rămân concentrat și hotărât. Mă gândeam la stilul meu rebel de altădată și la istoricul relațiilor mele foarte încordate cu tata. Întotdeauna simțisem că nu mă ridic la nivelul așteptărilor lui la școala publică și la școala evreiască. Fusesem și mai mult înstrăinați de cei trei ani de absență, când el fusese plecat la batalioanele de muncă. Dar în aceste circumstanțe noi de la Auschwitz, eram foarte dependent de sprijinul lui emoțional și apreciam în mod deosebit faptul că tatăl și unchiul meu se aflau alături de mine. Ei făceau tot ce puteau pentru a mă ține în viață și fără ei n-aș fi supraviețuit nici măcar primelor două săptămâni petrecute în acea gură de iad.

După munca de dimineață, ne-am oprit pentru o pauză de prânz de treizeci de minute. O căruță trasă de cai a adus bidoane cu supă și fiecare a luat câte o farfurie de metal, apoi ne-au aliniat

pe un singur rând pentru a fi serviți. Când mi-a venit rândul, am primit un polonic cu un amestec care mirosea îngrozitor, cum nu mai văzusem în viața mea. Era dorgemuze[1], un fel de supă vegetală. Uitându-mă în castron, am văzut cocoloașe de pâine și tulpini tocate de muștar și am refuzat să mănânc. Tatăl meu știa însă că trebuie să mănânc pentru a supraviețui și, practic, m-a forțat să o bag pe gât. Câteva zile mai târziu, când foamea a devenit mult mai accentuată, dorgemuze a început să aibă un gust suficient de bun și un singur castron nu reușea să-mi umple stomacul.

După ce toată lumea își primea porția de supă, mai rămâneau uneori și resturi. În acele zile, cel care turna supa striga: „*Repeta!*" Oamenii săreau și se luptau unii cu alții pentru a ajunge în fața rândului. Kapo folosea adesea acest lucru pentru a justifica o oarecare activitate sportivă, bătându-i pe cei care ajunseseră în față. Oricum, mai trist era modul în care prizonierii aproape că se omorau unul pe altul când supa se termina. Stăteam și mă uitam cum oamenii se scufundau cu capul în canistre pentru a linge orice picătură rămasă. Nu mai văzusem niciodată oameni care să se comporte în acest fel, ca o haită de câini încăierându-se pentru o bucată de carne. Eram hotărât ca, indiferent ce urma să se întâmple, să nu mă cobor niciodată la acest nivel.

Odată, la prânz, în timp ce prizonierii stăteau împreună într-un grup strâns, gardienii SS au format un cordon în jurul nostru și s-au așezat la umbra unor copaci. Gardianul cel mai apropiat de mine a deschis o raniță, a scos un sandvici și un termos și a început să-și mănânce prânzul. Bucățile din marele sandvici alunecau pe gât odată cu lichidul din termos, care, îmi închipui, trebuie să fi conținut o cafea bună. Fiind o persoană înfometată, mi se părea teribil de înjositor să privesc gardienii bucurându-se de masa lor îndestulătoare sub privirile noastre. În timp ce gardianul mânca, ciobănescul său german stătea nemișcat, privindu-ne cu urechile ciulite, gata de acțiune. Era un câine

[1] Fiertură de sfeclă furajeră și pâine (n.tr.)

frumos și mă făcea să mă gândesc la Farkas. Oare ce făcea el? Încă ne mai păzea casa? Gardianul a rupt o bucată din sandviciul său și a aruncat-o în fața câinelui, însă acesta a rămas așezat, fără să facă vreo mișcare. Brusc, cineva din grupul nostru a sărit și a alergat să apuce bucata de pâine. Paznicul a urlat un ordin simplu și, dintr-un singur salt, câinele a prins încheietura omului între fălci. A continuat să-l țină până când gardianul i-a ordonat să-l elibereze. Încheietura omului era sfâșiată și, în plus, a primit și o bătaie teribilă. Pe atunci mă întrebam cine era mai crud – câinele sau stăpânul? La sfârșitul zilei, bărbatul cu încheietura sfâșiată și un altul cu o tăietură adâncă au fost lăsați în urmă la Budy și nu i-am mai văzut niciodată.

După prânz ne-am continuat munca timp de câteva ore, până când, într-un final, ni s-a ordonat să ne oprim și să stivuim coasele pe căruțul cu fundul plat, care a fost trimis înapoi la Budy. Niciodată în viața mea nu am mai lucrat din greu, timp de opt sau nouă ore pe zi, cu o dietă de supraviețuire de aproximativ trei sute de calorii. Eram înfometat și obosit și încă mai aveam câțiva kilometri de mers înapoi, până la Auschwitz. Kapo ne conducea fără milă, strigând: „Stângul, stângul, stângul!" și verificând permanent dacă păstrăm cadența. Pe măsură ce ne apropiam de Auschwitz, auzeam orchestra lagărului și asta mă înviora. Mi-am recăpătat parțial puterile și, în cele din urmă, am ajuns. Cumva, mersul și muzica mi-au menținut moralul ridicat. Pentru mine, muzica era singurul lucru normal și uman din lagăr. Muzica îmi dădea speranță.

Am intrat în lagăr nerăbdători să ne spălăm și să ne primim sărăcăcioasa cină. Este incredibil cât de rezistent este corpul uman – cum poate supraviețui cu atât de puține calorii și cum se poate adapta la atât de puțină mâncare. Oricum, pe măsură ce timpul trecea, începeam să avem de suferit din cauza lipsei de hrană. Acest lucru era deosebit de evident atunci când deținuții făceau scorbut din cauza lipsei de vitamine. În afara muncii grele de peste zi, trebuia să facem față tuturor acestor provocări alimentare

și fizice și totuși să rămânem sănătoși. Am un sentiment de împlinire la gândul că am reușit să țin pasul cu oameni mai în vârstă și mult mai puternici.

La sfârșitul zilei ne grăbeam spre barăcile noastre, ne spălam și ne curățam cizmele, apoi ne aliniam pentru cină: cafeaua cu înlocuitori, felia subțire de pâine și cubul minuscul de margarină. Trebuia să mâncăm foarte repede și să ieșim afară să ne aliniem pentru *appel*. Să stai aliniat după atâtea ore de muncă grea era o pedeapsă teribilă. Trebuia să-mi imaginez că sunt un copac cu rădăcinile adânc înfipte în pământ și că asta era ancora care mă făcea să stau drept. Unii oameni leșinau de prea mult stat în picioare. În cazul în care cădeau, erau bătuți și obligați să treacă înapoi. Dacă nu puteau sta în picioare, prizonierii aflați în lateral trebuiau să-i țină ridicați până când se termina numărătoarea.

După ce toți prizonierii erau numărați, ni se dădea drumul. În prima seară m-am dus la mica infirmerie pentru a lua niște bandaje pentru bătături. Un doctor mi-a pus niște iod peste răni și mi-a dat o pungă cu bandaje de hârtie. Mi-era teamă că, a doua zi, nu voi putea lucra din cauza rănilor. A durat ceva timp până când rănile mi s-au vindecat, dar, până la urmă, palmele mi-au devenit dure ca pielea tăbăcită.

În jurul orei 9.30 seara, bătaia unui gong ne-a semnalat că toată lumea trebuie să treacă în pat. Acest lucru se numea Lagersperre și însemna că lagărul este închis pentru noapte. Oricine era găsit afară după acest semnal putea fi împușcat de soldații din turnurile de pază sau dus la un sergent, cunoscut drept Kaduk (în limba poloneză, „Călăul"). Kaduk patrula pe aleile din tabără cu marele său ciobănesc german, care ar fi sfâșiat, la comanda lui, orice nefericit aflat în preajmă.

De îndată ce treceam în paturi, luminile erau stinse. După o zi grea de muncă se auzeau sforăituri și gemete. Când ne duceam la culcare, ne scoteam doar bocancii. Eu îi foloseam pe ai mei ca pernă, legând șireturile de încheieturi, astfel încât nimeni să nu mi-i poată fura în timpul nopții. Întins în patul meu, încercam să

diger evenimentele din ultimele douăzeci și patru de ore. Mă gândeam la patul meu de acasă, curat și confortabil, care părea acum la un milion de kilometri distanță, și mă întrebam ce-mi rezerva următoarea zi.

* * *

După ce am terminat de recoltat muștarul, unitatea noastră a fost împărțită în două. Rămăsesem numai cincizeci din cei o sută de la început. Tatăl meu, unchiul meu și cu mine am rămas împreună în Landwirtschaft Kommando și ni s-au desemnat sarcini noi. După o săptămână la Auschwitz, învățasem câteva restricții și începeam să înțeleg cum să trăiesc în locul acela oribil. Dar plictiseala de a urma aceeași rutină zi de zi mă obosea nespus, mai ales că nu exista niciun stimulent mental, de niciun fel.

Mult mai îngrozitoare decât privațiunile și înjosirile zilnice erau ororile la care eram expus în fiecare zi. Îmi amintesc că am revenit în lagăr de la muncă, în cea de-a treia sau a patra zi, și am văzut un trup atârnat într-o spânzurătoare, exact în fața noastră. Bărbatul purta un semn pe care era scris: „Asta se întâmplă cu cei care încearcă să fugă de aici". Pentru mine a fost un șoc să văd un om spânzurat, ceea ce constituia un avertisment care să ne țină aliniați.

În fiecare zi apărea o altă oroare neașteptată. Cei care încercau să ascundă diverse lucruri de la muncă, în ceea ce se numea „contrabandă" – un cartof sau o sfeclă, de exemplu –, erau adesea descoperiți la poartă și primeau câte douăzeci și cinci de lovituri de bici pentru greșeala lor. Aceste pedepse erau, adesea, executate la *appel*, seara, când erau prezenți toți deținuții și obligați să privească. Prizonierul acuzat era dezbrăcat complet și aplecat peste un butuc de lemn, iar mâinile și picioarele îi erau legate. Spatele și fundul astfel expuse erau biciuite de un Kapo. În realitate, această pedeapsă era, de fapt, o sentință la moarte,

pentru că rareori putea cineva să-și revină după aplicarea ei. Spânzurătorile erau amplasate în același loc. Când nu era utilizată pentru tortura și execuția deținuților, piața deschisă din fața bucătăriei lagărului folosea și altor scopuri.

Uneori era o piață neagră, în care puteam schimba rațiile noastre de pâine pentru ceva ce numeam *mahorka*, un tutun făcut din scoarță de copac. Unii dintre cei mai vechi erau capabili să procure și să dețină obiecte de lux, ca de pildă carne, brandy, țigarete, țigări de foi și pături de lână din Olanda. Aceste obiecte speciale erau disponibile numai pentru Prominente, prizonierii din vârful ierarhiei lagărului. Prominente trăiau în confort, comparativ cu ceilalți, bucurându-se de camere separate și de privilegii speciale care le ofereau un anumit statut și siguranță. Cel mai important, ei aveau cunoștințe pe care le puteau folosi pentru a procura mâncare, îmbrăcăminte și alte obiecte de lux. Noi, ceilalți, nu aveam nicio șansă să ne apropiem de aceste obiecte exclusiviste. Conform logicii sucite de la Auschwitz, această piață principală era atât un loc pentru comerțul și birocrația zilnică, cât și un loc de tortură.

Capitolul 10

Desecarea mlaștinilor

Durase aproape o săptămână să recoltăm tot muștarul (deși mie mi se păruse o eternitate). După aceea, ne-am întors la Budy să ne luăm uneltele pentru următoarea sarcină. Într-un căruț cu două roți au fost încărcate săpăligi și lopeți, care au fost duse într-o mare zonă mlăștinoasă. Aici am fost împărțiți în două grupuri. Primul grup a fost obligat să sape șanțuri la marginea mlaștinii, în timp ce oamenii din al doilea grup – din care făceam parte și eu – au intrat cu bocancii în mlaștină pentru a săpa șanțuri care să direcționeze apa către canalele laterale. Soarele ardea puternic, iar bocancii și pantalonii mei au devenit, foarte curând, uzi și plini de noroi. În ciuda faptului că în jurul nostru se afla atâta apă, nu puteam să o bem din cauza dizenteriei, care era, adesea, fatală. Mă gândeam că lanurile de muștar fuseseră oribile, dar munca aceasta era cu mult mai îngrozitoare.

În timpul pauzei de masă, tata, unchiul meu și cu mine stăteam împreună, ca o familie, așa cum făceam în fiecare zi. Kapo Heinrich trebuie să fi observat acest lucru, pentru că s-a așezat chiar în fața noastră și i-a cerut tatălui meu să identifice persoana de lângă el,

arătând spre unchiul meu. Tata i-a spus că este fratele lui. Apoi a arătat spre mine și a întrebat cine sunt eu. Tatăl meu i-a răspuns că sunt fiul lui. Mi-era teamă că acest lucru nu se va sfârși bine.

În timpul prânzului îmi scosesem bocancii pentru a încerca să curăț noroiul din ei, așa că eram desculț atunci când Kapo a țipat la noi să ne luăm uneltele și să trecem la lucru. M-am grăbit să-mi încalț bocancii, încă așezat pe pământ, dar asta n-a fost suficient de rapid pentru Heinrich, care se aștepta ca ordinele să-i fie executate imediat. A început să mă bată cu bastonul. Mă gândeam că oasele o să-mi trosnească, dar n-am scos un sunet. Observasem că, atunci când Kapo îi bătea pe alții, devenea și mai înverșunat dacă aceștia țipau de durere sau îl implorau să se oprească. Mi-am ținut gura închisă, sperând că așa va fi satisfăcut mai repede și mă va lăsa în pace. Când a terminat cu bătaia, mi-am luat uneltele și bocancii și am fugit în mlaștină să continui lucrul. Asta a fost prima bătaie serioasă pe care am încasat-o la Auschwitz. Mă durea tot corpul și aveam vânătăi peste tot, dar, din fericire, nu aveam nimic rupt. Totuși, mă simțeam violat și umilit.

A doua zi, Heinrich s-a luat de tatăl meu, administrându-i și lui o bătaie serioasă. Văzându-i durerea, m-am simțit frustrat fiindcă nu puteam face nimic ca să-l ajut. Mai târziu, în cursul zilei, când am revenit în lagăr, tata ne-a sugerat să ne despărțim, astfel încât să nu mai fim observați și tratați ca un grup de familie. El credea că eram atacați de Kapo fiindcă acestuia îi era teamă că micul nostru grup de familie ar fi întărit legăturile dintre noi. Tatăl meu era de părere că, dacă nu ne despărțeam, n-aveam să reușim să supraviețuim bătăilor zilnice.

Două zile mai târziu, tatăl și unchiul meu au reușit să intre într-o altă unitate de muncă. Eu am rămas cu Kapo Heinrich. Nu știu cum au reușit tata și unchiul meu să schimbe unitatea de lucru, dar asta presupunea să fie mutați în altă baracă. Pentru mine, aceasta a fost începutul unui nou capitol. La 15 ani și jumătate, eram cu totul pe picioarele mele și petreceam doar câteva ore pe zi cu tatăl și cu unchiul meu Eugene, înainte de stingere. Eram îngrijorat în legătură cu modul în care aveam să mă descurc fără cei doi

protectori ai mei, dar eram hotărât să-i demonstrez tatălui meu că aveam capacitatea să supraviețuiesc de unul singur.

După câteva zile de lucru în mlaștini, picioarele mele simțeau toată greutatea acestei munci. Statul în picioare în apă, întreaga zi, făcuse ca bocancii să-mi ajungă atât de îmbibați de apă, încât nu-i mai puteam scoate până când nu intram înapoi în pat. Dimineața, când bocancii se uscau, era foarte dificil să mă încalț cu ei. Trebuia să-i bag forțat și nu mai puteam să folosesc bucata de pânză pe care, înainte, o înfășuram în jurul tălpilor pentru a-mi ține loc de șosete. Călcâiele mi se frecau de cizmă și, curând, au devenit niște bucăți însângerate. Cu călcâiele permanent rănite, aveam probleme la mers. Nu știam cum să rezolv această problemă, care devenise foarte îngrijorătoare, pentru că, fără picioare, te aflai în mare necaz. În fiecare dimineață, după ce mă trezeam, încercam să mă concentrez să trec și peste ziua respectivă. Tata îmi spunea întotdeauna să pun un picior în fața celuilalt și acesta era sfatul pe care mi-l repetam constant.

După o vreme, călcâiele mi s-au vindecat miraculos și am putut să le înfășor într-o bucată de cârpă pentru a le proteja. În lagăr trebuia să fii inventiv și să-ți folosești creierul ca să supraviețuiești. Nu doream ca tatăl meu să se îngrijoreze, așa că nu i-am spus niciodată despre tălpile mele rănite. Dar, în curând, a apărut o altă problemă: pe la sfârșitul lunii iunie, eram acoperit de bube dureroase, cauzate de lipsa vitaminelor. Corpul meu avea o nevoie disperată de proteine, dar nu aveam de unde să iau. Și funcționarea organelor începuse să se modifice – ceva ce observasem la mulți dintre deținuții mai vechi, care pur și simplu nu-și mai puteau controla vezica urinară. Curând, am ajuns să mă trezesc în miezul nopții și să cobor din rândul de sus pentru a mă grăbi spre baie. Când ajunseserăm pentru prima dată în lagăr, tata îmi spusese că ar trebui să ne așezăm pe paturile de sus, chiar dacă avea să devină tot mai greu de urcat acolo pe măsură ce organismul nostru avea să slăbească. Înțelegeam acum că acest lucru ne ferea cel puțin de accidentele celor care nu reușeau să ajungă la timp la baie.

Mâncarea era cea mai importantă preocupare a noastră. Ne gândeam la ea tot timpul zilei și o visam în timpul nopții. Visam adesea la mesele pe care le avusesem acasă. Îmi aminteam cât de mult uram supa de roșii cu orez a mamei mele, gândindu-mă cât de bine ar fi fost să am un castron. Îi spuneam lui Dumnezeu că, dacă supraviețuiam și reușeam să scap din locul acela, aveam să fiu o persoană foarte bună, să trăiesc fericit singur, în pădure, cu o bucată de pâine, un cartof și un pahar cu lapte. Era un vis care putea deveni realitate.

Amintirile despre casa și familia mea mă copleșeau în timpul nopții. Cât timp trecuse de când eram plecat? Deși nu erau decât câteva luni, păreau să fie ani. Puteam să-mi văd familia cu ochii minții, fața fiecăruia dintre ei. Nu doream să uit cum arătau sau ce gândeau despre mine. Dar, în același timp, știam că, dacă lăsam gândurile să mă poarte aiurea, deveneam mai vulnerabil. Așa că mă străduiam să-mi înfrânez amintirile și, astfel, puteam să dorm mai sănătos. Totuși, întotdeauna mi se părea că dimineața vine prea repede, iar vocea aspră a lui Kapo, țipând la noi să ne dăm jos din pat, era cel mai neplăcut mod de a întâmpina o nouă zi.

Pe măsură ce treceau zilele, observam unii oameni cu ochii sticloși, purtându-se ca și cum ar fi fost beți, fără să mai poată executa ordinele. Deși erau bătuți, asta nu schimba nimic. Pur și simplu renunțaseră să mai trăiască. Inevitabil, ajungeau să fie luați dintre noi și duși la camerele de gazare. La vârsta mea, nu știam nimic despre depresie, așa că eram îngrijorat ca nu cumva purtarea lor să fie contagioasă. Am hotărât să nu mă las atins de orice i-ar fi lovit pe ei. În săptămânile și lunile care au urmat, am întâlnit de multe ori situații disperate, dar am rămas hotărât să supraviețuiesc.

Capitolul 11

Fantome umblătoare

Cândva, prin luna iunie, unitatea noastră a fost mutată la Auschwitz II, unde trebuia mărit gardul înconjurător. Treaba noastră era să amplasăm stâlpii de beton la care era conectat gardul electrificat. Era nevoie de trei deținuți pentru a ridica un astfel de stâlp, care avea o greutate enormă. Era o muncă distrugătoare, care îmi afecta întregul corp, dar în special umerii. De fiecare dată când ne pregăteam să mutăm un stâlp, număram până la trei și ridicam toți în același timp. Căram stâlpul până la un șanț, apoi îl ridicam pe partea cealaltă și îl amplasam într-o groapă săpată din timp.

Dacă unul dintre noi se împiedica sau cădea, am fi fost striviți cu toții de greutatea stâlpului. Chiar și așa, Kapo ne hărțuia în permanență și striga: „Mai repede! Mai repede!"

Când am reușit să amplasăm primul stâlp, corpul meu era deja epuizat și mă întrebam cum aș putea să-l ridic pe următorul. Era nevoie de efort și de o concentrare supraomenească pentru a pune un picior în fața celuilalt în timp ce greutatea zdrobitoare a stâlpului amenința să mă bage în pământ. Am fost desemnați pentru această

treabă timp de trei zile la rând, sub supravegherea strictă a unui Kapo, care ne urmărea încercând să descopere orice semn de slăbiciune sau de sabotaj. Trupul meu striga după apă, hrană și odihnă.

Când a venit pauza de prânz de treizeci de minute, am savurat fiecare picătură din supa diluată și fiecare moment la umbra mesteacănului.

În timp ce luam prânzul, am observat un mic vălătuc de fum ridicându-se din coșul masiv al crematoriului. După câteva minute, acesta scuipa flăcări roșii, furioase. În zilele umede, fumul nu se putea ridica și rămânea jos, acoperind o zonă întinsă. Cenușa cobora în fulgi. Mirosul de carne arsă îmi persista în nări și mă făcea să-mi fie rău. Pe atunci eram deja familiarizat cu procesul de exterminare. Auzisem povești prin lagăr despre camerele de gazare și știam că naziștii convingeau oamenii să intre spunându-le că urmau să facă duș și să fie dezinfectați, oferindu-le o falsă senzație de siguranță. Odată intrați, acei oameni – deseori câte două sau trei mii – erau uciși cu gazul Zyklon B. Acum, privind fumul care ieșea pe coș, mă întrebam cine era acolo și de unde veniseră acei oameni.

Într-o zi, la sfârșitul lunii iunie sau începutul lunii iulie, pe când eram conduși la muncă în sunetul orchestrei, mă întrebam ce alte surprize ne mai așteptau. Era o ploaie torențială: eram ud până la piele și apa îmi curgea de-a lungul trupului până în bocanci. Era o zi fierbinte și înăbușitoare, așa că ploaia ne prindea bine. Puteam chiar să sorbim din apa care cădea și să ne menținem oarecum hidratați. Mi-am scos șapca îmbibată de apă, am stors-o și am băut apa care ieșea din ea.

Ne întorceam din nou la tabăra-satelit Budy. Am văzut căruțul umplut cu coșuri împletite din nuiele, dar scopul rămânea necunoscut. Am fost duși înapoi la mlaștina din care drenasem apa cu vreo câteva săptămâni în urmă. Câmpurile erau, acum, destul de uscate și, într-o parte, se afla un munte de praf. Această substanță, asemănătoare cretei, era calcar industrial (hidroxid de calciu) și se folosea ca îngrășământ. Ni s-a ordonat să-l încărcăm în coșuri, care au devenit rapid foarte grele, pentru că substanța era saturată de

apă de ploaie. De îndată ce aveam un coș plin, eram direcționați către câmpurile pe care le desecasem cu vreo câteva săptămâni în urmă și obligați să întindem calcarul pe pământ. Țineam coșul strâns la piept, cu mâna stângă, și foloseam mâna dreaptă pentru a scoate cât mai mult praf și a-l împrăștia peste câmp. Când coșurile se goleau, mergeam înapoi și le reumpleam. Procedeul a durat multe zile. Substanța chimică dilua culoarea uniformelor și curând am devenit cunoscuți drept comandoul fantomelor.

Calciul ud care se scurgea din coșuri ni se prelingea prin cămașă pe piele. Îmi venea să mă scarpin pe tot corpul, dar asta nu făcea decât să înrăutățească lucrurile – pielea devenea și mai iritată, apoi crăpa și sângera. Mă întrebam cum aveam să supraviețuiesc acestei probleme, de la care părea să nu existe nicio scăpare. Această muncă a continuat timp de o săptămână, până când am terminat de împrăștiat praful. Carnea de pe degetele mâinii drepte îmi era mâncată, iar pielea de pe buricele degetelor mi se dusese, lăsând expus osul de dedesubt. Eram terifiat că voi fi înghițit de această substanță chimică. La sfârșitul fiecărei zile, încercam să o elimin din porii pielii, dar nu dispuneam de vreun unguent sau de tratamente pentru vindecarea pielii. Asta era o treabă care se făcea, în mod normal, folosind echipament de protecție, pentru a evita contactul direct cu substanța chimică; în orice caz, siguranța și sănătatea noastră nu însemnau nimic pentru naziști. Eram lesne de înlocuit.

În ultimele trei zile ale acestei sarcini, am lucrat lângă niște iazuri cu rațe. În timp ce munceam, auzeam măcănitul rațelor. La sfârșitul fiecărei zile, doar pentru distracție, comandantul ne ordona să alergăm prin apă, cu hainele și încălțările pe noi, și le spunea paznicilor să dea drumul la câini. Cei care nu puteau alerga suficient de repede erau sfâșiați. Eram conștient de faptul că, atunci când ajungeam în apă, ceilalți puteau încerca să se urce peste mine și riscam să mă înec, așa că trebuia mereu să alerg mai repede decât alții. În ultima zi, după ce am sărit în apă, am înotat către un pâlc de trestii din apropiere și am găsit un cuib cu două ouă mari de rață. Era un miracol. Știam că mâncatul ouălor era periculos – dacă mă

vedea cineva, puteam fi aspru pedepsit sau chiar ucis. Dar era o tentație atât de mare, încât nu-mi păsa de consecințe. Imediat am spart unul și l-am supt. Avea un gust minunat și mi-a conferit o infuzie de putere de care corpul meu avea mare nevoie. Când am auzit ordinul să ieșim afară din apă și să ne aliniem pentru numărătoare, am apucat al doilea ou și l-am băgat sub braț. Eram hotărât să îl duc în lagăr, pentru tatăl meu. Dar în timpul marșului oul s-a spart. Eram devastat de pierderea acelui dar pe care eram hotărât să-l împart cu tatăl meu. Nu cu mult timp în urmă, să sparg un ou mi s-ar fi părut un lucru fără nicio importanță, dar acum această pierdere părea aproape de nesuportat.

Capitolul 12

O bucată de șuncă

Într-o zi, când m-am întors de la muncă, i-am văzut pe tatăl și pe unchiul meu așteptându-mă după poartă, așa cum făceau de obicei. Unitatea mea era întotdeauna ultima care se întorcea seara, iar ei nu rataseră niciodată momentul revenirii mele. De câteva ori, reușiseră să-mi aducă o bucată de pâine sau câte un cartof de la locul lor de muncă și împărțeau cu mine întotdeauna tot ce le pica în mână. Riscul era mare când făceau acest lucru. În timp ce prizonierii intrau mărșăluind în lagăr, sergentul SS care era de serviciu la poartă îi scruta pe toți, pentru a descoperi orice încercare de contrabandă. Dacă observa vreun comportament dubios, țipa la prizonier să ridice mâinile. Dacă omul avea ceva ascuns sub braț, acesta cădea imediat. Sergentul îi scotea pe cei vinovați din coloană și le nota tatuajul și numărul barăcii. La *appel* se aplica pedeapsa: uneori lovituri de bici, iar alteori redistribuirea la o unitate penală (Strafkommando). Deținuții din unitățile penale erau supuși unor bătăi severe de către Kapos, iar speranța lor de viață era mult redusă. În ciuda acestor pericole, prizonierii care reușeau să găsească resturi de mâncare își asumau întotdeauna

riscul de a le introduce în lagăr. Eram tot timpul în căutare de lucruri care ne puteau îmbunătăți șansele de supraviețuire.

Toate bunurile deportaților nou-sosiți erau colectate pe peronul de tren de la Auschwitz II-Birkenau, fiind trimise apoi pentru sortare într-o clădire specială care ajunsese să fie cunoscută sub numele de Kanada. Carnea și alte produse alimentare ajungeau și ele la Kanada, unde erau sortate de lucrători deținuți. Uneori, produsele alimentare erau folosite pentru a ascunde valori – o monedă putea fi ascunsă, de exemplu, într-o bucată de pâine. Deținuților le era permis să mănânce mâncarea, dar le era strict interzis să ia banii, aurul sau bijuteriile. Toate obiectele valoroase erau colectate de un paznic SS numit Contabilul[1]. În ziua respectivă, în timp ce unitatea tatălui meu lucra lângă clădirea Kanada, a fost recunoscut de o fată din orașul nostru. Având acces mai liber la mâncarea din bagaje, ea a reușit să găsească o bucată de șuncă și a putut să i-o strecoare, înfășurată într-o cârpă. Era un act de bunăvoință total neașteptat. Asumându-și un mare risc, tatăl meu a introdus bucata de șuncă în Auschwitz I, ascunsă sub cămașă, apoi mi-a înmânat-o pe când stăteam în mulțime. Unchiul meu bloca vederea, astfel încât nimeni să nu poată vedea transferul. Am fost surprins să mă trezesc ținând în mână o bucată de șuncă. Eram o familie ortodoxă tradițională, așa că nu mâncam porc de niciun fel. Și totuși, tatăl meu mi-a spus că trebuie să mănânc o bucată în fiecare zi. El și unchiul Eugene, probabil la fel de înfometați ca și mine, nu își încălcau convingerile religioase și mă minunam de puterea lor. Dar tatăl meu mi-a explicat că era o chestiune de viață și de moarte și că trebuia să aleg să trăiesc.

Fiind muncitori sclavi, nu aveam vestiare în care să ne ținem lucrurile, dar eu am reușit să deplasez una dintre plăcile acoperișului de deasupra patului meu, în baracă, creând astfel un mic spațiu în care să pot ascunde câteva resturi și rămășițe, inclusiv bucăți de

[1] În 2015, în – poate – unul dintre ultimele procese majore ale criminalilor de război naziști, a fost adus în fața justiției „Contabilul" Oskar Groening (vezi epilogul, pag. 238-239). (n.a.)

cârpă. Am îndesat șunca în spațiul acela, în spatele plăcii. În următoarele câteva nopți, am așteptat până când toată lumea adormea, iar apoi, când eram sigur că nu mă poate observa nimeni, demontam placa și scoteam bucata de șuncă. Fără cuțit sau alte unelte, mestecam câte o felie mică. Puteam, pur și simplu, să simt energia curgându-mi prin vene grație acelui aliment. În fiecare noapte luam o altă mușcătură – doar o mică infuzie de energie – și sunt convins că acest aport de proteine îmi dădea puterea de a face față zilei următoare.

Capitolul 13

Selecția, iulie 1944

La începutul lunii iulie 1944, SS-ul a inițiat un val de selecții la Auschwitz I. Doar simpla menționare a cuvântului „selecție" mi-a băgat frica în oase. Colegii mei prizonieri îmi explicaseră întregul proces de gazare și ardere și știam că această selecție însemna o moarte sigură. Am luat decizia fermă ca, în cazul în care aș fi fost selecționat, să încerc să mă electrocutez de gardul lagărului sau să îi provoc pe paznicii din turnuri să mă împuște în loc să mă supun operației de gazare.

Într-o noapte am fost treziți din somn foarte brusc. Gardienii SS și Kapos țipau: „*Raus!* Selecție! Lăsați-vă hainele pe pat și coborâți la parter!" Ne-au mânat pe aleea dintre barăci și ne-au obligat să alergăm până la o clădire alăturată, unde ne așteptau doctorii din SS pentru a face selecția. Ne-am aliniat cu toții pe un singur rând. Ei au examinat fiecare deținut în parte, pentru a determina cine era prea slab sau prea bolnav ca să muncească și cine putea să continue. Știam că viața mea atârna în balanță și frica aproape m-a paralizat, într-un moment în care ar fi trebuit să arăt cât mai viu și cât mai capabil de muncă fizică. Persoana din fața mea a fost oprită, iar

tatuajul și numărul barăcii sale au fost trecute într-un registru. Acesta însemna condamnarea la moarte pentru el, dar o șansă de a trăi pentru mine. În timp ce el era oprit, eu am continuat, pur și simplu, să merg către ieșirea din clădire, respirând ușurat când am ajuns acolo. Știam că, dacă mă opream, chiar și pentru o clipă, ei ar fi putut să mă privească mai îndeaproape și să mă trimită la moarte. De data aceea, am avut noroc.

Întors în baracă, n-am mai reușit să adorm, întrebându-mă ce se întâmplase cu tatăl și cu unchiul meu, care se aflau într-o altă clădire. Cum se descurcaseră? Trebuia să aștept până dimineața pentru a afla.

A doua zi am alergat până la baraca lor, dar ei nu se aflau acolo. Mă gândeam deja la cel mai negru scenariu. Oricum, nu aveam timp să investighez prea mult, pentru că trebuia să mă alătur unității mele pentru *appel*. În timpul zilei am petrecut clipe groaznice gândindu-mă la ei, dar am încercat să mă conving că fuseseră selecționați pentru a fi transferați într-un alt lagăr de muncă. Speram să fie bine, dar în interiorul meu știam că mă mințeam singur.

Când am revenit de la muncă, seara, m-am dus imediat la baraca lor, dar tot nu erau acolo. I-am întrebat pe oamenii din paturile alăturate dacă îi văzuseră, dar niciunul nu știa nimic. Am alergat apoi către zona îngrădită în care SS-ul îi ținea pe prizonierii selecționați până când aceștia puteau fi transportați la Birkenau pentru a fi gazați. Am văzut mulți oameni mișunând în interiorul acestei zone și i-am strigat pe tatăl și pe unchiul meu. În câteva secunde, ei au venit lângă gardul de sârmă ghimpată. Eram fericiți să-i văd, dar, în același timp, știam că erau probabil ultimele noastre momente împreună. Eram fără cuvinte. Nu puteam exprima nici măcar o singură vorbă de consolare sau speranță. Paznicul din turn a urlat: „Îndepărtează-te imediat de gard sau trag!“ Tatăl meu s-a întins peste sârmă și m-a binecuvântat cu o rugăciune tradițională evreiască: „Fie ca Domnul să te binecuvânteze și să te țină în siguranță! Fie ca El să aibă milă de tine! Fie ca El să Își întoarcă fața spre tine și să-ți acorde pace și liniște!“ Era aceeași rugăciune cu

care tatăl meu obișnuia să-și binecuvânteze copiii în fiecare seară de vineri, înainte de masa de Sabat. Apoi mi-a spus: „Dacă supraviețuiești, trebuie să spui lumii ce s-a întâmplat aici. Acum, pleacă!" În timp ce mă îndepărtam, am aruncat o ultimă privire înainte de a ocoli colțul clădirii și n-am mai fost capabil să-i văd.[1]

Eram devastat și confuz. Cum se simțea tatăl meu când își lua rămas-bun și își părăsea singurul fiu într-un asemenea loc? Zile întregi, am trăit în derivă, într-o stare de amețeală constantă. Cei doi îngeri păzitori ai mei dispăruseră. Fără încurajarea lor și fără micile lor daruri alimentare, n-aș fi reușit niciodată să supraviețuiesc primelor două săptămâni la Auschwitz. Acum eram singurul membru în viață din familia mea apropiată – un sentiment trist, de singurătate și descurajare, m-a copleșit implacabil. Cum aveam să supraviețuiesc fără ei?

[1] Vezi anexele (n.a.)

Capitolul 14

Desțelenirea terenului de lângă Auschwitz

Într-o zi, SS-ul ne-a dus într-o zonă în care crescuseră arbuști, plină cu resturi de bușteni și cu rădăcini ale unor copaci mari. Ni s-a cerut să curățăm întreaga arie și să nivelăm terenul, întrucât se dorea să se folosească locul pentru a se cultiva grâu și muștar. Deși soarele ne ardea, aerul proaspăt ne revigora și nu părea că această muncă avea să fie la fel de dificilă precum treburile noastre anterioare. Aveam spațiu să ne mișcăm și puteam folosi tufișurile ca un fel de camuflaj, așa că nu mai eram sub constanta supraveghere a lui Kapo sau a comandantului. Gardienii și câinii lor de luptă erau împrăștiați pe marginea zonei de lucru și, deși nu-i vedeam, știam că patrulau permanent perimetrul. M-am gândit să încerc să evadez, dar am realizat rapid că nu aveam nicio șansă de succes. Fiind sub supraveghere permanentă, era ca și cum aș fi avut un lanț și o bilă atârnate de gât. Kapo ne îndemna fără milă să lucrăm în ritm rapid, dar aveam și momente de respiro, pentru că zona de patrulare era foarte vastă.

SS-ul ne divizase în două unități care executau sarcini diferite, cum ar fi tăierea tufișurilor și transportarea ramurilor într-o zonă

desemnată pentru ardere. Ceilalți nivelau terenul sau umpleau șanțurile cu pământ. Unității mele formate din patru oameni i s-a cerut să sape la rădăcinile unor butuci uriași. Doi dintre noi aveau târnăcoape pentru a sfărâma pământul, iar ceilalți doi îl luau cu lopata și-l îndepărtau. Trebuia să săpăm într-un cerc din jurul butucului, astfel încât rădăcinile să fie expuse și să se poată îndepărta totul. După estimarea mea, aveam să facem această muncă timp de o săptămână.

În fiecare zi, în jurul prânzului, o căruță trasă de cai ne aducea canistrele cu supă diluată și beneficiam de treizeci de minute de odihnă. Prânzul era întotdeauna o afacere riscantă, pentru că ne înghesuiam și ne îmbrânceam pentru un loc mai bun. Locul pe care-l ocupai în rând determina, adesea, cât de groasă era supa și deci cât de îndestulător era prânzul. Eram ca niște lupi hămesiți, disperați după mâncare. Dacă un prizonier se afla în grațiile celui care turna supa, avea șansa să primească mai multe legume de pe fundul canistrei. Îmi spuneam că, dacă voi supraviețui, nu voi mai sta niciodată la coadă pentru ceva. Simțeam că acolo nu exista niciun pic de umanitate, doar degradare, dezumanizare și dorința de a ne măcina sufletele și trupurile. Eram obligați să ne luptăm pentru o supă ca să putem să existăm în continuare.

Într-o zi, în timp ce-mi savuram supa diluată, am auzit fluieratul unei locomotive la mică distanță. Ne aflam pe un platou de lângă râu și în apropierea unor linii de cale ferată și doream să știu ce ne așteaptă. Când locomotiva a ajuns mai aproape de noi, am văzut că trăgea multe vagoane cu platformă. Fiecare vagon-platformă ducea câte două tancuri mari și pe fiecare tanc se aflau soldați în uniforme SS. Cântau, râdeau și ne făceau cu mâna când treceau pe lângă noi. Gândurile mi s-au întors spre mine și viața mea: îmi doream să fiu liber să pot cânta și să râd, așa cum făceau ei. Nu râsesem niciodată de la sosirea mea în mediul acela dur, în urmă cu două luni. Însă imediat am realizat că soldații aceia se îndreptau spre Est pentru a înfrunta unitățile de tancuri ale Armatei Roșii rusești și mă întrebam dacă aveau să mai râdă atunci.

După ce ne-am mâncat supa, am continuat să săpăm până când Kapo ne-a spus să ne adunăm pentru numărătoare și pentru marșul înapoi spre lagăr. Eram obosit, însetat și aveam nevoie de hrană. Abia așteptam cana de cafea cu înlocuitori, felia subțire de pâine și cubul minuscul de margarină din fiecare seară și îmi doream să mă pot odihni pe scândurile mele.

Deja eram o unitate de marș experimentată și Kapo dădea ordinele și stabilea ritmul. Pe drum cântam cântece de marș germane. Marșul și cântecul mă ajutau să mă simt mai normal și mai în putere pentru a continua de la o zi la alta, în situația nefericită în care mă aflam. De asemenea, le demonstra gardienilor noștri că nu puteam fi doborâți; de fapt, ei trebuiau să se grăbească pentru a ține pasul cu noi. Dacă vântul sufla în direcția noastră, puteam auzi sunetul orchestrei din lagăr, pe măsură ce ne apropiam. Din ce în ce mai mult, muzica aceea făcea parte din viața mea din lagăr și, la fel ca bucățica de pâine și cafeaua, mă susținea enorm.

În ziua următoare am lucrat într-o groapă adâncă; pământul excavat forma un morman care ne ascundea vederii. Acest lucru ne dădea un sentiment de siguranță și am fost tentați să lăsăm garda jos. Era o greșeală periculoasă, pentru că mormanul de pământ ne împiedica și pe noi să vedem dacă se apropia cineva. La un moment dat, pe când lâncezeam fără grijă, ținând uneltele în mâini, doi dintre colegii mei au sărit brusc în groapă și au început să lucreze din nou cu furie. Am simțit imediat o lovitură în ceafă. Deși nu mă durea nimic, aveam un bâzâit în urechi și amețeala începea să mă cuprindă. Când am încercat să iau lopata pentru a începe lucrul, am simțit ceva cald curgându-mi pe gât și am văzut sângele prelingându-se. Când m-am întors, am observat un gardian SS stând în spatele meu și am priceput că primisem o lovitură cu patul armei. Ochii ni s-au întâlnit pentru o clipă și i-am văzut zâmbetul strâmb, răutăcios. Mi se părea că văzusem diavolul.

Sângele continua să-mi curgă din rană și am intrat în șoc, apoi m-am prăbușit. Ceilalți prizonieri m-au tras afară din groapă și m-au aruncat într-un șanț alăturat, ca să nu le stau în cale, până la sfârșitul zilei. Sângele continua să-mi curgă și, în cele din urmă,

sub-Kapo, un om pe nume Stasek, s-a apropiat de mine. A rupt o bucată din hainele mele de prizonier și mi-a spus să urinez pe aceasta, apoi să mi-o pun la ceafă. Acest bandaj a oprit, în cele din urmă, sângerarea și i-am fost recunoscător. Fără ajutorul și sfatul lui, nu aș mai fi ajuns înapoi în lagăr.

În ziua aceea nu am mai fost capabil să particip la lucru: tălpile mele nu mai cooperau, iar picioarele nu mă mai puteau ține. Gândurile mi se derulau ca într-un film, într-o retrospectivă a vieții mele de până în acel moment. Mi-am amintit ultimele cuvinte ale tatălui meu – îndemnul de a povesti lumii despre ce s-a întâmplat la Auschwitz – și știam că nu voi fi în stare să-i îndeplinesc ultima dorință. Moartea mea însemna sfârșitul familiei Eisen.

Când a venit ora prânzului, am privit din șanț cum era turnată supa, dar nu puteam ajunge până acolo și nimeni nu mi-a adus un castron. Eram pur și simplu șters din evidențe. La un moment dat, comandantul Kuntz a primit probabil un raport despre faptul că unitatea avea un prizonier căzut și a venit să-mi arunce o privire. Mă gândeam că-și va scoate pistolul din toc și mă va împușca pe loc. În loc de asta, a făcut un semn cu mâna dreaptă, mișcând circular degetul arătător, ceea ce însemna că urma să ajung pe coșul crematoriului. Am înțeles că soarta îmi era pecetluită. Un sentiment de neajutorare și de groază a pus stăpânire pe mine. Cum mă puteam pregăti să fac față camerei de gazare? Aveam să fiu redus la o simplă grămadă de cenușă. Plănuisem întotdeauna, ca ultimă scăpare, să alerg la gardul electrificat și să mor din propria mea voință, dar asta nu mai era o opțiune, pentru că îmi pierdusem mobilitatea. Începeam să-mi doresc să primesc un glonț în cap. Mă gândeam la cei din familia mea și la cum trebuie să se fi simțit ei când ajunseseră în fața propriei morți. Când intrase în camera de gazare, mama îi avea în grijă pe cei trei frați ai mei. Mă gândesc cum trebuie să se fi luptat până la ultima suflare în acea cameră oribilă. Cum avea să fie pentru mine? Încet sau rapid? Sufletul avea să-mi părăsească trupul? Urma să-i întâlnesc din nou pe cei din familia mea? Aveau să mă aștepte oare? Cum aveam să-i recunosc?

În ce formă sau trup urmau să fie? Mă simțeam dintr-odată singur, fără cineva care să mă consoleze. Nimeni nu mă putea salva.

La sfârșitul zilei, unitatea noastră de lucru s-a aliniat și am fost numărați. Toate uneltele au fost încărcate în căruțul cu două roți, iar eu am fost aruncat deasupra. În timp ce unitatea mărșăluia spre lagăr, eram extrem de conștient de tot ce vedeam și auzeam în jurul meu; era ultima dată când trăiam acele lucruri. Căruțul a fost lăsat într-un șopron, cu toate uneltele în el, și doi deținuți m-au apucat de brațe și m-au târât pe scurta distanță până la poarta lagărului. Sub-Kapo Stasek i-a trimis la spitalul din Baraca 21, unde am fost lăsat pe hol, lângă sala de operații.

Capitolul 15

Sala de operații

Am fost transportat în sala de operații și dezbrăcat. Am fost așezat pe masă și cineva mi-a pus pe față o mască, apoi mi-a administrat eter. Când m-am trezit, mă aflam într-un pat și în jur se simțea miros de anestezic. Capul îmi era bandajat și eram amețit și slăbit. Eram surprins să fiu încă în viață, după experiența traumatizantă din ziua precedentă. Privind în jurul meu, am observat pacienți bolnăvicioși și scheletici. Instinctul îmi spunea că trebuie să părăsesc locul acela cât mai repede posibil. Deși eram amețit și slăbit, am reușit să mă dau jos din pat de unul singur. Eram hotărât să merg prin secție ținându-mă de ramele paturilor. În cele din urmă, a trebuit să mă întind la loc pentru a câpăta ceva putere.

Doi doctori erau responsabili de secția aceea: dr. Jakob Gordon, un evreu polonez, și dr. Samuel Steinberg, un evreu francez. Pe la mijlocul dimineții, chirurgul-șef, un prizonier politic polonez pe nume dr. Tadeusz Orzeszko, a intrat în camera mea pentru a verifica pacienții care ieșiseră din operație.

O fotografie a doctorului Tadeusz Orzeszko, făcută la încarcerarea lui la Auschwitz I, pe 29 iulie 1943.

Când mi-a venit rândul să fiu examinat, dr. Gordon a îndepărtat bandajele de hârtie, iar chirurgul-șef mi-a verificat rănile de la ceafă. Mulțumit, dr. Orzeszko i-a spus dr. Gordon să îmi pună bandaje noi.

Spre surpriza mea, mi-am găsit bocancii așezați cu grijă sub pat. Dar purtam o îmbrăcăminte de spital zdrențuită și nu aveam alte haine. Când l-am întrebat pe dr. Gordon dacă-mi poate aduce ceva să mă acopăr, el mi-a oferit o pereche de pantaloni albi, de bumbac, și o cămașă albă. Acestea erau hainele purtate de doctori pe sub halatele albe. Mă simțeam curat și prezentabil, pentru prima dată după luni întregi. Rațiile zilnice erau aceleași, dar primeam cremă de grâu diluată – un tip de cereale care erau rezervate pentru pacienții spitalului. Când acestea se răceau, deveneau ca o gumă și abia le puteam înghiți.

Toți pacienții care rămâneau în salon mai mult de trei zile erau declarați inapți de muncă și trimiși la camera de gazare. În cea de-a treia dimineață în salon, un sergent SS care se ocupa de Baraca 21 a sosit împreună cu câțiva brancardieri și a început să adune numerele pacienților care urmau să fie îndepărtați. Fiecare pacient era așezat pe o targă, iar cartonașul său de identitate era plasat lângă el. Când a venit rândul meu, am simțit că mă aflu într-un mare pericol. Brancardierii ne coborau pe scări până în holul principal, de unde trebuia să fim scoși pe ușă și încărcați în camioanele care așteptau.

Chirurgul-șef, dr. Orzeszko, se afla în holul principal când am apărut. Era un bărbat înalt, musculos, cu părul blond tuns scurt și cu ochii albaștri, de oțel. Avea o aură de încredere calmă. Când m-a văzut, i-a oprit pe brancardieri, m-a ajutat să mă ridic și mi-a luat cartonașul de identificare. Apoi m-a dus în camera de pregătire pentru operații, unde mi-a dat un halat de laborator și mi-a spus că, de atunci înainte, aveam să mă ocup de curățenie și de alte sarcini necesare pentru funcționarea eficientă a blocului operator.

Înainte de recrutarea mea, această treabă era în sarcina unui tânăr polonez, student la medicină, care executase o pedeapsă de un an ca prizonier politic. El urma să fie eliberat peste trei zile și eu

trebuia să-l înlocuiesc. Studentul m-a pregătit în cele câteva zile pe care le mai avea de executat, iar eu l-am observat cu atenție și am înțeles importanța funcționării liniștite și eficiente a unității. Erau nenumărate lucruri de făcut, dar aveam încredere în capacitățile mele de a face și a menține curățenia, datorită muncii mele ca ucenic la blănărie. Cu toate acestea, eram intimidat de instrumentele medicale și de celelalte echipamente al căror scop îmi era necunoscut. Eram însă hotărât să reușesc și știam că viața îmi depindea de performanțele mele.

Camera preparatorie avea două chiuvete cu apă caldă și rece, la care se spălau chirurgii înainte de operație. Exista și o autoclavă uriașă pentru sterilizarea cearșafurilor, hainelor, măștilor, mănușilor și altor obiecte, precum și un sterilizator pentru instrumentar cu vreo câteva tăvi și un cronometru pentru reglarea timpului. Trebuia să învăț toate acestea, dar și multe alte treburi. Pe rafturile din dulap erau așezate ordonat instrumente precum clemele, scalpele, ciocane, fierăstraie, dălți, foarfeci de toate dimensiunile și formele, seringi și ace. Existau, de asemenea, două mese de lucru pentru pregătirea obiectelor și a substanțelor înainte de operație. Dulăpioarele de depozitare erau pline cu materiale consumabile: bandaje de hârtie, bucăți de vată, ghips pentru modelaj, substanțe de curățare, dezinfectanți, mături și mopuri, găleți și alte resturi. Sala de operații propriu-zisă avea o masă simplă, cu o lumină deasupra, câteva reflectoare portabile și un dulap în care erau depozitate novocaina și eterul. Nu dispuneam de plasmă sangvină sau de medicamente pentru tratament intravenos.

La început, nu mă simțeam confortabil observându-i pe chirurgi la lucru, mai ales când îi vedeam efectuând prima incizie. Dar m-am obișnuit repede cu imaginea sângelui și cu cheagurile din sala de operații. Când chirurgii își terminau treaba, ieșeau prin ușa batantă spre camera preparatorie și își scoteau halatele și mănușile. Intrau apoi doi auxiliari, care așezau pacientul pe o targă cu rotile și îl duceau în salonul de la etaj. Treaba mea era să spăl imediat podeaua, să curăț și să dezinfectez masa de operații, iar asta cât mai repede. În treizeci de minute, un alt pacient urma să fie

așezat pe masă și pregătit pentru operație. Eram responsabil cu păstrarea în stare de eficiență maximă a acestor două camere, astfel încât doctorii să își poată efectua munca.

În fiecare noapte, pacienților care trebuiau să intre în operație a doua zi li se făceau clisme. Datoria mea era să le administrez clisma și să-i ajut să-și golească măruntaiele. La început, nu mi-a plăcut această sarcină, dar cu timpul m-am obișnuit și am ajuns să-mi dau seama că era necesară. Dacă pacientului nu i se făcea clismă, putea să murdărească masa de operații, iar curățarea ei, după operație, devenea de două ori mai dificilă.

În fiecare zi, la Baraca 21 soseau pacienți noi. Erau scheletici, slăbiți și bolnavi și aproape de finalul luptei lor. Ei știau că, dacă nu puteau să iasă pe propriile picioare din salon, următoarea oprire era camera de gazare. Așa că fiecare pacient se confrunta cu o dilemă tristă. Mulți dintre ei sufereau de hernie gravă, de flegmon (o boală care curăță carnea), de membre rupte, de apendicită sau de răni grave cauzate de gloanțe, care le sfâșiaseră carnea și le sfărâmaseră oasele. Privindu-i cum își acceptă soarta cu stoicism, în baza logicii strâmbe a lagărului de concentrare, am realizat cât erau de curajoși.

Chirurgii de la Baraca 21 făceau tot ce le stătea în putere, în cele mai imposibile condiții. Operațiile erau, din multe puncte de vedere, doar o glumă, menită să arate cât de „bine" îi tratau naziștii pe deținuți. Acești pacienți erau destinați anihilării, pentru că, în cele mai multe cazuri, ajutorul era inutil. Dar chiar și așa, chirurgii își luau treaba în serios și făceau tot ce le stătea în putință pentru pacienții lor. Doctorii erau ei înșiși prizonieri și obligați așadar să danseze pe muzica pe care le-o impuneau ofițerii SS din lagăr. Treaba mea, în toată această schemă, era doar să mă asigur că sala de operații era strălucitoare și curată în permanență.

Ziua mea de lucru începea la ora 7.00 dimineața și dura, de obicei, cam douăsprezece ore. Sistemul era strict și exact. Îmi începeam munca împrăștiind pudră de talc pe podeaua sălii preparatorii și a sălii de operații, apoi, stând cu tălpile pe două cârpe, alunecam cu picioarele într-o mișcare de lustruire, până când linoleumul ajungea să strălucească. Luam halatele, cearșafurile

și măștile proaspăt spălate de la spălătorie și le împachetam frumos în trei cilindri perforați. Apoi încărcam cilindrii în autoclavă, închideam și zăvoram capacul și porneam aburul de înaltă presiune ca să sterilizez țesăturile. În cele din urmă, pregăteam instrumentele pentru operațiile din ziua respectivă. Când soseau chirurgii, la ora 10.00, fierbeam apă pentru ceai și luam o pauză de un sfert de oră, înainte de începerea primei operații. Pacienții erau aliniați pe o bancă din hol, iar eu le strigam numerele în ordinea care îmi fusese indicată. În timp ce chirurgii se spălau, ajutam pacientul să se urce pe masă și îl acopeream cu un cearșaf, apoi mă duceam în camera preparatorie ca să-i ajut pe chirurgi să-și lege halatele și măștile și ca să țin mănușile de latex pentru ca ei să-și poată băga mâinile în ele. Pacienților care erau operați de la talie în jos li se administra câte o injecție cu novocaină în șira spinării. Uneori, eu trebuia să le administrez eter celor care erau operați deasupra taliei și îi instruiam să numere descrescător de la treizeci la unu, până când acesta își făcea efectul. Ultima mea sarcină era să aduc instrumentele la masa de operație și să le așez în fața chirurgului asistent.

După ultima operație, chirurgii plecau, iar eu eram însărcinat să fac ordine în cameră pentru următoarea zi. Am înțeles destul de repede că trebuia să folosesc un sistem eficient, pentru a nu pierde timp și pentru ca ziua de muncă să decurgă liniștit. La sfârșitul zilei, strângeam toate cearșafurile, halatele, prosoapele și măștile murdare și le duceam la spălătorie pentru a fi curățate până a doua zi. Această baracă era deschisă douăzeci și patru de ore pe zi, dezinfectând hainele miilor de deținuți. Ajunsesem să-l cunosc pe Kapo responsabil de aceasta și, într-o zi, am îndrăznit să-l rog să-mi dea o cămașă și pantaloni curați. El m-a dus lângă o grămadă de haine și m-a lăsat să-mi aleg de acolo articole care mi se potriveau mai bine decât cele pe care le purtam. Am reușit să fac rost și de cârpe curate pentru curățarea sălii de operații și a sălii preparatorii, precum și de câteva cârpe pe care să mi le înfășor în jurul tălpilor, în loc de șosete. Era un contact important. Nu mă aflam în partea superioară a ierarhiei lagărului, dar faptul că lucram în spital îmi oferea anumite privilegii. În lagăr obișnuiam să folosim termenul

organizuj pentru a desemna modalitățile de îmbunătățire a condițiilor sau de supraviețuire în ciuda foametei îngrozitoare. Orice resursă suplimentară care putea fi schimbată pentru pantofi, mâncare sau îmbrăcăminte făcea diferența între viață și moarte.

Următoarea mea sarcină, după spălătorie, era să șterg și să spăl podeaua sălii de operații – uneori și pereții dacă era necesar. După aceea, eram obligat să spăl toate instrumentele: clemele, care trebuiau să fie șterse cu grijă pentru a elimina de pe ele orice urmă de țesut, foarfecile, seringile, bisturiele și acele, pe care le țineam separat pentru a nu-mi răni mâinile. După ce erau curățate, le lăsam la uscat; înainte de a fi așezate ordonat în dulap, trebuiau să fie perfect uscate. Bisturiele trebuiau să fie ascuțite cu o piatră fină și pregătite pentru utilizare.

După ce sala de operații și camera preparatorie erau curățate și pregătite pentru a doua zi, stingeam luminile și mă duceam la etaj, în patul meu dintr-o cameră pe care o împărțeam cu doctorii și cu personalul auxiliar. La sfârșitul fiecărei zile eram mort de oboseală, dar îmi lua ceva timp până când reușeam să adorm. Realizam cât de norocos eram să lucrez în Baraca 21, în ciuda devastatoarei mele răni de la ceafă, care, de fapt, se dovedise a fi lovitura mea norocoasă.

Capitolul 16

Operații în Baraca 21

Într-o după-amiază, o femeie a fost adusă cu o ambulanță de la Auschwitz II-Birkenau, în principiu pentru o operație de apendicită. Dr. Orzeszko s-a dus la un dulap încuiat și a luat de acolo un instrument special, cu un mâner lung, și o răzuitoare cu formă ovală. Nu mai văzusem folosindu-se acel instrument până atunci. Pacienta era o femeie care părea sănătoasă și care nu avea părul de pe cap ras, ca al celorlalte deținute. În timp ce sterilizam instrumentele, l-am auzit pe doctor vorbind cu ea în limba poloneză și am bănuit că era o deținută mai importantă. Înainte să înceapă operația, câțiva prizonieri politici polonezi, șefi de barăci și șefi de camere au sosit în camera preparatorie și s-au îngrămădit în jurul doctorului Orzeszko. Din puținul pe care-l înțelegeam în limba poloneză, am dedus că aceștia urmau să se poziționeze pe toată distanța până la poarta principală și să ne avertizeze dacă se îndrepta spre spital vreun ofițer SS.

L-am privit pe dr. Orzeszko făcând incizia inițială pentru o operație de apendicită, apoi legând imediat venele și cosând rana. Era un tip de operație de suprafață? Eram confuz, dar nu era treaba

mea să pun întrebări. Mi s-a cerut să aduc o găleată goală și, când am revenit, am găsit pacienta legată de niște sprijinitoare pentru picioare. Dr. Orzeszko mi-a spus să mă ghemuiesc sub masa de operații și să țin găleata în timp ce el introducea instrumentul cel lung în vaginul pacientei. În câteva minute, în găleată a început să curgă sânge și am văzut capul, brațele și picioarele micuțe ale unui fetus. Doctorul mi-a spus să arunc imediat conținutul găleții și să mă asigur că nu mă vede nimeni făcând asta. Când am revenit în sala de operații, am dezlegat picioarele pacientei și i-am curățat trupul de sânge; auxiliarii au așezat-o pe o targă, au urcat-o în ambulanță și dusă a fost. Atunci a fost singura dată când am văzut o pacientă îngrijită acolo.

Pe toată durata operației am fost tensionat, înțelegând cât de periculoasă era situația respectivă. Când femeia a fost în siguranță pe drumul de întoarcere spre Auschwitz II-Birkenau, i-am simțit pe cei doi chirurgi respirând ușurați – în special, presupuneam eu, pentru că nu fuseseră prinși cu ea, și nu pentru că procedura fusese un succes. Acest tip de cooperare era posibil datorită faptului că prizonierii politici polonezi se aflau într-o altă categorie decât evreii și ceilalți. Orice femeie evreică găsită însărcinată era trimisă imediat la moarte, pentru că ideologia rasială nazistă era bazată pe eradicarea imediată a tuturor copiilor evrei. Dar sarcina era un risc și pentru prizonierele poloneze. Deținuții polonezi dispuneau însă de o rețea clandestină de rezistență sofisticată, care opera chiar sub nasul naziștilor, și din acest motiv erau capabili să se ajute unii pe alții în situațiile critice. Dacă administratorii lagărului ar fi aflat despre acest avort, sunt convins că am fi fost terminați cu toții.

* * *

Altă dată, la Baraca 21 a fost adus un pacient însoțit de doi oameni din Gestapo. Au sosit după încheierea operațiilor din ziua respectivă, în timp ce eu făceam curățenie. Mi-au solicitat să-i chem imediat pe chirurgi la sala de operații. Când dr. Orzeszko a ajuns în

sala preparatorie, ei i-au înmânat o radiografie. Pacientul avea în jur de 60 de ani și era infectat cu tuberculoză la două coaste, exact deasupra inimii. Era distins și bine îmbrăcat, cu părul lung și o pachetă frumoasă de tweed. Dr. Orzeszko i-a vorbit în germană despre simptomele lui, iar eu am detectat un ușor accent unguresc în vocea lui. Părea că face o muncă importantă pentru regimul nazist.

L-am ajutat pe bărbat să se dezbrace și să se așeze pe masă, apoi l-am acoperit cu un cearșaf. Dr. Orzeszko mi-a spus să aduc și să sterilizez anumite instrumente, inclusiv un fierăstrău de mână din oțel inoxidabil și un clește pentru tăiat. Simțeam că urma să fie o operație dificilă. Dr. Orzeszko și chirurgul său asistent au discutat procedura pe care aveau să o urmeze: intenționau să taie un os cu lungimea de vreo zece centimetri din cele două coaste infectate de lângă inimă. Păreau îngrijorați de modul în care aveau să realizeze această operație, cu un instrumentar atât de limitat și cu resurse minime, dar, oricum, s-au pregătit de treabă. Eu trebuia să rad părul din partea dreaptă a pieptului pacientului, apoi bărbatul era adormit și operația putea începe.

După prima incizie, venele au fost blocate cu cleme, iar cele două coaste au rămas dezvelite. Dr. Orzeszko a tăiat cu atenție coastele bărbatului, conștient de riscurile care existau, având inima atât de aproape. După o zi lungă de operații, trebuie să fi fost foarte obosit. Eu îi ștergeam permanent fruntea cu un prosop. În cele din urmă, coastele bolnave au fost îndepărtate și am văzut inima pacientului pompându-i în piept. Din păcate, dr. Orzeszko nu reușea să găsească o venă neobturată și aceasta sângera abundent. El a umplut o găleată cu tifonul îmbibat, părând îngrijorat pentru că pacientul pierdea mult sânge și pentru că bătăile inimii sale păreau să încetinească. Trebuiau luate măsuri imediate.

Dr. Orzeszko mi-a spus să iau o pâine din cămara din sala preparatorie, pe care să o folosesc pentru a mitui un auxiliar din camera de la etaj și să-l aduc în sala de operații. Acest auxiliar a fost așezat pe o targă cu rotile de lângă masa de operații, iar dr. Orzeszko a pregătit un tub cu două ace. Unul a fost introdus într-o venă din brațul stâng al pacientului și celălalt într-o venă din brațul

auxiliarului. Asistentul doctorului Orzeszko manevra o supapă de reglaj al debitului de sânge. Dacă debitul de sânge nu era regulat, pacientul putea să intre în șoc. Aceasta era o transfuzie directă de sânge, de la corp la corp.

Dr. Orzeszko urmărea cu atenție cum se îmbunătățeau ritmul cardiac și culoarea pacientului. Apoi a reușit să găsească și să obturez vena care sângera. Ne-am simțit cu toții foarte ușurați. Venele au fost legate, clemele au fost îndepărtate și numărate, iar incizia a fost cusută. Speram ca grupele sangvine ale celor doi bărbați să fie compatibile, dar nu aveam de unde să știm. Pacientul a fost așezat din nou în ambulanță, apoi a părăsit lagărul împreună cu anturajul său. M-am minunat de viteza de reacție și de curajul doctorilor, care operaseră în aceste condiții, și am învățat o lecție importantă despre cum să reacționezi în situații pentru care nu ești pregătit și despre cum să folosești resursele pe care le ai la îndemână.

* * *

Într-o zi a fost adus în sala de operații, cu o ambulanță, un tânăr îmbrăcat în haine de partizan – pantaloni și cizme de călărie, un pulover gros și o haină de iarnă, scurtă –, păzit de doi oameni din Gestapo. Femurul drept era complet zdrobit și se ținea în numai câțiva mușchi. Agenții Gestapoului i-au spus doctorului Orzeszko că, dacă nu reușea să salveze viața acelui bărbat, era terminat și el.

Când am așezat pacientul pe masa de operații, ne-a fost clar că pierduse mult sânge. Era o rană teribilă. Dr. Orzeszko i-a vorbit omului în limba poloneză, în timp ce se afla în camera preparatorie, pregătindu-și instrumentele. Chirurgul asistent lucra la câteva plăci de oțel, găurind și făcând benzi ce puteau fi folosite pentru a uni cu șuruburi oasele zdrobite. Am așezat toate aceste obiecte, împreună cu instrumentarul, în camera de sterilizare. Era o operație foarte dificilă, pentru că dr. Orzeszko trebuia să îndepărteze câțiva centimetri de os și să unească rămășițele cu plăcile de oțel. El a încercat să-i lase pacientului cât mai mult din osul rămas, dar

Camera preparatorie (foto sus) dispunea de chiuvete pentru spălat; o autoclavă pentru sterilizarea cearșafurilor, a halatelor și a altor obiecte; un cămin mare, în colț; un sterilizator pentru instrumente; un dulap pentru depozitare cu uși de sticlă. Sala de operații (foto jos) era austeră, fiind echipată cu cele mai elementare dotări. Fotografii datorate lui Yad Vashem.

piciorul reparat avea să rămână, oricum, cu vreo cinci centimetri mai scurt decât celălalt. Când fusese adus la Baraca 21 de către Gestapo, pacientul se afla în comă.

Am aflat mai târziu că, înainte de operație, dr. Orzeszko aflase că bărbatul era un membru al mișcării poloneze de rezistență și îl întrebase despre localizarea unității sale de bază. Știind că singurul motiv pentru care Gestapoul dorea să-i salveze viața era ca să-l tortureze, când avea să revină, pentru a obține informații, dr. Orzeszko l-a lăsat un timp într-o comă indusă medical, pentru a-i anunța pe cei din unitatea omului să se disperseze și să se mute înainte ca Gestapoul să afle informațiile exacte despre ei.

* * *

Flegmonul, o boală care macină carnea, era destul de răspândit printre prizonieri din cauza lipsei de hrană și de substanțe nutritive. Odată, am asistat la operația unui pacient care suferea de o formă severă, ce se întinsese deasupra genunchiului, însemnând că piciorul trebuia amputat. Mi s-a cerut să țin piciorul, în timp ce doctorul tăia femurul pentru a-l desprinde. După amputare, m-am trezit ținând în mână piciorul tăiat, întrebându-mă ce să fac cu el. Deși, până atunci, văzusem nenumărate operații, nu mă aflasem niciodată în această situație și eram destul de amărât. Am așezat piciorul pe podeaua sălii de operații și am privit cum doctorii închideau rana de pe coapsa pacientului. A fost introdus un tub de drenaj, iar bărbatul a fost mutat în salonul de la etaj. Mi-am făcut de lucru curățând camera și instrumentele, dar am evitat să mă apropii de piciorul de pe podea. În cele din urmă, dr. Orzeszko mi-a spus să-l duc la baraca experimentală de lângă secția de chirurgie. Nu mai fusesem niciodată în Baraca 22, dar auzisem că acolo se efectuau niște experimente teribile. Nu doream să aflu nimic despre acestea și, cu siguranță, nu doream să le văd. Dar aveam o treabă de făcut.

Am învelit piciorul într-un cearșaf, l-am pus pe umăr și m-am îndreptat către Baraca 22. În clădire era un miros puternic de

formaldehidă. I-am raportat prezența mea ofițerului SS de serviciu și l-am întrebat unde dorea să pun piciorul. El m-a condus într-o cameră înțesată de tuburi cu formaldehidă, în care erau nenumărate părți de corpuri umane, de toate felurile. Când mi-a spus să arunc piciorul într-unul dintre ele, l-am lăsat să alunece ușor, fără cearșaf. Tot trupul îmi tremura din cauza imaginilor și mirosurilor din baraca respectivă și abia așteptam să ies de acolo.

Pe drumul spre ieșire, am văzut un grup de băieți tineri înghesuiți într-o cameră. Cu toții fuseseră castrați, iar ața chirurgicală le ieșea din penisuri. Păreau să se afle într-o stare de șoc și confuzie. În ochii și comportamentul lor nu se vedea nici cea mai mică scânteie de viață. Am revenit în grabă la baraca mea și mi-am continuat munca, recunoscător că eram încă întreg, dar incapabil să uit privirea din ochii acelor băieți.

* * *

În lunile iulie, august și septembrie 1944, zilnic, pe la prânz, pe deasupra noastră treceau bombardiere americane. Acestea aruncau proiectile asupra instalațiilor care produceau muniții și alte materiale de război, precum cea de la Weichsel-Union-Metallwerke de lângă Auschwitz I și fabrica de cauciuc sintetic I.G. Farben de la Monowitz (Auschwitz III). O sirenă alerta populația lagărului când un raid era iminent și toate unitățile care lucrau la o distanță rezonabilă de lagăr trebuiau să se întoarcă și să se asigure că nu evada nimeni în timpul unui bombardament greu. Imediat ce toate unitățile se aflau în interiorul lagărului, poarta principală era încuiată, iar gardurile electrice de înaltă tensiune erau activate, pentru a descuraja evadările.

Un singur avion de recunoaștere zbura pe deasupra și arunca o flacără de semnalizare, pentru a marca locul în care bombardierele începeau să-și reverse încărcătura de bombe. După câteva minute se auzea zbârnâitul puternicelor motoare ale bombardierelor. Era o adevărată priveliște. Zburau în escadrile egal distanțate, într-o

etalare de forță care mă umplea de speranță. În cele din urmă, păreau că marile puteri aveau să rupă lanțul sclaviei mele. Mă gândeam că America venea să ne elibereze și că naziștii aveau să fie obligați să plătească pentru toate nenorocirile pe care le comiseseră.

Când cădeau bombele, pământul se zguduia ca în timpul unui cutremur și șrapnelele zburau prin aer. În sinea mea îmi spuneam: „Continuați să aruncați bombe!" Mai târziu am aflat că US Air Force bombarda în timpul zilei, iar Royal Air Force, care era britanică, bombarda în timpul nopții. Artileria antiaeriană a lagărului, care era special amplasată lângă gard pentru a-i asigura securitatea, trăgea spre formațiile de bombardiere, dar avioanele se aflau, de obicei, în afara razei de acțiune. Când un avion era lovit și începea să se rostogolească spre pământ, mă simțeam îngrozitor — o imagine dezolantă, până când vedeam parașutele deschizându-se și știam că echipajul ieșise din avionul lovit. În vara anului 1944 Aliații ajunseseră să domine cerul de deasupra Poloniei ocupate și n-am văzut nici măcar un singur avion de vânătoare german care să atace bombardierele aliate. Îmi doream să fiu la fel de liber precum piloții de deasupra mea, ale căror mișcări nu erau controlate de forțe malefice.

Cândva prin septembrie a avut loc un puternic raid urmat de bombardamente, în timp ce eram în mijlocul unei operații. A trebuit să ne oprim munca și am deschis ferestrele sălii de operații și ale camerei preparatorii pentru ca geamurile să nu se spargă din cauza exploziilor bombelor. Afară, pe tot cuprinsul lagărului, cădeau șrapnele și cioburi. Când bombardierele au plecat, au sunat de îndată sirenele de încetare a raidului. Am închis ferestrele și operațiile au continuat. În timp ce ne pregăteam pentru următorul pacient, ușa camerei preparatorii s-a deschis și un ofițer SS necunoscut a început să vorbească cu dr. Orzeszko, ordonându-i să elibereze camera de operații pentru câțiva membri SS care erau pe drum cu o ambulanță. Ofițerul ne-a anunțat că el va efectua operațiile și că doctorul Orzeszko îl va asista. Era dr. Fischer, doctorul lagărului, responsabil pentru protejarea lagărului de bolile contagioase care puteau să pună în pericol personalul SS.

În Baraca 21 au fost aduse mai multe tărgi, care au rămas aliniate în hol. Dr. Fischer și dr. Orzeszko au verificat starea bărbaților din SS care erau răniți pentru a stabili cine urma să intre primul în operație. Cei mai mulți aveau răni de șrapnel la picioare, la piept și la brațe. Mi s-a cerut să le tai uniformele și să-i pregătesc pentru operație. Mulți dintre ei sângerau și gemeau de durere și puteam să observ că aveau aceeași culoare de sânge ca mine. Acești nefericiți nu mai erau atât de curajoși în timp ce stăteau întinși pe spate. Dintr-odată, m-am simțit extrem de entuziasmat la gândul că un adolescent evreu de 15 ani era responsabil pentru soarta lor, în timp ce ei zăceau acolo, neajutorați.

Dr. Fischer și-a descheiat centura cu arma de corp și mi-a lăsat-o, împreună cu vestonul. Apoi s-a îndreptat către o chiuvetă pentru a se spăla pentru operație, în timp ce eu controlam temperatura apei. Mi-a cerut să-i acopăr pantalonii de călărie cu prosoape, astfel încât să nu se ude, și m-a întrebat cum mă numesc, care este locul meu de origine și când sosisem la Auschwitz. M-a mai întrebat și unde se afla familia mea, dar nu am îndrăznit să-i spun ce se întâmplase cu ai mei. I-am răspuns că nu știam. Nu sunt sigur de ce mi-a pus acele întrebări despre familie, când trebuie să fi știut ce se întâmplase cu transporturile din Ungaria.

Când dr. Fischer a terminat cu spălatul, i-am ținut un halat sterilizat ca să-și poată introduce mâinile în el. Era mai înalt de un metru optzeci, așa că a trebuit să mă urc pe un scăunel pentru a-i lega halatul în jurul taliei și gâtului. I-am legat și masca, apoi i-am ținut mănușile de latex în timp ce și le punea pe mâini. Am așezat instrumentarul în sterilizator, dar am luat pe moment decizia să le dezinfectez doar cinci minute în loc de timpul regulamentar de douăzeci de minute. Nu aveam nici cea mai mică dorință de a opta pentru metode sigure când venea vorba de criminalii din SS și mi-am justificat acțiunile spunându-mi că eram în război, iar asta era singura cale pe care o aveam la dispoziție de a lupta împotriva inamicului. Am operat soldați din SS în sala noastră de operații timp de două zile, până când spitalul SS bombardat de lângă Birkenau a fost repus în funcțiune.

* * *

La sfârșitul lunii noiembrie 1944, un adolescent s-a strecurat afară din baraca lui, după ora stingerii, și a încercat să dea o spargere în clădirile bucătăriilor. A fost interceptat de sergentul Kaduk, căruia îi făcea mare plăcere să tortureze și să bată oamenii pe care-i găsea în afara barăcilor după stingere. Din patul meu am auzit câinele lui Kaduk lătrând și, la scurt timp, mitraliera de la turnul de pază. Adolescentul a fost împușcat în cap. A fost adus imediat la sala de operații, pentru o intervenție de urgență. Am fost chemat în sală și, curând, au ajuns și chirurgii.

L-am așezat pe băiat pe masa de operații și am văzut rana gravă de glonț din tâmpla dreaptă, precum și rana de ieșire în ceafă. O mare parte din craniu îi era zdrobită și se afla în comă. Chirurgii au curățat rana, au îndepărtat așchiile de os, au oprit sângerarea și l-au cusut. Nu se mai putea face nimic altceva pentru el.

Auxiliarii l-au transportat apoi în salonul de sus, unde dr. Gordon s-a ocupat de el. Era singurul pacient în stare critică din salon, iar doctorii erau cu toții foarte interesați de salvarea lui. Multe zile mai târziu, a ieșit din comă și a deschis ochii. Dr. Gordon i s-a adresat, dar el nu răspundea. Era paralizat și nu puteau să îl hrănească; nu aveam nici substanțe nutritive pe care să i le administrăm intravenos. Era captiv în propriul trup, cu ochii deschiși, incapabil să răspundă. Părea că are un traumatism cranian masiv. Dr. Gordon testa periodic răspunsul nervos al băiatului, înțepându-l în palme și în tălpi cu un ac și, după o săptămână, acesta a reacționat la ac pe o parte a corpului. Când dr. Gordon i-a vorbit, băiatul a mișcat ochii în semn că înțelege. Dr. Gordon a lucrat mult cu el, reînvățându-l să vorbească. A fost lăsat în viață numai pentru că se apropia sfârșitul războiului, iar camerele de gazare fuseseră distruse din ordinul comandantului lagărului.

Cam tot pe atunci, un alt adolescent a fost adus în sala de operații cu o durere acută de burtă. Când chirurgul l-a deschis, a

realizat că avea apendicele rupt. Adolescentul a murit pe masa de operații. Ne simțeam triști din cauza morții unei persoane atât de tinere. Trupul i-a fost dus în baraca experimentală de alături, pentru a fi distrus.

Dintre toate experiențele mele din camera preparatorie, cea mai picantă a fost aceea când oamenii din SS au mutat pacienții din salonul de sus în camera de gazare de la Birkenau și au revenit, două ore mai târziu, cu buzunarele pline de dinți înveliți în cârpe însângerate. Pentru că aveam acces la instrumentele medicale, mi s-a ordonat să scot coroanele și cămășile de aur de pe dinții aceia. În timp ce lucram, nu mă puteam împiedica să nu mă gândesc că, doar cu puțină vreme în urmă, posesorii acelor dinți fuseseră în viață. Iar acum erau doar o grămadă de cenușă. Scoaterea coroanelor și a cămășilor de aur m-a traumatizat profund: simțeam că, într-un fel mărunt, participam și eu la profanarea rămășițelor lor. Mă întrebam câți oameni din SS se îmbogățiseră din prădarea rămășițelor sutelor de mii de victime.

Capitolul 17

O oală cu tocană

Printre prizonieri era bine cunoscut faptul că, dacă nu ți se deschidea vreo ușă, era imposibil să pleci de la Auschwitz în viață. Rana mea de la cap fusese, în mod ironic, exact ușa de care aveam nevoie. Mă salvase de la munca grea din Landwirtschaft Kommando. Însă această oportunitate nu ar fi fost posibilă fără ajutorul imediat pe care-l primisem de la sub-Kapo Stasek, care îmi oprise sângerarea și aranjase trimiterea mea la sala de operații din Baraca 21. Fără inițiativa lui, povestea mea se putea termina în câmpul acela cu rădăcini de copaci. Îi mai datorez viața și doctorului Orzeszko, care nu numai că mi-a operat rana, dar m-a și luat de pe lângă înainte să fiu trimis în camera de gazare de la Birkenau.

Am lucrat timp de șase luni în sala de operații, iar rutina zilnică mi-a permis să supraviețuiesc, departe de munca grea și de tratamentul gardienilor SS. Dr. Orzeszko a fost un chirurg dedicat și talentat, respectat atât de colegii lui, cât și de prizonierii politici polonezi de la Auschwitz I. Bănuiam că juca un rol important și în mișcarea de rezistență clandestină a polonezilor din lagăr, fapt care mi-a fost confirmat mai târziu de familia lui.

La puțin timp după ce începusem să lucrez în sala de operații, dr. Orzeszko a deschis ușa unei cămări și mi-a arătat rafturile pline cu provizii alimentare, incluzând pâini, batoane de salam, ceapă, cartofi, morcovi, sare și piper, precum și o oală mare pentru gătit. Eram uimit de acea abundență – nu mai văzusem atâta mâncare de când plecasem de acasă, în aprilie 1944. M-a învățat cum să prepar o tocană cu toate proviziile acelea și cum să folosesc autoclava ca oală de presiune. Salivam la mirosul mâncării gătite. Desigur, exista mereu îngrijorarea ca nu cumva aroma să ne dea de gol, așa că această activitate se efectua numai după ce se terminau toate operațiile și după ce ofițerul SS responsabil de barăci pleca la culcare. Masa era gata în mai puțin de o oră și imediat îmi simțeam stomacul atât de plin, încât părea pe punctul să explodeze. Nu puteam să cred că tocmai servisem un castron de gulaș la Auschwitz! Rămășițele erau închise în cămară și consumate în ziua următoare. Ingredientele pentru tocana noastră erau trimise de bucătarul-șef, despre care știam că era unul dintre puținii privilegiați care aveau acces la asemenea provizii. Caloriile suplimentare au însemnat enorm pentru sănătatea și vigoarea mea, iar această alimentație a fost cheia supraviețuirii mele.

Doctorului Orzeszko, asemenea altor prizonieri politici polonezi, i se permitea să primească mici pachete lunare, care conțineau mâncare și alte provizii. I se dădea voie să scrie și să primească o scrisoare pe lună. Când pachetul doctorului era adus la sala de operații, el îl deschidea cu deosebită atenție, de parcă își dorea să simtă dragostea familiei lui de acasă. Eram fericit pentru el, dar asta doar îmi întărea convingerea că deținuții evrei nu aveau nicio șansă la asemenea privilegii. Nu rămăsese nimeni în urmă, ca să trimită asemenea daruri.

Capitolul 18

Distrugerea Crematoriului 4

Sonderkommandos erau formate din deținuți evrei, obligați să muncească în schimburi de douăsprezece ore pentru eliminarea corpurilor victimelor din camerele de gazare. După fiecare procedură de gazare, aceștia îndepărtau corpurile din camere, tăiau părul victimelor, le extrăgeau coroanele de aur din gură și le despicau abdomenul pentru descoperirea eventualelor comori ascunse sau înghițite. (Chiar și părul avea valoare economică, pentru că naziștii îl puteau transforma în țesături.) Aceasta era munca cea mai macabră și mai distrugătoare pentru suflet pe care o putea îndura o ființă umană. Și, ca și cum munca în sine nu ar fi fost deja suficient de rea, naziștii îi gazau pe membrii *Sonderkommandos* la fiecare șaizeci de zile, pentru a se asigura că nu rămâneau martori ai crimelor lor, așa că oamenii știau că moartea le era iminentă.

Pe 7 octombrie 1944, Crematoriul 4 a fost aruncat în aer de *Sonderkommandos*. Aceștia fabricaseră explozivi rudimentari din praf de pușcă, pe care-l obținuseră de la deținutele care lucrau la fabrica de muniții Weichsel-Union-Metallwerke, precum și cocktailuri

Molotov. Când o unitate SS a venit să supravegheze executarea misiunii, deținuții au aruncat cocktailurile Molotov spre ei, omorând câțiva soldați, apoi au aruncat în aer crematoriul. În haosul care a urmat, deținuții din *Sonderkommandos* au ieșit pe poartă și au fugit spre perimetrul lagărului. Gardienii au început să tragă în ei și au fost aduse întăriri puternice de unități SS, organizate imediat și trimise în urmărire. Acestea i-au împușcat pe cei mai mulți dintre oameni. Din aproape șase sute de deținuți *Sonderkommandos* implicați în rebeliune, doar șase au reușit să scape prin cordoanele din jurul taberei și să fugă în pădurea din apropiere.

Ca rezultat al revoltei, deținuții de la Auschwitz I și Auschwitz II au fost obligați să stea la *appel* toată noaptea, ca o formă de pedeapsă colectivă. Mulți au căzut și, pur și simplu, au murit de epuizare. În timp ce stăteam în picioare, nu eram doar epuizat, ci și înspăimântat de alte posibile consecințe. Când am fost eliberați, în sfârșit, am fost ușurat să mă întorc la sala de operații și să-mi reiau sarcinile zilnice.

Oficialii naziști au pornit imediat o investigație pentru a afla cum reușiseră cei din *Sonderkommandos* să facă rost de pulberea explozivă. Rețeta pulberii era specifică fiecărei fabrici și dovezile i-au condus la Weichsel-Union-Metallwerke, unde lucrau sute de femei de la Birkenau ca muncitoare sclave. În cele din urmă, Gestapo a reușit să identifice patru tinere, care au fost aduse în baraca 11 de la Auschwitz I pentru interogatoriu. Nu am mai auzit nimic despre asta până pe 5 ianuarie 1945, când întregul lagăr a fost adunat în fața spânzurătorilor de la Auschwitz I. Acolo se aflau mai multe unități de pază SS, aliniate astfel încât să formeze o barieră între deținuți și spânzurători. Lagerkommandant a sosit în curând, împreună cu gărzile personale SS, pentru a supraveghea execuțiile. Privind lațurile care atârnau de spânzurători, mă întrebam cine erau victimele. În cele din urmă, gardienii SS au adus femeile. Aveau mâinile legate la spate și fețele le erau vinete. Își țineau capetele ridicate, în timp ce mergeau spre platforma cu spânzurătorile, unde lațurile le-au fost așezate în jurul gâtului.

Pentru a prelungi agonia, au fost spânzurate pe rând. Înainte să moară, fiecare dintre ele a spus, cu voce clară și tare, două cuvinte evreiești: *„Chazak V'Amatz!"*[1] Aceste femei erau Ester Wajcblum, Regina Safirsztain, Ala Gertner și Roza Robota.

Au rămas drepte, în picioare, fără teamă de spânzurătoare, și au murit arătându-și curajul. Miile de deținuți prezenți acolo erau cu toții copleșiți și emoția era palpabilă. Simțeam cum o singură izbucnire din partea cuiva ne putea transforma într-o masă de oameni în acțiune. Dar cum eram mereu bătuți și oprimați, n-am putut reacționa la această umilință decât cu un mârâit colectiv. Mi-era rușine că nu puteam răspunde pe măsura acțiunii eroice a celor patru femei.

Imediat ce acțiunea s-a încheiat, Lagerkommandant a fost escortat rapid în afara lagărului, iar unitățile SS au intrat în masa de prizonieri țipând și bătându-ne, în încercarea de a ne duce înapoi în barăcile noastre. Acționând astfel, naziștii ne transmiteau mesajul că tot ei se aflau la putere. Noi, desigur, ne aflam la mila lor, fără vigoare și fără arme cu care să putem lupta.

Dar în aer plutea un nou sentiment de revoltă. Activitățile noastre zilnice scăzuseră considerabil. Multe fabrici se închiseseră, iar mașinile-unelte fuseseră trimise înapoi în Germania. Camioanele militare erau foarte ocupate, încărcând haine, pături și alte obiecte din barăcile în care fuseseră depozitate. SS-ul îngrămădea documente medicale și carduri de înregistrare în fața barăcilor, apoi turnau benzină peste ele și le ardeau. Aceste focuri au continuat să ardă timp de multe zile și nopți. Auzisem zvonuri cum că SS-ul aruncase în aer ultimele trei camere de gazare și crematorii, veste pe care am primit-o cu multă ușurare, căci știam că, atâta vreme cât aceste mașinării de ucis se aflau în funcțiune, eram expus riscului. Întregul sistem de la Auschwitz se destrăma. Activitatea noastră la sala de operații scăzuse la cincizeci la sută și aveam o foarte mult timp

[1] Fii tare și curajos! (n.tr.)

liber. Dar eram încă îngrijorat la gândul că trăisem mai mult decât eram util ca sclav și mă întrebam ce urmau să facă naziștii cu noi când Armata Roșie avea să se apropie.

* * *

Crăciunul și Anul Nou 1944-1945 au fost sărbătorite la Auschwitz I de deținuți importanți și de câțiva soldați SS într-o baracă decorată cu crengi de brad, panglici și afișe pe care scria *Fröliche Weihnachten* și *Fröliche Neues Jahr*. M-am alăturat sărbătorii doctorilor și chirurgilor din Baraca 21. Mesele au fost aprovizionate cu mâncare, incluzând salam, sângerete și lebăr, brânză, pâine, șnaps și țigări. Oaspeții petrecerii erau prizonieri politici polonezi, șefi de baracă și de cameră, doctori și meșteșugari polonezi, ca de pildă electricieni și tâmplari. Ceilalți participanți erau Kapos și sub-Kapos germani și austrieci. Aceștia criminali – antisociali în viețile lor din afara lagărului de la Auschwitz – purtau triunghiuri cu negru și verde-închis pentru a fi deosebiți de ceilalți prizonieri. Ultimul grup de oaspeți era format din comandanți SS ai diferitelor unități de lucru. Aceștia erau sergenți sau aveau alte grade inferioare; în acest grup nu se aflau ofițeri. Am estimat că în cameră se adunaseră aproape o sută de oameni. Mâncarea a dispărut rapid și starea de spirit a devenit festivă. Deși atmosfera era prietenoasă, nu simțeam că fac parte din sărbătoare; dar mâncarea era absolut necesară supraviețuirii mele.

În spiritul sărbătorilor, oaspeții au cântat *O Tannenbaum* (toată lumea părea să cunoască versiunea germană) și, după aceea, austriecii au intonat un cântec numit *Wien, der Stadt meine Träume*[1]. După cântece, atmosfera din cameră a devenit melancolică. Observam reacțiile celor trei grupuri principale. Prizonierii politici polonezi erau plini de speranță, pentru că

[1] Viena, orașul viselor mele (n.tr.)

înțelegeau că războiul se apropia de sfârșit și nădăjduiau să se reunească cu familiile lor în curând; soldații SS erau conștienți de înaintarea Armatei Roșii și știau că viitorul le era nesigur; iar oamenii din al treilea grup, criminalii și infractorii care ne erau Kapos, erau triști pentru că nu aveau nimic de așteptat și pentru că n-aveau să se mai afle în poziția privilegiată de până atunci. Eram cel mai ciudat om din acea adunare. Nu simțeam nici speranță, nici tristețe, dar eram îngrijorat ca nu cumva naziștii să ne ucidă pe toți înainte de a părăsi lagărul. Până când nu eram din nou liber, pentru mine nu exista un final fericit. Războiul se apropia de sfârșit, dar libertatea părea atât de departe...

Capitolul 19

Marșul morții

Asemenea multor prizonieri, speram ca Armata Roșie să sosească într-o săptămână sau două, iar coșmarul nostru să se termine, în sfârșit. Pe 18 ianuarie 1945, speranțele mi-au fost spulberate. Mulți deținuți din lagărele-satelit au fost aduși la Auschwitz I și a început să circule zvonul că urma să fim evacuați. Nu știam cum avea să se termine asta și dacă germanii intenționau să ne execute sau să ne lase să plecăm.

Printre oamenii aduși în Baraca 21 se aflau doi frați din orașul meu, care lucraseră în minele de cărbuni de la Buna, o tabără-satelit a lagărului Auschwitz I. Se aflau într-o formă foarte proastă și erau negri din cauza prafului de cărbune. Pur și simplu s-au întins pe podeaua barăcii, fără să se mai poată ridica. Tot atunci l-am văzut, pentru ultima oară, pe băiatul cu rana cauzată de împușcătură, pe care dr. Gordon îl ajutase să-și revină și îl învățase să vorbească din nou. Băiatul, ca și cei doi frați, nu era suficient de puternic ca să se poată alătura deținuților care trebuiau să plece. Ei au rămas în urmă și au fost eliberați, o săptămână mai târziu, de armata rusă, care avansa.

În seara aceea, oamenii din SS au verificat lagărul, urlând la toată lumea să iasă afară. Ni s-a spus că vom fi mutați într-un alt lagăr – plecare pentru care nu am avut timp să mă pregătesc. Aveam numai cămașa mea subțire și șapca, dar, din fericire, încă aveam bocancii mei solizi, cu pingele proaspăt cusute; mulți dintre cei care au pornit în marș nu aveau decât saboți de lemn, ceea ce făcea mersul practic imposibil.

Era o noapte stranie, cu focuri arzând peste tot și cu avioane rusești care lansau lumini de magneziu ce străfulgerau tabăra. În depărtare se auzea artileria. Înainte să fim scoși pe poartă, ni s-a dat câte o bucată de pâine pentru călătorie. Douăzeci de mii dintre noi am fost obligați să ne aliniem în șiruri de câte cinci, cu brațele legate între noi. În afara porților, gardienii SS și câinii lor de luptă s-au așezat de fiecare parte a acestei coloane enorme. Era un frig cumplit și era multă zăpadă. Eu mă aflam în extrema stângă a rândului meu. Cei care cădeau în afara coloanei erau împușcați imediat în cap de către gardieni, care erau hotărâți să nu lase niciun prizonier în urmă.

În haosul plecării noastre precipitate, am pierdut contactul cu toți doctorii din Baraca 21. Eram singur și realizam că acest marș era testul suprem al rezistenței mele. Trupul îmi era acoperit de o transpirație rece, picioarele îmi erau ude leoarcă, iar cămașa subțire și pantalonii erau umezi. Singurul lucru care-mi oferea o urmă de căldură era un sac pentru ciment, din hârtie, pe care reușisem să-l smulg pe când treceam pe lângă un șantier de construcții. Am găurit fundul, iar cele două laterale formau un fel de vestă, pe care mi-am tras-o peste cap. Eram permanent mânați să ne mișcăm mai repede, pentru că SS-ul nu dorea o coloană întinsă prea mult, ceea ce o făcea dificil de păzit. Cei cinci din linia mea au înțeles că trebuia să mergem la unison, având mâinile legate unii de alții, pentru a ne conserva energia. Nu puteam să ne risipim forța cu cineva care ne trăgea înapoi, pentru că era oricum suficient de dificil să ne cărăm propriile trupuri.

A doua noapte a fost fără stele, dar zăpada îmi permitea să văd conturul vag al copacilor de pe partea mea de coloană. De cealaltă

parte era o zonă deschisă, mare, fără copaci. Dintr-odată, am auzit niște pocnituri în depărtare și am văzut ceva ce părea un roi de licurici venind în direcția noastră. Erau gloanțe trasoare și curând am auzit impactul lor, în timp ce loveau oamenii care mărșăluiau pe partea mea dreaptă. Toată lumea s-a panicat și toți au început să împingă spre stânga. Am fost copleșit de mulțime și aruncat într-un șanț, iar alții au aterizat peste mine. Eram blocat la pământ și incapabil să mă mișc, dar mi-am păstrat sângele-rece și am încercat să nu intru în panică. Gardienii țipau la noi să ne continuăm marșul și ceva din tonul lor îmi sugera că erau speriați să nu piardă controlul asupra noastră. Cei răniți în atac erau împușcați pe loc.

Fuseserăm victimele nefericite ale unor cercetași ai Armatei Roșii sau, poate, ale unui grup de partizani care ne consideraseră, din greșeală, unități în retragere ale armatei germane. Când am ieșit, în sfârșit, din șanț, nu puteam să-i găsesc pe ceilalți din rândul meu, așa că am încercat să mă deplasez cât mai departe posibil, spre fruntea coloanei. Era mult mai periculos să te afli în spate, cu amărâții, care erau sistematic pocniți de gardieni. Transpiram puternic de la efortul mersului prin zăpada adâncă, iar mâinile, urechile și nasul îmi înghețaseră. Trebuia să găsesc o modalitate de a-mi proteja pielea. În timp ce mergeam, am priceput că o persoană din rândul nostru murise. Înainte să-i dăm drumul, i-am rupt cămașa și am transformat-o în fâșii, pe care le-am folosit pentru a ne acoperi capul și urechile. Mă simțeam ca un vultur hoitar, dar îmi spuneam că persoana respectivă nu mai avea oricum nevoie de cămașă. Era un act de autoconservare.

Când soarele s-a ridicat deasupra zăpezii, în cea de-a treia zi, peisajul ni s-a înfățișat straniu de frumos. În fața mea se aflau mii de deținuți și alte mii în spate și, de ambele părți, gardienii SS, care țipau și blestemau. Unde ne duceau? Care era scopul? La miezul zilei, am ieșit din zona împădurită și am ajuns într-un sat, unde am văzut case din coșurile cărora ieșea fum. Mă gândeam la căldura din interior și îmi imaginam oameni normali care-și luau prânzul. Cât de bună ar fi fost o ceașcă de ceai fierbinte! Tot ce

puteam să fac era să iau o mână de zăpadă și să mă hrănesc cu ea. Când am intrat în sat, ni s-a ordonat să strângem rândurile din cauza străzilor înguste. Gardienii erau atenți să nu existe oameni care să încerce să scape. Mă gândeam la doctorii din Baraca 21. Ei ar fi putut să se strecoare cu ușurință, pentru că se aflau în țara lor și vorbeau limba perfect. Eu nu-mi puteam asuma acest risc. Nu puteam decât să merg în continuare și, în tot acest timp, din ce în ce mai mulți oameni cădeau din coloană, iar focurile de armă deveneau tot mai frecvente. Străzile lăturalnice din Polonia ocupată erau presărate cu trupurile celor care nu mai puteau îndura acel marș al morții.

Mai târziu, în timpul zilei, în vreme ce ne apropiam de o intersecție, am văzut un fermier într-o sanie trasă de doi cai frumoși. Clopoțeii de la harnașamentele lor sunau de parcă așteptau nerăbdători să treacă uriașa coloană. Mi-am amintit de acele dimineți reci de iarnă din copilăria mea, când fermierii veneau la oraș, iar eu săream pe tălpicile săniilor pentru a merge astfel spre școală. Aveam să mai fac, oare, autostopul vreodată? Am luat o altă mână de zăpadă și am continuat să pun un picior în fața celuilalt. Cu siguranță, mă gândeam, urma să oprim în curând. Deși eram hotărât să merg mai departe, nopțile întunecate erau extrem de dificile, iar moralul meu era deja la pământ.

În după-amiaza celei de-a treia zile, am ajuns la o fermă abandonată, unde naziștii ne-au spus că vom petrece noaptea – era prima noastră oprire pentru odihnă de când părăsisem Auschwitz-ul. În jur erau multe grajduri și hambare pentru depozitare. Era minunat să ne odihnim, în sfârșit. Paiele de pe podeaua hambarului mi-au oferit o saltea care m-a ajutat să mai supraviețuiesc încă o zi. M-am îngropat într-un morman de paie care miroseau minunat și am căzut într-un somn profund. A doua zi de dimineață, m-am trezit în strigătele gardienilor: „*Raus! Raus!*"[1]

Pentru o clipă, am luat în considerare ideea de a mă ascunde în grămada de paie, dar mi-era teamă că voi fi împușcat pe loc.

---

[1] Alinierea! (n.tr.)

dacă voi fi descoperit. După cum s-a dovedit, îngrijorarea mea era justificată. În timp ce ne aliniam în formație, gardienii SS au verificat grajdurile, trăgând fără discernământ în grămezile de paie. Dacă cineva se ascunsese, era deja mort.

Mărșăluisem trei nopți fără mâncare, iar acum eram în cea de-a patra zi. Eram lihnit de foame și trupul meu abia mai cooperа. Încercam să-mi îndepărtez mintea de la situația groaznică în care mă aflam și să mă concentrez asupra unor lucruri pozitive. Ziua era plăcută și puteam să văd că ne îndreptam către un oraș mare. Pe după-amiază, ne-am îngrămădit pe un teren de fotbal. Stăteam întins pe spate, odihnindu-mi picioarele pe un gard, și priveam cerul albastru și minunat al zilei. Aproape că puteam să-mi imaginez că-mi trăgeam respirația după un meci de fotbal cu prietenii mei. O oră sau două mai târziu, SS-ul ne-a ordonat să trecem înapoi în formație și să ne punem din nou în mișcare, de data asta către o stație de cale ferată dintr-un oraș numit Loslau.

Când am ajuns la Loslau, am găsit un șir lung de patruzeci sau cincizeci de vagoane-platformă, care ne așteptau. Ni s-a ordonat să ne urcăm în ele, strâns înghesuiți unul în altul. Între vagoane erau câteva cabine în care s-au adăpostit gardienii SS. Ei ne supravegheau și împușcau pe oricine încerca să evadeze. Pereții vagoanelor-platformă erau din metal și extrem de reci. Toată lumea încerca să treacă spre mijlocul grupului, pentru a beneficia de căldură. Ne-am pornit și, pe măsură ce locomotiva prindea viteză, vântul de deasupra capetelor și trupurilor noastre făcea ca frigul să fie și mai pătrunzător. Mă simțeam de parcă aș fi fost într-o ladă frigorifică. Am rămas în acest vagon-platformă aproape patru zile, stând în picioare, înghețat până la oase, fără mâncare sau toaletă. Mulți oameni au murit în timpul drumului.

La un moment dat, mă gândeam la o carte pe care o citisem despre Orient Express și îmi spuneam cât de minunat ar fi fost să mai trăiesc vreodată acel lux. Dar gândurile acestea nu erau capabile să-mi distragă atenția pentru prea mult timp. Câte zile avea să dureze această călătorie? Încotro ne duceam? Călătoream

numai în timpul zilei, pentru că, în timpul nopții, fumul și scânteile de la locomotivă ar fi trădat poziția noastră pentru piloții de vânătoare aliați care zburau la joasă înălțime și care bombardau orice se mișca pe șine. Peste noapte stăteam în gări sau pe linii secundare, iar unitățile SS patrulau agresiv în jurul transportului nostru, pentru ca nimeni să nu poată evada.

Să stăm în vagoane era și mai rău decât să mergem, din cauza înghesuielii îngrozitoare. Cei mai puternici îi așteptau pe cei mai slabi să cedeze, pentru a mai elibera spațiul redus. Îi dezbrăcam pe acești nefericiți de hainele lor amărâte, pentru a ne înveli trupurile și membrele înghețate. Din cauză că SS-ul nu ne permitea să ne debarasăm de morți, cadavrele erau lăsate în vagoane și eram obligați să suferim jignirea de a sta peste trupurile lor. Dimineața, înainte ca trenul să pornească din nou, gardienii SS și ofițerii lor serveau micul dejun la vagonul-bucătărie. Mirosul mâncării gătite era o provocare teribilă. În timp ce ei se hrăneau, noi muream prin înfometare.

În cea de-a șaptea noapte, trenul s-a oprit într-o gară mare, aflată total în întuneric. Auzeam sunetul straniu al sirenelor în timp ce reflectoarele măturau cerul în căutarea avioanelor, dar și zgomotul tunurilor antiaeriene. Ne aflam în toiul unui raid de bombardament, iar șrapnelele loveau laturile metalice ale vagoanelor-platformă. Mă gândeam că, după toate prin câte trecusem, ar fi fost cumplit să fiu ucis de bombardierele aliate! Când raidul s-a terminat, s-a lăsat liniștea.

În timp ce orizontul se lumina spre dimineață, iar zăpada se topea, am observat numele Pilsen în stația de cale ferată. Asta îmi spunea că ne întorseserăm în Cehoslovacia ocupată. Am început să simt o oarecare speranță când am auzit hărmălaie dinspre vagoanele din urma noastră. Am văzut un pod care se întindea peste liniile de cale ferată, iar pe acesta se aflau câțiva oameni care aruncau bucăți de pâine spre vagoanele de dedesubt. Gardienii SS țipau: „Nu mai aruncați pâine! Ăștia sunt evrei!“ Dar oamenii îi ignorau. În cele din urmă, gardienii au măturat podul cu pistoalele-mitralieră și oamenii au fugit. Deși eram prea departe

ca să primesc vreo bucată de pâine, acțiunile acestor oameni mi-au insuflat din nou curaj. Să știu că încă mai existau pe lume oameni buni și săritori îmi ridica moralul și îmi dădea un nou aplomb.

Am plecat apoi din gara Pilsen. Era 25 ianuarie 1945 și nu mâncasem nimic de la plecarea de la Auschwitz, pe 18 ianuarie – cu șapte zile în urmă. Pentru a mă hidrata, prindeam fulgi de zăpadă cu limba. Jumătate dintre oamenii din vagonul nostru platformă erau deja morți, iar noi le împingeam trupurile într-un colț, pentru a avea mai mult spațiu. Dar nu puteam ignora cadavrele înghețate – erau o mărturie permanentă a modului în care aveam să sfârșesc dacă acea călătorie urma să mai dureze. Aveam nevoie de mișcare și de hrană, iar statul în picioare permanent era o tortură pentru trupul meu.

Abia mă mai agățam de viață. Peste noi începuse să cadă o zăpadă grea, iar corpurile morților erau cu totul acoperite, în timp ce stafiile în viață erau ude până la oase. Trenul a trecut printr-o stație cu nume german. Nu eram sigur dacă ne aflam în Austria sau în Germania, dar ambele păreau a fi la fel de periculoase. În depărtare se vedea un pod de cale ferată care traversa un râu larg și cineva a spus că trebuia să fie Dunărea. Trenul s-a oprit și ni s-a ordonat să coborâm din vagoanele-platformă. Vedeam bucăți mari de gheață plutind pe râu și primul meu gând a fost că intenția gardienilor era să ne împuște și să ne arunce în apă. De ce nu traversa trenul podul? Am primit răspunsul imediat ce ne-am apropiat și am văzut barele de metal răsucite și șinele de cale ferată lipsă. Podul fusese grav avariat de bombardierele aliate, iar noi eram obligați să facem pe jos periculoasa traversare. Am încercat să mă liniștesc în timp ce săream peste traversele de cale ferată – era nevoie de o strategie delicată, pentru că alții încercau să se agațe de tine și îți periclitau echilibrul. Mulți au căzut printre tronsoanele lipsă și s-au prăbușit în apele înghețate de dedesubt. Nu era loc de eroare. Cei care au reușit să treacă au fost obligați de gardienii SS să se alinieze în formație și să mărșăluiască înainte. În fața noastră se vedea un oraș. Pe măsură ce ne apropiam de el, ni

se cerea să strângem rândurile. Un semn de pe marginea drumului ne-a informat că suntem în Mauthausen.

Am fost uimit de frumuseţea caselor şi a magazinelor cu vitrine curate şi strălucitoare, cu perdele delicate de mătase. Construcţiile erau înalte de circa trei etaje şi aveau ornamente minunate de lemn la exterior. Mi-era extrem de greu să mă gândesc că existau oameni care trăiau în asemenea confort, în timp ce noi ne aflam în nenorocire, mizerie şi pericol. Îmi doream o baie fierbinte într-una dintre acele case. Mă gândeam că aş fi putut să mor fericit dacă aş fi avut parte măcar de o baie. În timp ce mărşăluiam prin oraş, pe mijlocul drumului, am trecut pe lângă trei tinere, fiecare împingând o sanie cu un copil. Micuţii erau înfofoliţi în haine căptuşite, cu toci şi eşarfe, şi aveau obraji roz şi ochii strălucitori. Dar femeile se uitau la noi cu groază. Eram negri de la degerături, murdari şi în zdrenţe şi o putoare oribilă se ţinea de noi ca un câine rătăcit. Copiii se holbau la noi, dar cele trei femei refuzau să ne privească. Refuzau complet imaginea noastră, de parcă n-ar fi vrut să recunoască realitatea care se înfăţişa în faţa lor. Mă gândeam la oamenii din Pilsen care ne aruncaseră pâine şi eram izbit de contrastul uluitor.

Ne-am continuat marşul prin Mauthausen, trecând pe lângă o stâncă de granit înaltă. Am văzut deţinuţi în haine vărgate lovind cu dalta în piatră. Asta mi-a dat fiori de teamă, pentru că ştiam că nu puteam să îndur genul acela de muncă epuizantă. Când am ajuns în vârful drumului, am văzut intrarea, ca o fortăreaţă, a lagărului de concentrare KL Mauthausen. Intrarea avea o poartă mare, cu turnuri de pază înalte pe fiecare parte – era o privelişte rău prevestitoare.

Ajunşi în interiorul lagărului, am fost trimişi la o baracă dotată cu duşuri. Mauthausen era plin de deţinuţi care, la fel cu noi, fuseseră aduşi din alte lagăre din Polonia ocupată. Am rămas afară, în piaţa înghеţată şi inundată în lumină, ore întregi, până când câţiva Kapos au luat în primire mulţimea, ordonându-ne să ne dezbrăcăm, dar să ne păstrăm încălţările. Am aşteptat dezbrăcaţi în frig, în timp ce grupuri de câte o sută de oameni

erau trimise la dușuri. Când mi-a venit, în sfârșit, rândul, am savurat apa caldă care îmi curăța mizeria și putoarea de pe trup. Dar totul s-a terminat prea repede, apoi am fost împins dezbrăcat înapoi afară, în frigul de gheață. Era clar că acest duș nu fusese în beneficiul nostru, ci pentru a nu le transmite boli infecțioase gardienilor SS.

Aburul de la căldura dușurilor se ridica din trupurile noastre și știam că vom intra curând în hipotermie. Simțeam frigul pătrunzând adânc în mine și am început să mă lovesc puternic cu brațele, în partea de sus a corpului, pentru a menține circulația sângelui. Am făcut acest lucru toată noaptea, fără oprire. Mulți dintre deținuții din jurul meu au căzut la pământ și au înghețat. În cele din urmă, în dimineața următoare, aceia dintre noi care mai erau încă în viață au fost trimiși în barăci. Înăuntru, oamenii erau așezați pe podea cu picioarele depărtate. Fiecare persoană nouă era îndrumată să se așeze între picioarele desfăcute ale altcuiva, apoi următoarea persoană se așeza între picioarele desfăcute ale acestuia și tot așa. Să simți trupurile din fața și din spatele tău era înspăimântător și înjositor. Toată podeaua era acoperită de această mare de oameni și estimam că în camera se aflau cel puțin o mie de persoane.

Eram furios – dintre toate dificultățile pe care le îndurasem, acest ultim lucru era dezgustător și de departe cel mai insultător. Eram îngrămădiți ca sardinele într-o conservă. E adevărat că nu mai înghețam, dar eram cu toții morți de oboseală. Dacă un prizonier adormea, capul îi cădea pe persoana din fața lui, astfel că se putea aștepta la un pumn în coaste care să-l trezească. Urina și diareea curgeau pe podea pe sub fundurile noastre, iar putoarea era insuportabilă. Nu ni se permitea să ne ridicăm și nu puteam merge afară ca să ne ușurăm. Cu numai câteva ore în urmă, fuseserăm duși la dușuri ca să ne spălăm mizeria acumulată pe trupuri, iar acum stăteam în urină și fecale. Încercam să mă detașez și să-mi conduc gândurile într-un loc în care puteam să ignor ce se întâmpla în jurul meu. Am pierdut apoi noțiunea timpului. Am pierdut controlul asupra funcționării corpului meu.

se cerea să strângem rândurile. Un semn de pe marginea drumului ne-a informat că suntem în Mauthausen.

Am fost uimit de frumusețea caselor și a magazinelor cu vitrine curate și strălucitoare, cu perdele delicate de mătase. Construcțiile erau înalte de circa trei etaje și aveau ornamente minunate de lemn la exterior. Mi-era extrem de greu să mă gândesc că existau oameni care trăiau în asemenea confort, în timp ce noi ne aflam în nenorocire, mizerie și pericol. Îmi doream o baie fierbinte într-una dintre acele case. Mă gândeam că aș fi putut să mor fericit dacă aș fi avut parte măcar de o baie. În timp ce mărșăluiam prin oraș, pe mijlocul drumului, am trecut pe lângă trei tinere, fiecare împingând o sanie cu un copil. Micuții erau înfofoliți în haine căptușite, cu toci și eșarfe, și aveau obrajii roz și ochii strălucitori. Dar femeile se uitau la noi cu groază. Eram negri de la degerături, murdari și în zdrențe și o putoare oribilă se ținea de noi ca un câine rătăcit. Copiii se holbau la noi, dar cele trei femei refuzau să ne privească. Refuzau complet imaginea noastră, de parcă n-ar fi vrut să recunoască realitatea care se înfățișa în fața lor. Mă gândeam la oamenii din Pilsen care ne aruncaseră pâine și eram izbit de contrastul uluitor.

Ne-am continuat marșul prin Mauthausen, trecând pe lângă o stâncă de granit înaltă. Am văzut deținuți în haine vărgate lovind cu dalta în piatră. Asta mi-a dat fiori de teamă, pentru că știam că nu puteam să îndur genul acela de muncă epuizantă. Când am ajuns în vârful drumului, am văzut intrarea, ca o fortăreață, a lagărului de concentrare KL Mauthausen. Intrarea avea o poartă mare, cu turnuri de pază înalte pe fiecare parte – era o priveliște rău prevestitoare.

Ajunși în interiorul lagărului, am fost trimiși la o baracă dotată cu dușuri. Mauthausen era plin de deținuți care, la fel ca noi, fuseseră aduși din alte lagăre din Polonia ocupată. Am rămas afară, în piața înghețată și inundată în lumină, ore întregi, până când câțiva Kapos au luat în primire mulțimea, ordonându-ne să ne dezbrăcăm, dar să ne păstrăm încălțările. Am așteptat dezbrăcați în frig, în timp ce grupuri de câte o sută de oameni

erau trimise la dușuri. Când mi-a venit, în sfârșit, rândul, am nuvurat apa caldă care îmi curăța mizeria și putoarea de pe trup. Dar totul s-a terminat prea repede, apoi am fost împins dezbrăcat înapoi afară, în frigul de gheață. Era clar că acest duș nu fusese în beneficiul nostru, ci pentru a nu le transmite boli infecțioase gardienilor SS.

Aburul de la căldura dușurilor se ridica din trupurile noastre și știam că vom intra curând în hipotermie. Simțeam frigul pătrunzând adânc în mine și am început să mă lovesc puternic cu brațele, în partea de sus a corpului, pentru a menține circulația sângelui. Am făcut acest lucru toată noaptea, fără oprire. Mulți dintre deținuții din jurul meu au căzut la pământ și au înghețat. În cele din urmă, în dimineața următoare, aceia dintre noi care mai erau încă în viață au fost trimiși în barăci. Înăuntru, oamenii erau așezați pe podea cu picioarele depărtate. Fiecare persoană nouă era îndrumată să se așeze între picioarele desfăcute ale altcuiva, apoi următoarea persoană se așeza între picioarele desfăcute ale acestuia și tot așa. Să simți trupurile din fața și din spatele tău era înspăimântător și înjositor. Toată podeaua era acoperită de această mare de oameni și estimam că în cameră se aflau cel puțin o mie de persoane.

Eram furios – dintre toate dificultățile pe care le îndurasem, acest ultim lucru era dezgustător și de departe cel mai insultător. Eram îngrămădiți ca sardinele într-o conservă. E adevărat că nu mai înghețam, dar eram cu toții morți de oboseală. Dacă un prizonier adormea, capul îi cădea pe persoana din fața lui, astfel că se putea aștepta la un pumn în coaste care să-l trezească. Urina și diareea curgeau pe podea pe sub fundurile noastre, iar putoarea era insuportabilă. Nu ni se permitea să ne ridicăm și nu puteam merge afară ca să ne ușurăm. Cu numai câteva ore în urmă, fuseserăm duși la dușuri ca să ne spălăm mizeria acumulată pe trupuri, iar acum stăteam în urină și fecale. Încercam să mă detașez și să-mi conduc gândurile într-un loc în care puteam să ignor ce se întâmpla în jurul meu. Am pierdut apoi noțiunea timpului. Am pierdut controlul asupra funcționării corpului meu.

Cred că am stat astfel vreo două zile. Apoi, brusc, Kapos au urlat la noi să ne ridicăm și să ieșim din barăci. Ne-am descâlcit cât de repede am putut și ne-am trezit afară, în frig, dezbrăcați și murdari de fecale din cap până la vârful degetelor.

După aceea ne-am așezat pe un singur rând pentru a ne primi echipamentul: pantaloni vărgați, o bluză și o șapcă. După mirosul echipamentului, puteam să-mi dau seama că fusese dezinfectat de curând cu Zyklon B, aceeași substanță chimică utilizată pentru gazarea evreilor de la Auschwitz-Birkenau. Ni s-a spus că aveam să plecăm spre un alt lagăr. Eram fericit să părăsesc gura aceea de iad și speram să nu o mai văd niciodată. Trecuseră zece zile de la plecarea de la Auschwitz și încă nu mâncasem și nu băusem nimic. Înțelegeam că a face rost de mâncare devenise factorul esențial pentru supraviețuirea mea.

Am mărșăluit afară, prin porțile de la Mauthausen, peste podul înșelător, până la stația de cale ferată, unde am fost din nou înghesuiți în vagoane de marfă. Locomotiva a pornit și ne-am pomenit din nou în mișcare. Câteva ore mai târziu, trenul a încetinit, apoi a oprit. Gardienii au deschis ușile vagoanelor de vite și au strigat: „*Raus! Raus!*“ Un semn îmi indica că ne aflam în stația de cale ferată dintr-un oraș numit Melk, situat lângă fluviul Dunărea.

Capitolul 20

Melk, Ebensee și eliberarea

Transportul nostru a ajuns la Melk în după-amiaza de 1 sau 2 februarie 1945. Liniile de cale ferată și șoseaua erau paralele cu Dunărea, care era plină de gheață, la fel cum fusese și la Mauthausen. Traficul obișnuit, civil și militar, aglomera șoseaua. Transportul nostru cuprindea aproape două mii de muncitori sclavi. Gardienii și-au ocupat pozițiile de fiecare parte a grupului și ne-au obligat să mergem la deal, prin oraș, până la un lagăr numit Melk KL. Acesta era o veche cazarmă de cavalerie din timpul Primului Război Mondial, aflată în vârful unui deal ce oferea o panoramă asupra acoperișurilor orașului. Pe un alt deal, situat de cealaltă parte față de lagăr, se vedea o clădire impresionantă, despre care am aflat mai târziu că era cea mai mare mănăstire franciscană din Europa.

După discuții îndelungate între gardienii SS și Kapos, am fost împărțiți în grupuri și trimiși în diferite barăci. Cea în care am fost trimis eu era deja adăpostul a numeroși prizonieri de război ruși. Reușeam să comunic cu ei folosind un amestec de rusă, slovacă și germană. Ei doreau să știe din ce lagăr veneam și unde mă

născusem. M-au întrebat și dacă știam ceva despre modul în care se desfășura războiul. Singurele vești pe care puteam să le ofer erau că, atunci când părăsisem Auschwitz I, pe 18 ianuarie, auzeam zgomotul artileriei de pe Frontul de Est și presupuneam că Armata Roșie nu se afla prea departe. Acești prizonieri ruși erau militari antrenați, cu un fizic impresionant, dar acum păreau destul de dezorientați. Oricum, știau cum să se protejeze și formau o unitate strânsă. Am observat că nici Kapos nu îndrăzneau să-i abuzeze în felul în care o făceau cu noi.

Mă gândeam cu disperare că mă aflam într-un alt lagăr, din nou singur, și mă întrebam cât de dificil avea să fie să mă adaptez noilor condiții. Ce fel de muncă trebuia să fac și cât de expus aveam să fiu în fața elementelor naturii? Îmi spuneam că, dacă aș fi reușit să supraviețuiesc lunilor februarie și martie, ar fi venit primăvara, iar Armata Roșie avea să sosească dinspre Est și să pună capăt acestei oribilități. Dar erau nenumărate lucruri pentru care trebuia să-mi fac griji și eram nevoit să fiu pregătit să fac față oricărei provocări.

Salteaua mea era plină de praf și atât de murdară, încât am ales să dorm direct pe scândurile de lemn ale patului. Aveam doar o pătură mizerabilă cu care să mă învelesc. Deși pare ciudat să spun că îmi lipsea un loc ca Auschwitz I, eram copleșit de amintirile de la etajul Barăcii 21, unde aveam un pat și o pătură curate și unde mă ocupam de treburile mele zilnice. În spital, simțeam că fac parte dintr-un grup de profesioniști care îi ajutau pe colegii noștri prizonieri și aveam anumite privilegii de care mă foloseam ca să supraviețuiesc. Melk, prin contrast, avea să fie o experiență degradantă și dificilă.

În seara respectivă am primit prima masă, după zece zile fără mâncare – o bucată de pâine și o cană de cafea cu înlocuitori. Această rație mi se părea foarte bună, dar nu-mi umplea stomacul. Începeam să mă întreb cum reușisem să supraviețuiesc atâta vreme.

În dimineața următoare, am fost treziți la ora 5.00 și ni s-a servit o cană de ceai în baracă. Deținuții erau organizați în trei schimburi egale, de câte opt ore. Eu eram în schimbul de dimineață, împreună cu alți cincisprezece prizonieri. Ne-am aliniat în piață și, de acolo,

am fost duși în marș până jos, la stația de cale ferată, și băgați în vagoane de marfă, cu ușile încuiate. Am călătorit aproape o oră, apoi am debarcat. Ne aflam într-o zonă întinsă, înconjurată de garduri, cu multe șoproane care adăposteau mașini-unelte. Puteam vedea șase tuneluri feroviare mari, transformate în adăposturi antiaeriene, săpate în munte, și o locomotivă care împingea cincisprezece sau douăzeci de vagoane de marfă într-unul dintre acestea. În jur era o activitate intensă. Am aflat că patru dintre aceste tuneluri erau deja în producție, fabricând piese pentru avioane; celelalte două erau încă în construcție.

SS-ul ne-a împărțit în două grupuri, apoi un bărbat cu șapcă neagră și o salopetă închisă a condus grupul nostru într-o zonă din care se extrăgea piatră pentru ultimul tunel. Am primit o mașină de găurit mare, cu aer comprimat, pe care abia dacă puteam să o ridic, și bărbatul mi-a spus să încep să sap, apăsând pe mâner. Vibrațiile mașinii îmi scuturau tot trupul, iar zgomotul pe care-l făcea în timp ce lovea stânca era asurzitor. Săpam o scară către vârful tunelului pentru a forma conturul tavanului. Simțeam că nu am puterea să sparg stânca de deasupra mea. Pe măsură ce pietrele de deasupra erau slăbite, ne aflam permanent în fața riscului de a fi striviți.

Mai târziu am aflat că bărbatul cu șapca și salopeta neagră făcea parte dintr-o organizație civilă care construia infrastructura pentru Luftwaffe[1]. Deținuții lucrau aici în trei schimburi de câte opt ore; când se termina un schimb, următorul era introdus în tunel. După două zile petrecute astfel, i-am spus maistrului că nu mai pot să ridic mașina de găurit și i-am cerut să mă mute la o altă muncă. El mi-a zis să adun toate burghiele rupte și căzute în tunel și să le duc la atelierul de fierărie pentru a fi sudate. Această slujbă nouă, încă o dată, mi-a salvat viața. În interiorul atelierului de fierărie era plăcut și cald, iar în forjă ardea un foc roșu, intens. Fierarul era un prizonier rus numit Misha.

De la atelierul de fierărie până la tunel era o distanță de aproape o jumătate de kilometru și o bandă transportoare, care ducea

[1] Aviația militară germană (n.tr.)

pietrele sparte, străbătea întreaga distanță. Învățasem să sar pe banda transportoare și asta îmi făcea călătoria mai ușoară. Șmecheria era să mă dau jos înainte să ajung la concasor, care ar fi însemnat sfârșitul meu. Odată ce am ajuns să-l cunosc mai bine pe Misha, l-am rugat să-mi facă o platformă pe care să car mai multe burghie, astfel încât să nu fiu nevoit să le duc în brațe. El mi-a confecționat o teacă în care puteam căra șase burghie. Chiar dacă era grea, îmi ușura mult munca. Cu timpul am învățat și cum să mă coordonez astfel încât să existe întotdeauna suficiente burghie de schimb pentru cele care se rupeau. Asta îmi permitea să petrec mai mult timp în căldura atelierului de fierărie. Misha m-a mai ajutat și atunci când m-a învățat să umplu un bol cu zăpadă curată, pe care să o topim la foc ca să avem amândoi ceva de băut. Această rutină zilnică a continuat până la sfârșitul lunii martie.

La Melk KL existau o clădire cu dușuri și o spălătorie de rufe. La fel ca și la Auschwitz, și la Melk era un crematoriu, dar nu avea camere de gazare. Întotdeauna ocoleam crematoriul de departe, pentru că îmi amintea de Birkenau. În mijlocul lagărului se afla un mic deal, pe care ne plimbam duminicile, când nu munceam. La mijlocul lunii martie, când vremea s-a încălzit, ne adunam cu toții pe deal, ne scoteam cămășile și ne despăducheam. Am fost dezgustat să descopăr mii de ouă minuscule cuibărite în materialul cămășii mele, ceea ce explica de ce mă scărpinam permanent. Am petrecut multe ore zdrobind ouăle din hainele noastre, precum maimuțele care se curăță una pe alta. Din păcate, eforturile mele n-au adus o îmbunătățire în privința infestării cu păduchi, care devenea tot mai crâncenă, pe măsură ce vremea se încălzea și transpiram tot mai mult. Nu mi se permisese să fac duș de la sosirea mea la Melk, dar, când administrația lagărului a aflat despre infestarea cu păduchi, a luat măsuri pentru a împiedica răspândirea în rândul propriului personal.

În următoarea duminică, ni s-a ordonat să predăm cămășile și pantalonii ca să poată fi dezinfectați și, după-amiază, tot lagărul a trecut pe la dușuri. Ne-am adunat cu miile în fața intrării de la dușuri. Ușa era doar de vreun metru lățime și știam, din experiență,

că avea să fie un dezastru când urma să se deschidă. Prizonierii care așteptau aveau să încerce să intre toți în același timp. Oricine cădea la pământ era, cu siguranță, strivit de mulțime. Mă întrebam dacă un duș merita să-mi pun viața în pericol. Am încercat apoi să-mi dau seama unde ar trebui să mă așez ca să fiu în siguranță. Dar imediat ce ușa s-a deschis, am fost tras într-un vârtej de corpuri. Mă luptam din toate puterile să rămân în picioare și să nu fiu călcat. Dintr-odată, m-am simțit împins deasupra, peste capetele oamenilor, și am fost trecut peste marginea mulțimii, unde am căzut la pământ neatins. Alți oameni nu au fost la fel de norocoși și au ajuns să fie călcați în picioare, până au murit sub tălpile colegilor lor prizonieri. Am pierdut ocazia de a face duș, dar eram mulțumit că reușisem să trec prin asta în viață. Câteva zile mai târziu, pe 15 martie, împlineam 16 ani. Aveam să ajung, oare, la 17?

* * *

Pe măsură ce ne apropiam de sfârșitul lunii martie 1945, vremea devenea tot mai călduroasă. Auzeam sunetul bombardamentelor venind dinspre Est, din direcția Vienei, și prindeam curaj, simțind că sfârșitul războiului se apropia. Gândurile îmi zburau la viața mea de acasă, din Moldava, unde am fi celebrat sărbătoarea de Purim, care comemora salvarea evreilor din Persia, din mâinile tiranului criminal Haman. De Purim aveam obiceiul de a schimba bunuri cu prietenii și vecinii noștri, pentru a sărbători eliberarea de sub opresiune. Casa noastră ar fi fost inundată de aroma minunată a bunătăților din cuptor și a mâncărurilor gătite. Mama ar fi făcut papricaș de pui cu tot felul de garnituri. Cât de departe păreau toate acum – nu mai aveam decât amintiri, pe care mintea mea să le savureze.

Într-o dimineață, după apelul de trezire, m-am simțit foarte bolnav. Aveam crampe la stomac, diaree, febră și amețeli. Cum aveam să fac față zilei? Nu doream decât să mă ghemuiesc și să suport consecințele. Dar colegii mei de baracă m-au târât afară

din pat și m-au împins în rând ca să-mi primesc ceaiul de dimineață, pe care nici măcar nu puteam să-l beau. Abia am reușit să mă deplasez până la trenul care ne ducea la muncă. Când am ajuns acolo, m-am apucat să strâng burghiele rupte din schimbul de noapte, apoi le-am dus la fierar pentru a fi sudate. I-am spus că eram foarte bolnav, că aveam diaree și că nu puteam reține nimic în stomac. El mi-a dat să mestec și să înghit o bucată de cărbune cu puțină apă. Mi-a spus că va dura câteva zile până când va reuși să omoare germenii din stomacul meu și m-a îndemnat să mă ghemuiesc sub o bancă din atelier și să dorm. Am mâncat cărbune timp de trei zile și m-am deshidratat cumplit. Le dădeam colegilor de baracă rațiile mele anemice, pentru că orice băgam în stomac era eliminat imediat. Eram atât de slăbit, încât simțeam că sunt într-un punct de răscruce.

În a treia zi de boală, în timp ce mărșăluiam de la tren spre lagăr, după terminarea schimbului, am simțit crampe puternice în stomac și intestinele mi s-au revoltat. Atunci am eliberat toată otrava din corpul meu și, dintr-odată, m-am simțit mult mai bine. Știam că leacul improvizat al lui Misha mă salvase. Fără cărbunele lui, nu aș fi supraviețuit acestei boli. Îi eram profund recunoscător pentru ajutorul său. Pantalonii mei erau însă o nouă problemă pe care trebuia să o rezolv. Trebuia să mă întorc în lagăr, puțind ca naiba, și să-mi spăl repede pantalonii cu apă rece și fără săpun. A doua zi, la lucru, am purtat pantalonii uzi, ceea ce a fost extrem de inconfortabil.

În ziua următoare, când s-a terminat schimbul și ne-am aliniat ca să fim numărați, maistrul civil a venit în fugă la ofițerul de serviciu și i-a raportat că cineva sabotase banda transportoare, tăind două bucăți pe care să le folosească drept tălpi pentru pantofi. Aceasta era o infracțiune serioasă. Comandantul ne-a anunțat că persoana care făcuse acest lucru avea un minut ca să iasă în față, dar nimeni n-a făcut-o. Comandantul le-a ordonat atunci gardienilor SS să aleagă fiecare a zecea persoană din rând și să scoată acest grup în față. Au trecut peste mine cu doar două persoane și am oftat ușurat. Oamenii respectivi au fost duși ceva mai departe, iar

comandantul a ordonat să se deschidă focul. Zece oameni au fost uciși pentru a da un exemplu celorlalți.

* * *

La sfârșitul lunii martie 1945, am văzut un grup mare de civili din direcția Viena fugind spre Vest cu o barcă, pe Dunăre. Am văzut apoi trenuri supraîncărcate, cu oameni pe acoperișul vagoanelor sau agățați pe margini. Din vârful dealului din lagăr, vedeam vehicule civile și militare, căruțe încărcate cu mobilă și bunuri și oameni mergând pe jos – toți fugind de înaintarea Armatei Roșii și îndreptându-se spre americani, în Vest. Era evident că austriecii nu erau obișnuiți să călătorească în felul acesta.

Dacă toată lumea fugea, ce avea să se întâmple cu noi, sclavii? Speram ca gardienii noștri să plece, pur și simplu, și să ne lase singuri, dar nu s-a întâmplat așa. În dimineața următoare, am fost duși spre muncă, la stația de cale ferată, de parcă ar fi fost o altă zi obișnuită. Am adunat burghiele și le-am dus la fierărie. Misha mi-a spus că nu mai era cazul să mă grăbesc cu munca, pentru că Armata Roșie avea să ajungă acolo în curând. „Du-te și dormi sub bancă", mi-a spus el. Puțin mai târziu, am fost trezit de sunetul împușcăturilor. Am sărit de jos și, împreună cu Misha, m-am uitat pe fereastră: am văzut un avion de vânătoare învârtindu-se în jurul șantierului la mică altitudine și trăgând în orice mișca. Din tunel a ieșit o locomotivă cu vreo câteva vagoane de marfă pline cu piese de avion, neștiind despre avionul de vânătoare. Pilotul s-a răsucit și a tras o rafală de gloanțe în locomotivă, care a explodat imediat, creând haos peste tot în jur. Misha urla peste toată hărmălaia, încercând să-mi spună că era un avion de vânătoare rusesc, Yak. Mă simțeam minunat să am un loc în primul rând ca spectator la infernul pe care-l provocase un singur avion.

Când drumul s-a eliberat, mi-am luat burghiele și m-am întors în tunel, unde nimeni nu știa încă despre mitralierea curții de către avionul rusesc. Aveam sentimentul că sfârșitul este aproape. La

capătul orelor de muncă, SS-ul ne-a aliniat pentru numărătoare, ca de obicei, dar schimbul de seara părea să nu sosească. Ne-am urcat în vagoanele de marfă și ne-am întors în lagăr, unde circulau zvonuri despre oprirea operațiunilor. Mă gândeam că, dacă SS-ul ne obliga la un alt marș al morții, cel puțin, nu trebuia să-mi mai fac griji că voi îngheța.

Apelul de trezire din ziua următoare a venit mai devreme decât de obicei și, de data asta, tot lagărul a fost adunat în piață. Stăteam în picioare de ceva timp când ni s-a ordonat să ne aliniem câte cinci, apoi am fost împărțiți în grupuri mai mici. Grupul meu a plecat în direcția căii ferate. Am aruncat o ultimă privire mănăstirii franciscane, gândindu-mă că n-aveam s-o mai revăd niciodată, apoi i-am urmat pe ceilalți deținuți din grupul meu, în jos, către malul Dunării, unde se aflau mai multe barje legate la mal. SS-ul ne-a îngrămădit într-una dintre ele, care transporta șine de cale ferată. Când barja a fost complet încărcată cu oameni, deschiderile au fost astupate cu niște capace de metal și încuiate cu lacăte, ca să nu putem evada. Mă gândeam că, dacă barja aceea se scufunda, eram cu toții condamnați. Apoi mă întrebam dacă nu cumva doreau să ne înece, scufundând intenționat barjele.

Un remorcher trăgea câteva astfel de barje, care erau legate între ele cu niște cabluri metalice. În cele din urmă, am simțit mișcarea valurilor Dunării. Ne îndreptam în amonte, spre Vest. Eram doar o parte dintre prizonierii de la Melk – în jur de o mie de persoane – și îmi închipuiam că cei mai mulți dintre deținuți erau evacuați către alte lagăre. În ziua următoare, barjele au fost legate la țărm și ni s-a ordonat să debarcăm. Ne aflam în orașul Linz din Austria. Se vedea o zonă extinsă, plină de cratere de bombe – posibil foste fabrici. SS-ul ne-a purtat în marș prin orașul Linz și, după o zi întreagă de mers, ne-am adăpostit peste noapte pe câmpul unui fermier, undeva lângă Gmunden. Am săpat în jur, în pământul de pe câmp, și, spre norocul meu, am reușit să găsesc doi cartofi mici. I-am savurat, apoi am dormit profund sub cerul înstelat. A doua zi ne-am continuat marșul, fără mâncare sau apă, către orașul Wels. În seara aceea ne-am oprit în câmp deschis, iar în ziua următoare am trecut printr-un oraș numit Lambach. În cea de-a treia zi, drumul a

început să urce; era foarte cald și coloana începuse să se întindă, mulți oameni fiind incapabili să mențină ritmul. SS-ul ne-a acordat o oră de odihnă. Pe marginile drumului se aflau pini, iar pe cealaltă parte drumul cobora într-o vale. Peisajul era minunat și, în alte condiții, putea fi o ieșire excelentă. La sfârșitul perioadei de odihnă ne-am continuat marșul, urmând drumul în urcare. Eram fără mâncare și apă de aproape patru zile și eram disperat de sete.

Apoi, pe marginile drumului au început să apară semne pe care scria *Achtung Tiefflieger*[1]. Dintr-odată, am auzit un avion apropiindu-se. Pilotul a început să ne mitralieze din spatele coloanei, dar s-a oprit brusc și a luat altitudine când a înțeles că nu suntem trupe inamice. Apoi a revenit în fața coloanei legănându-și aripile, în ceea ce credeam că ar însemna un fel de scuze. Din fericire, nimeni din coloană nu a suferit răni grave. Vedeam steaua de pe avion și știam că era un avion de vânătoare american. Mă gândeam că, dacă un avion american putea să zboare atât de jos fără să fie atacat, armata lor nu putea fi prea departe.

Ajunși la o cotitură bruscă a drumului, am văzut o scenă uimitoare în valea de dedesubt: un lac minunat, despre care am aflat că se numea Ebensee, cu apă albastră, case și copaci pe țărmuri. Observam câțiva soldați din Luftwaffe, în uniforme albastre, plimbându-și prietenele în bărci, pe lac. Scena crea un contrast extraordinar cu prizonierii din jurul meu și mă întrebam cum de puteau acei oameni să se bucure de o plăcere atât de liniștită, în timp ce noi eram călcați în picioare într-un mod atât de barbar. Acolo și atunci am jurat că, dacă voi supraviețui, mă voi bucura, la un moment dat, de plăcerea de a mă plimba cu barca pe un lac liniștit. Puțin mai târziu, am intrat pe porțile de la Ebensee KL.

Ebensee KL era situat pe un platou înconjurat de munți, fiind într-un contrast izbitor cu frumosul oraș și cu lacul din vale. Simțeam că era ultimul lagăr pe care trebuia să-l mai îndur și că eliberarea nu putea fi prea departe. Cei mai mulți dintre prizonierii din baraca mea erau evrei greci și, încă o dată, a trebuit să trec prin procesul obișnuit de integrare în rândul deținuților cu ierarhii bine

[1] Atenție la avioanele de vânătoare inamice (n.tr.)

stabilite anterior. Cei din noua mea unitate de lucru erau desemnați să amestece ciment și să-l toarne în forme, pentru realizarea unor plăci mari. Din fericire, nu eram obligați să lucrăm din greu, iar asta mi se părea doar o tragere de timp, în așteptarea sfârșitului războiului. Era prima săptămână din aprilie 1945. Eram scheletic și tălpile bocancilor mei, pe vremuri solizi, aveau găuri mari. Asemenea celor mai mulți deținuți, eram infestat de păduchi, care se adăposteau pe scalpul meu și îmi sugeau sângele subțiat. Păduchii transmiteau și bacteria tifosului de la un trup la altul. Cei mai mulți oameni din baraca mea erau bolnavi și aveau febră mare din cauza tifosului și nu existau medicamente și doctori care să îi trateze. Mulți dintre ei mureau în paturile lor, iar trupurile le erau scoase afară fără menajamente și îngrămădite lângă latrină.

Pe la mijlocul lunii aprilie, SS-ul a încetat să mai distribuie rațiile de mâncare, iar sistemul de alimentare cu apă a fost închis. Mergeam la cisterna în care se aduna apa pentru stingerea incendiilor. Era mare și avea pereții abrupți, coborând în unghi spre fund. Pentru că nivelul apei era foarte scăzut, acești pereți laterali aveau aproape opt metri înălțime. Am văzut câteva trupuri plutind în cisternă și bănuiam că oamenii respectivi încercaseră să ia apă și nu se mai putuseră cățăra înapoi, din cauza înclinației prea mari a pereților. Alții aveau căni legate cu sfori lungi, pe care încercau să le lase în jos, pentru a lua ceva apă în acest fel. Am fost surprins să îi văd pe frații Lichtman, Gaby și Bandy, pe care îi cunoșteam de acasă. Ei mi-au spus că tatăl lor tocmai murise, cu o săptămână în urmă. Eram fericit să-i văd, dar îi și invidiam pentru că se aveau unul pe altul, în timp ce eu eram singur pe lume. Știam că ei nu puteau avea grijă de mine. Am revenit la baracă și nu i-am mai revăzut la Ebensee niciodată.

Situația era disperată și tot lagărul era plin de cadavre. Erau munți de corpuri dezbrăcate, stivuite în piața mare, cu hainele luate de disperații care mai erau încă în viață. Oamenii mureau de foame, iar unii chiar își mestecau cizmele de piele pentru a băga ceva în stomacol gol. Eram din ce în ce mai slăbit și, în cele din urmă, am fost doborât de febră. Am dormit zile întregi, copleșit de vise febrile

Când m-am trezit, m-am târât spre cisternă pentru o gură de apă, dar deja erau atât de multe corpuri în apă, încât nu mai era posibil.

Câteva zile mai târziu, m-am trezit în miros de carne gătită, un miros care mă amețea cu totul în starea mea de degradare. Câțiva deținuți stăteau în jurul unui cuptor mic și priveau o oală cum fierbe. Nu-mi puteam imagina de unde făcuseră rost de carne, dar când m-am târât spre latrină, unde erau îngrămădite cadavrele, am observat că unele aveau bucăți lipsă din fese. Așa am înțeles ce fel de carne se gătea în oală. Oamenii disperați fac lucruri disperate pentru a supraviețui. M-am târât înapoi în patul meu, cu speranța că n-aveam să fiu următorul lor prânz.

În dimineața următoare, un deținut s-a târât în baracă cu saboții lui de lemn și a făcut un anunț surprinzător. El ne-a spus că în turnul de pază nu se mai aflau gardieni SS și că la poartă era un steag alb. Era posibil ca eliberatorii noștri să fi sosit, în sfârșit? Eram foarte bolnav și slăbit, dar mi-am adunat puterile și m-am cățărat peste trupurile de pe podea, hotărât să ies din baracă. În acel moment simțeam că, dacă reușeam să ies, aș fi putut să trăiesc, în timp ce, dacă rămâneam înăuntru, unde eram înconjurat de morți, aș fi pierit cu siguranță. Când am ridicat privirea și am văzut steagul alb cu ochii mei, am știut că încercarea mea îngrozitoare luase sfârșit. Am simțit o greutate zdrobitoare ridicându-mi-se de pe piept.

În acel moment, poarta a fost dărâmată și prin ea a trecut un tanc cu steaua albă. Ce priveliște! Câțiva soldați afro-americani stăteau deasupra turelei, cu ochii larg deschiși, privind oripilați la scena din fața lor și simțind mirosul miilor de corpuri în descompunere. Eliberatorii noștri aparțineau batalionului 761 tancuri, care făcea parte din Armata a treia a generalului George S. Patton. Sub numele de „Panterele Negre", acești soldați trecuseră prin bătălia intrândului, din Franța[1], însă devastarea de aici întrecea orice condiții pe care le văzuseră pe câmpul de luptă. Dacă ajungeau cu doar câteva ore mai târziu, mulți dintre noi am fi fost morți. Era 6 mai 1945.

---

[1] Ofensiva din Ardeni a avut loc, de fapt, în Belgia, în munții Ardeni, ultima ofensivă germană din timpul războiului. (n.tr.)

Ebensee, după eliberare.

Supraviețuitori de la Ebensee.

Capitolul 21

Ebensee, după eliberare

După ce a analizat situația din Ebensee, unitatea de tancuri a plecat pentru a raporta la cartierul general. Războiul avea să mai dureze încă două zile. Ei au plecat imediat să elibereze alte lagăre precum Gunskirchen și Mauthausen. La scurt timp după aceea, un jeep plin cu ofițeri americani a venit să evalueze situația din Ebensee. În piață erau stivuite nenumărate corpuri în descompunere; deținuții erau bolnavi și scheletici, dezbrăcați sau doar parțial îmbrăcați; epidemia de tifos și infestarea cu păduchi se generalizaseră; mii de oameni mureau de foame. Am auzit un ofițer discutând prin radio despre următorii pași. Pentru aceşti oameni din divizia 40 infanterie era prima experiență într-un lagăr de concentrare plin de schelete ambulante. Prima lor acțiune a fost să igienizeze lagărul și să elimine bacteriile de tifos; pentru a realiza acest lucru, toate barăcile au fost arse din temelii.

Eram mulțumit doar să privesc evenimentele în desfășurare. Nu mai erau gardieni SS, nici Kapos; nimeni nu-mi putea face vreun rău. Prin cap îmi treceau multe gânduri și amintiri ale evenimentelor cărora abia le făcusem față. Înțelegeam că aveam nevoie de ajutor ca să mă pun pe picioare, înainte de a mă ocupa de alte probleme, ca

de pildă unde aveam să plec de acolo sau cum aveam să fac rost de mâncare și adăpost.

În timp ce zăceam întins pe pământ, auzeam zgomotul camioanelor grele care urcau drumul. Camioanele au intrat pe poartă, aducând zeci de soldați. Reacțiile acestora erau uimitoare – ar fi vrut să ne ajute, dar nu doreau să ne atingă. Mi-era rușine că cineva mă vedea în asemenea condiții, murdar, neajutorat, degradat. Mă simțeam expus și vulnerabil. Ofițerii le-au ordonat soldaților să se împrăștie prin lagăr și să evalueze câți prizonieri aveau nevoie de îngrijire imediată. Alte camioane au adus asistente medicale, corturi de spital, bucătării mobile, provizii și paturi pliante de pânză. A sosit apoi o cisternă mare cu apă și soldații au amenajat dușuri.

O asistentă medicală purtând o mască pe față m-a luat în primire. Mi-a tăiat cămașa jegoasă și a pulverizat DDT pentru a ucide păduchii, apoi a început să mă spele la duș. Mi-era foarte rușine să fiu asistat în asemenea condiții și aveam nevoie de mai mult decât o spălare ca să îndepărtez toată mizeria. După duș am fost întins pe un pat de pânză, în cortul medical. Era minunat, chiar dacă mă dureau toate oasele după luni întregi de stat întins pe scânduri de lemn. În cele din urmă, doctorii și-au efectuat turele, ne-au examinat pe fiecare în parte și au notat constatările. Fiind mulți pacienți de îngrijit și nenumărate probleme de rezolvat, peste tot în lagăr, eu am fost examinat superficial.

Apoi au fost instalate bucătăriile și preparate mâncărurile. Simțeam aroma tocanei, dar știam că nu voi putea să o mănânc. Nu puteam să merg și mi-era teamă că voi fi prins într-o învălmășeală de oameni înfometați. Mirosul mâncării i-a îndreptat spre bucătărie pe toți cei care puteau încă să meargă și i-am auzit pe soldați strigând: „Opriți-vă! Opriți-vă! Mâncarea nu e gata!“ Nimeni însă nu asculta. Soldații au încercat să înconjoare cu o sfoară zona bucătăriei, dar asta nu a ajutat prea mult. Un soldat a scos un pistol și a tras un foc în aer. Știam că nici măcar gloanțele nu vor putea opri mulțimea. Soldaților le era greu să înțeleagă că aveau de-a face cu oameni înfometați, care pierduseră orice simț al normalității. În cele din urmă, au început să toarne tocana în vase și să le o

distribuie deținuților, care au înfulecat-o imediat. Burțile le-au devenit în curând atât de umflate, încât mulți dintre ei au murit pe loc. Era o ironie teribilă în faptul că unii supraviețuiseră foametei doar ca să moară acum, când aveau atâta mâncare la dispoziție.

Bucătăria s-a oprit imediat din gătitul proteinelor, care erau greu de digerat, și s-a revenit la pâine și omletă din praf de ouă, pentru a-i hrăni pe prizonierii eliberați. În cortul medical am primit apă, biscuiți și lapte praf.

Prima noapte de somn în patul pliant din cort a fost una extrem de odihnitoare. Când m-am trezit, am văzut mai multe camioane transportând buldozere pe remorci. Soldații au folosit buldozerele pentru a săpa cinci șanțuri adânci. La prânz, poliția militară a adus un grup de localnici civili și i-a pus să care trupurile la gropi. Oamenii din oraș erau îmbrăcați în cele mai bune haine de duminică. Bărbații purtau costum și cravată, iar femeile, rochii de vară. Aveau eșarfe pe față, din cauza putorii; în multe cazuri, carnea de pe trupuri le rămânea în mâini când apucau cadavrele. Oamenii păreau oripilați. Când aruncau cadavrele dezbrăcate în șanț, acestea păreau niște păpuși de cârpă. Tatăl cuiva. Fiul sau fratele altcuiva. Mii de trupuri fără nume erau aruncate în acele morminte comune.

Oamenii din oraș n-au putut să reziste la această muncă mai mult de două zile, iar americanii au priceput că aveau nevoie să găsească o modalitate mai rapidă de a încheia această treabă macabră. Și atunci au decis să folosească buldozerele pentru a termina treaba, împingând corpurile în mormintele comune. Trupurile erau acoperite cu var și după aceea cu pământ. Apoi au fost aduși rabini și preoți pentru a spune rugăciuni pentru cei morți.

La patru zile după eliberarea noastră, doctorii ne-au făcut un examen mai amănunțit. Împreună cu alți prizonieri eliberați, am fost dus la un spital civil pentru a fi verificat de tuberculoză. Testele s-au dovedit a fi negative și am fost adus înapoi în lagăr, în halatul meu de hârtie din spital. Nu aveam haine și nici pantofi. Bocancii mei de încredere, făcuți pe comandă de domnul Guttman, din orașul meu, rezistaseră un an la muncă și marșuri și îmi salvaseră

viața de mai multe ori, dar, în cele din urmă, se dezmembraseră. Până la urmă, armata a găsit un depozit plin de cămăși, pantaloni și ghete de la Hitlerjugend[1] și ne-a împărțit aceste haine. Cât de absurd era să port acea îmbrăcăminte!

Înainte ca lagărul să fie administrat în mod organizat de armata americană, deținuții care puteau să umble erau liberi să plece și să vină oricând doreau. Unii se duceau să jefuiască locuințe din orașul Ebensee și se întorceau în lagăr cu haine civile și cu mâncare. Mă simțeam destul de umilit văzându-i pe oamenii aceia în haine civile normale, în timp ce eu purtam uniforma Tineretului Hitlerist. La cinci zile după eliberare, armata americană a închis porțile și nu ni s-a mai permis să părăsim lagărul.

Toți deținuții erau obligați să treacă pe la biroul lagărului și să-și înregistreze numele, data nașterii, țara de origine și destinația unde doreau să ajungă după război. Eram îngrijorat la gândul de a mă întoarce acasă, în Moldava, singur. Pe atunci nu știam dacă încă făcea parte din Ungaria sau dacă fusese înapoiată Cehoslovaciei. Aveam să încerc, măcar, să mă întorc? Ce urma să se întâmple dacă mă întorceam într-o lume care mă respinsese cu un an în urmă? Aveam gânduri tulburătoare întrucât știam că, și dacă mă întorceam acasă, familia mea nu mai era acolo ca să aibă grijă de mine. Eram eliberat, dar nu mă simțeam liber.

La o lună după venirea americanilor, am fost anunțați prin difuzoare că, în ziua următoare, pleca un camion spre Cehoslovacia și Ungaria, iar cei care proveneau din aceste țări urmau să plece cu acest transport. Astfel, decizia a fost luată de alții pentru mine. Când au sosit camioanele, am văzut unul cu un semn pentru Cehoslovacia și Ungaria și m-am urcat, împreună cu alți patruzeci de deținuți. Camionul a traversat orașul Ebensee și a mers mai departe. Mă gândeam cât de norocos fusesem să supraviețuiesc acelui iad. Nu doream să mai revăd locul acela niciodată. Abia așteptam să mă întorc în Cehoslovacia.

---

[1] Tineretul Hitlerist, organizația de tineret a partidului nazist (n.tr.)

Capitolul 22

De la České Budějovice la Moldava

Camionul a avut nevoie de aproape opt ore pentru a ajunge la České Budějovice, în Cehoslovacia. Era într-o duminică după-amiaza când am debarcat în centrul orașului. Oamenii stăteau la cafenelele de pe trotuar, mâncând și bând, în timp ce o orchestră cânta în apropiere. Când ne-au văzut, în uniformele noastre hitleriste, s-a lăsat tăcerea. Oricum, din felul în care arătam, au priceput rapid că revenisem din lagărele de concentrare. Câțiva s-au apropiat de noi și ne-au invitat să ne așezăm la mese, iar noi am fost foarte bucuroși să acceptăm. Au comandat mâncare și băutură, care a dispărut rapid de pe mese. Oricum, sistemul meu digestiv nu era încă apt să țină pasul și, curând, am fost copleșit de dureri de stomac. În lagăr, aveam obiceiul să mănânc ori de câte ori era mâncare disponibilă, pentru că exista întotdeauna riscul ca a doua zi să nu mai fie deloc. Însă acum, stomacul meu suferea din pricina acestui obicei.

Întrucât eram singurul din grupul de opt care vorbea limba slovacă, oamenii îmi adresau cam toate întrebările. Le-am spus că încercam să ajung în orașul meu natal, de lângă Košice (care, sub

administrația maghiară, se numise Kassa). Ei mi-au explicat că sistemul feroviar nu era încă perfect operațional, din cauză că armata germană în retragere distrusese multe poduri și nu exista un program clar al plecărilor și al sosirilor. I-am întrebat apoi dacă știau vreun loc unde puteam să mă odihnesc și să petrec noaptea. Un bărbat mi-a spus că auzise ceva despre o clădire care le oferea adăpost refugiaților, dar nu știa unde se afla aceasta. Un altul a invitat la masa noastră un polițist, care s-a oferit să ne conducă la adăpost. Mă simțeam extrem de bine să pot avea încredere într-un polițist cehoslovac, după experiența mea cu jandarmii maghiari antisemiți.

Adăpostul cu două etaje avea câteva camere pregătite să adăpostească refugiați care se întorceau. Pe podea existau saltele umplute cu paie și pături, iar în camera alăturată era o masă cu scaune. Pe un perete se afla o bucată mare de hârtie, unde refugiații puteau să-și înregistreze numele, data la care ajunseseră la adăpost, lagărul din care veneau și locul spre care se îndreptau. Am citit toate numele, dar n-am văzut niciunul pe care să l cunosc. Am adăugat numele meu la sfârșitul listei și am furnizat toate detaliile, în speranța că cineva putea să descopere că eram încă în viață. După o zi agitată, la capătul căreia burta îmi era plină, eram pregătit să mă odihnesc. M-am întins pe salteaua nouă de paie și am adormit imediat.

În dimineața următoare, am discutat cu cei din grupul nostru despre cum să ne continuăm călătoria. Nu aveam mic dejun ca să ne începem ziua și nici bani cu care să cumpărăm ceva, iar corpul meu încă nu funcționa foarte bine. Picioarele îmi erau umflate, dar eram hotărât să-mi continui drumul spre Moldava. Distanța era uriașă – Moldava se afla la sute de kilometri depărtare, lângă granița maghiară.

Pe la jumătatea dimineții, la adăpost a apărut un bun samaritean, cu un sac de pâine și chifle pe care le-am împărțit între noi. Am întrebat cum se ajunge la gară, precizând că doream să mergem spre Budapesta. De acolo puteam să călătoresc spre Košice. Femeia m-a sfătuit să iau orice tren care mergea spre Est –

de preferat unul care ducea la Brno și de acolo la Bratislava. De la Bratislava, puteam găsi o cale să ajung la Moldava. Am pornit toți opt spre gară și, după o lungă așteptare, ne-am urcat într-un tren care circula spre Brno. Nu trebuia să plătim bilete de călătorie, ceea ce era perfect având în vedere că nu aveam bani. Dar călătoria s-a dovedit o adevărată aventură. De câte ori trenul nu putea să treacă din cauza podurilor distruse, trebuia să debarcăm și să mergem pe jos o lungă distanță, până la următoarea stație. Acolo așteptam un alt tren și ne luptam cu ceilalți pentru un loc. În starea mea de slăbiciune, această călătorie a fost o grea încercare, dar, de-a lungul drumului, am reușit de fiecare dată să găsim mâncare și adăposturi pentru refugiați și astfel am ajuns la Bratislava după o săptămână. Acolo am fost îndrumați spre un adăpost organizat de comunitatea evreiască locală. Aceasta dispunea de diverse facilități, astfel că ne puteam spăla trupurile și hainele și chiar puteam să stăm o zi în plus, înainte să ne continuăm călătoria. De data asta, când am verificat lista celor reveniți din lagăre, am observat numele lui Chaim (Tibor) Lazarovits, care îmi era văr primar din ramura familiei dinspre tata. El era cu doi ani mai tânăr și se înregistrase cu o lună mai devreme. Mă simțeam bine știind că cel puțin un membru al familiei mele era în viață, dar nu aveam habar cum îl puteam găsi.

Pe măsură ce treceau zilele, observam că deveneam tot mai umflat și câștigam în greutate, deși nu mâncam decât porții frugale. Nu-mi puteam încheia cămașa, pantalonii de catifea îmi erau prea strâmți, iar tălpile îmi erau atât de umflate, că nu le mai puteam băga în ghete. Știam că trebuie să fac ceva înainte de a porni în următoarea etapă a călătoriei mele. Am reușit să împrumut o foarfecă și un cuțit și am tăiat partea superioară a ghetelor, transformându-le într-un fel de papuci; apoi am legat un șnur în jurul călcâielor, ca să-mi stea în picioare în mers. Am tăiat în lateral pantalonii și mânecile cămășii, dar tot nu puteam să închei nasturii. Știam că, dacă nu mă opream curând să-mi odihnesc trupul, nu puteam să mai rezist prea mult. Spiritul meu era dornic să meargă mai departe, dar trupul nu coopera.

La sosirea în Budapesta, m-am despărțit de ceilalți șapte oameni din grupul meu. Gara era uriașă, cu multe linii și mulți oameni mișunând în jur. Eram din nou singur și nu-mi dădeam seama încotro s-o apuc. Când am cerut ajutorul unui însoțitor de tren, acesta m-a îndrumat către un tren militar rusesc care se îndrepta către Slovacia și apoi către Uniunea Sovietică. Era singura mea opțiune, pentru că, la momentul respectiv, nu exista trafic feroviar civil spre Košice. M-am urcat într-unul dintre vagoane, care era plin de soldați răgușiți puși pe chef și pe băutură. Aceștia m-au întrebat cine sunt și ce căutam în trenul lor. Le-am explicat că eram un supraviețuitor dintr-un lagăr de concentrare nazist și că încercam să ajung acasă, lângă Košice. Mă temeam că, dacă trenul nu oprea acolo, era posibil să ajung în Uniunea Sovietică. Simțeam că nu eram capabil să îndur o altă aventură. Soldații ruși mi-au făcut loc pe bancă și au pus în circulație o sticlă de votcă și un borcan cu murături. Mi-au recomandat să iau o mușcătură dintr-o murătură, apoi să dau pe gât o înghițitură de votcă și astfel nu mă voi îmbăta niciodată. Știam că s-ar fi simțit insultați dacă n-aș fi băut cu ei, așa că am participat și eu, deși îmi era clar că nu era bine pentru sănătatea mea. După ce am luat o mică mușcătură din murătură și un gât de votcă, le-am pasat următoarei persoane. Petrecerea a continuat așa multă vreme. Soldații erau fericiți să revină acasă după ce i goniseră pe naziști până la Berlin. Afară era întuneric și, în cele din urmă, băutul și petrecerea s-au stins. În curând, n-am mai auzit decât sforăitul soldaților și țăcănitul roților de tren pe șine.

Mă durea pieptul și nu puteam să stau decât drept. Nu puteam să dorm, așa că m-am gândit la evenimentele petrecute în ultimul an. Știam că, în curând, trebuia să mă confrunt cu realitatea pierderilor suferite, iar gândul acesta mă înspăimânta aproape la fel de mult precum atrocitățile pe care fusesem nevoit să le înfrunt. Stăteam strivit între soldați, ca o bucată de lemn în menghină, și nu îndrăzneam să fac nicio mișcare de teama de a nu-i deranja. Apoi, din cauza epuizării mentale și fizice, am reușit

să adorm, iar când m-am trezit, răsărise soarele. Știam că, în curând, aveam să ajungem la Košice.

Soldații s-au trezit, apoi au format o coadă lungă spre toaleta vagonului. Am înțeles că trebuia să aștept până când mă voi da jos din tren ca să mă ușurez. Pe fereastră se vedeau case, livezi și căruțe aflate pe drum, iar când trenul a încetinit, în cele din urmă, am văzut și semnul Košice. Mi-am luat rămas-bun de la soldați și le-am mulțumit pentru ospitalitatea lor, apoi am coborât din tren și am intrat în gară. Am privit ceasul cel mare: era ora 10.00 și mijlocul lunii iulie 1945.

Îmi aminteam că, imediat în afara gării, exista un pod pietonal ce traversa râul Hornad și ducea într-un parc frumos, având copaci bătrâni, straturi de flori și bănci. Abia așteptam să mă adăpostesc sub unul dintre acei copaci și, pur și simplu, să mă bucur de frumusețea naturii, de mirosurile sale parfumate, de imagini și sunete armonioase. Era un balsam pentru sufletul meu și mă bucuram de această izolare de oameni. Înțelegeam că aspectul meu nu se potrivea cu lumea civilizată, dar, pe de altă parte, îmi doream să rămân singur și pentru a mă gândi la cum să ajung la casa mea, aflată totuși la încă cincizeci de kilometri distanță. Mă întrebam și dacă ar fi trebuit să intru în centrul orașului Košice și să-mi caut verii, la care stătusem pe când eram ucenic.

M-am hotărât să merg la restaurantul lui Friedman, să văd dacă era deschis. În caz contrar, aveam să merg la apartamentul lor și, dacă nu găseam pe nimeni acolo, să mă duc în piața în aer liber, în care își aduceau fermierii vitele și produsele pentru a le vinde. Košice era un oraș frumos, cu o mare comunitate evreiască, dar mă întrebam câți dintre evrei supraviețuiseră. Cu aspectul meu sărăcăcios, mă simțeam expus și vulnerabil în timp ce mergeam prin oraș. Restaurantul era închis și m-am întristat când am găsit niște străini ocupând apartamentul familiei Friedman. La piață, oamenii se uitau chiorâș la mine și mă ocoleau. Fermierii aveau de vânzare tot felul de produse alimentare, dar nu aveam bani ca să cumpăr ceva. Îmi spuneam că, nu cu mult timp în

urmă, trăisem cele mai rele experiențe și că nimic nu mă mai putea răni. Căutam o figură cunoscută și speram să văd pe cineva din Moldava. Apoi, în sfârșit, am observat un fermier care trăia la câțiva kilometri de casa mea și l-am întrebat dacă dorea să mă ia în căruța lui. La început, nu a părut prea receptiv. Dar mi-am amintit că obișnuia să cumpere cherestea pe credit de la bunicul meu și m-am gândit că poate încă ne datora bani. I-am cerut să considere acea călătorie ca o favoare făcută bunicului meu. El s-a îmbunat, dar acest schimb de replici mi-a oferit o idee despre tratamentul la care puteam să mă aștept după revenirea acasă.

După ce fermierul și-a vândut toată marfa, mi-a spus să mă urc în căruța goală și am pornit pe drumul spre orașul nostru. În timp ce urcam un deal, am văzut fabrica de cărămidă în care eu și familia mea stătuserăm înainte de a fi trimiși la Auschwitz, cu ceva mai mult de un an în urmă. Vedeam șoproanele pline de cărămizi uscate, coșul cel mare al centralei și liniile de cale ferată care ne duseseră de acolo. Confruntat cu această amintire, mă simțeam temător să revin la fosta mea casă. Apoi mi-am amintit călătoria pe care o făcusem cu mama, cu cei doi frați ai mei și cu mătușa mea în 1942 și cât de încântat fusesem să merg spre casă de la gară. Primul care mă întâmpinase fusese câinele meu, Farkas, și, în timp ce căruța fermierului se deplasa pe drum fără grabă, încercam să-mi imaginez o revenire similară. De fapt, în timpul detenției mele de la Auschwitz și din alte lagăre, această speranță de a mă reîntâlni cu iubitul și loialul meu prieten Farkas mă ținuse pe linia de plutire. Apoi am trecut peste culmea unui deal, de unde puteam vedea, în apropiere, casa noastră. Fermierul trebuia să cotească pe un alt drum ca să meargă spre casa lui, așa că am sărit din căruță și mi-am continuat drumul pe jos. Pe durata întregii călătorii spre oraș, nu schimbaserăm nici măcar un singur cuvânt. Când a mâncat ceva, nu mi-a oferit nimic și nici nu m-a întrebat ce se întâmplase cu bunicul și cu restul familiei mele.

Am traversat calea ferată la mică distanță de casa mea. În depărtare se vedea clar curtea noastră. Dacă Farkas ar fi fost încă acolo, ar fi zburat prin poartă ca să mă întâmpine. Dar n-a venit.

Am stat o vreme acolo, uimit de liniștea totală, amintindu-mi cum fusese locul acela odată: aglomerat, plin de zgomotele oamenilor care-și vedeau de treburile zilnice, cu găini și rațe umblând prin curte, cu Farkas și cei doi foxterieri ai noștri păzind curtea.

Casa se afla încă acolo, dar nicio ființă vie nu se vedea în apropiere. Părea un loc fără suflet. Îmi vedeam familia cu ochii minții și mă gândeam la fiecare persoană pe care o pierdusem. Aveam un sentiment zdrobitor de finalitate și mă întrebam cum puteam să mă adun și să merg mai departe. Apoi mi-am amintit de tatăl meu, care mă implorase să spun lumii tot ce se întâmplase la Auschwitz – și asta m-a determinat să continui. Am urcat scările de la intrare și am deschis ușa de la bucătăria mamei mele. Am văzut dulăpiorul familiar în care-și ținea vesela. Și, lângă acesta, am observat o vecină, așezată la masa mamei mele. Femeia nu m-a recunoscut, pentru că înfățișarea mea se schimbase drastic. Când i-am spus cine sunt, s-a înfuriat. Când am cerut niște apă, a refuzat și mi-a spus să plec.

În starea mea de slăbiciune fizică și emoțională, eram incapabil să mă opun. Nu aveam niciun sprijin, pe nimeni care să mă ajute să dovedesc legitimitatea pretențiilor mele cu privire la casa familiei mele. Am părăsit locul și m-am îndreptat spre centrul orașului, sperând să găsesc o figură familiară care să-mi ofere adăpost și mâncare. Fosta noastră vecină, Ily, având casa peste stradă și bună prietenă cu mama, nu părea să mai locuiască acolo. Îmi doream foarte tare să o găsesc, pentru că știam că mă puteam baza pe ea.

În timp ce mă îndreptam spre centrul orașului, eram oarecum temător. Îmi aminteam ce ne strigaseră oamenii și ce aruncaseră spre noi pe când mergeam de la școală spre gară, în timpul deportării noastre. Dar cei pe lângă care treceam pe stradă mă ignorau, iar casele familiare ale evreilor erau acum ocupate de figuri necunoscute. Noii ocupanți păreau destul de mulțumiți să lucreze în grădinile lor, considerând probabil că acele case le aparțineau de drept. Întrucât nimeni nu se oprea să-mi ofere

ajutor, nu simțeam niciun fel de empatie din partea oamenilor pentru aspectul meu bolnăvicios, ceea ce-mi creștea anxietatea.

În timp ce umblam prin oraș, am trecut pe lângă clădirea în care familia Bodner avusese, pe vremuri, un atelier pentru vânzarea și repararea bicicletelor. În zona de locuit din spatele magazinului, am dat peste unul dintre frații Bodner. Am aflat că fusese partizan și că revenise în oraș în februarie 1945. Când l-am întrebat cine mai revenise, mi-a spus că Bandy și Gabriel Lichtman, frații pe care-i văzusem la Ebensee, se reîntorseseră la rândul lor și că locuiau într-o casă din oraș. Mi-a mai spus și că bărbatul lui Ily era acum primar, iar familia locuia într-o casă impozantă din apropiere.

Am luat-o imediat spre casa lui Ily, amintindu-mi muzica minunată pe care o cânta pe vremuri. Mă simțeam rușinat să mă prezint în fața ei într-o asemenea condiție, dar ea m-a îmbrățișat cu mare căldură și mi-a rostit numele cu duioșie și compasiune. Mă simțeam minunat să fiu primit în acest fel. Deși la început șocată, m-a privit din cap până-n picioare și a început să încălzească apă pentru baie. Eram paralizat la gândul de a-mi scoate zdrențele și de a o lăsa pe Ily să vadă cât de jegos eram. Ea m-a căutat în cap și a găsit păduchi în părul meu scurt. Apoi mi-a observat abdomenul umflat și m-a întrebat dacă eram bolnav. I-am spus că aveam dureri în piept, că nu puteam respira bine și că nu puteam dormi decât într-o anumită poziție. În timp ce se încălzea apa pentru baie, ea mi-a spălat părul cu un produs chimic, ca să omoare păduchii. Apoi, în cadă, mi-a turnat apă caldă pe corp și m-a spălat, iar în timp ce mă uscam, mi-a spus că îmi va căuta niște haine pe care să le port. Mi-a adus lenjerie și șosete, articole pe care nu le mai văzusem de cincisprezece luni. Pentru prima dată, de mai bine de un an, mă simțeam din nou ca o ființă umană.

După baie am fost gata să mă prăbușesc. Ily mi-a pregătit patul, cu o mulțime de perne, astfel încât să pot dormi într-o poziție convenabilă, și mi-a spus că dimineață mă va duce la doctor. Am avut o noapte deloc odihnitoare și cu vise oribile, iar

Când m-am trezit, nu puteam să-mi dau seama unde mă aflu. Auzeam păsările în tufișurile de afară și puteam simți aroma cafelei care se pregătea. Deși înconjurat de tot acest confort, eram măcinat de neîncredere. Am luat micul dejun cu Ily și cu fiul ei, Nori, pe terasă, de unde puteam admira minunata lor grădină. Când m-a întrebat cum mă simt, i-am spus din nou despre durerea în piept. Ea m-a asigurat că mă va duce la doctor peste câteva ore; între timp, am plecat să aflu mai multe despre frații Lichtman.

Ultima oară îi văzusem pe Gaby și pe Bandy la Ebensee, dar ei erau într-o condiție fizică mult mai bună decât a mea și capabili să plece spre casă imediat după eliberare. Eram fericit să-i revăd, dar încă eram invidios la gândul că se aveau unul pe altul, în timp ce eu eram singur. Acum se bucurau de o sănătate satisfăcătoare, așa că am început să discutăm imediat despre cum am putea să ne reluăm viețile. Era clar că pentru noi nu exista un viitor în orașul acela. Le-am cerut să mă însoțească acasă, pentru că doream să aflu ce se întâmplase cu câinii mei, în special cu Farkas. Ei au fost de acord și, cu sprijinul lor, am dat ochii din nou cu femeia care locuia în casa noastră. Am întrebat-o dacă știa ce se întâmplase cu cei trei câini, dar ea mi-a spus că nu știa nimic.

Am făcut toți trei o plimbare prin livadă, care era într-o stare de degradare totală. Pomii nu erau tăiați și mulți dintre ei erau distruși de vehiculele mari care, aparent, fuseseră parcate sub ei. Întreaga livadă părea să fi fost devastată de unitățile blindate germane în retragere și trebuia să fim atenți să nu călcăm pe gloanțe sau pe obuze de mortier împrăștiate pe câmp. Eram îndurerat gândindu-mă la bunicul meu și la grija sa pentru livadă și îmi aminteam cum mă duceam uneori să culeg fructe hrănitoare din copaci. Brusc, am observat o mișcare în zona tufelor dese de liliac și m-am îndreptat într-acolo. Era foxterierul nostru, Ali, ascuns între tufe. Toată blana îi căzuse și era plin de râie, iar când l-am strigat pe nume, nu a vrut să vină. Nu puteam suporta să-l las să sufere astfel și am discutat cu cei doi Lichtman despre ce era de făcut. Bandy știa un vânător din oraș, așa că ne-am dus la el ca

să-l întrebăm dacă putea să pună capăt suferinței lui Ali cu puș[illegible] lui. Bărbatul a fost de acord. Am revenit cu el în locul în care se ascundea Ali și, cu un singur foc, vânătorul a pus capăt chinului său. În timp ce priveam corpul fără viață al lui Ali, mă gândeam că el fusese ultima rămășiță a unui loc care nu-mi mai aparținea. Nu mai aveam nimic de făcut acolo și nici vreo legătură tangibilă cu locul acela – doar amintiri. Nu aveam niciun ban ca să-l plătesc pe vânător pentru serviciile lui, dar l-am întrebat oricum dacă era dispus să mă ajute să sap un mormânt. El mi-a înțeles situația și a fost de acord. L-am îngropat pe Ali împreună, ca un ultim tribut pentru viața mea trecută.

Capitolul 23

Vindecarea emoțională și fizică

Ily m-a dus la cabinetul doctorului, pentru a mă consulta în legătură cu durerea mea din piept și abdomenul umflat, două probleme care mă făceau să mă simt extrem de inconfortabil. Doctorul m-a examinat cu atenție și a ajuns la concluzia că aveam o pleurezie gravă. Mi-a spus că boala îmi punea viața în pericol și că trebuia tratată imediat. Era necesar să merg la spitalul din Košice, aflat la aproximativ cincizeci de kilometri depărtare. Ily a rugat un fermier pe care-l cunoștea bine să mă ducă la spital. Acesta a fost de acord, dar caii erau după o zi întreagă de muncă și aveau nevoie de mâncare și odihnă. Mi-a spus că trebuie să aștept până la ora 11.00 seara, când urma să vină să mă ia de acasă de la Ily. Ea l-a întrebat dacă are suficiente paie în căruță ca să mă simt mai confortabil.

În timp ce așteptam împreună sosirea fermierului, Ily m-a întrebat ce se întâmplase cu familia mea. Auzise lucruri teribile. Nu eram pregătit să vorbesc despre evenimentele petrecute, așa că i-am spus că toți cei din familia mea muriseră. În acel moment, nu puteam înțelege în totalitate magnitudinea distrugerii culturii și poporului evreu din Europa continentală, nici nu puteam să exprim clar în

cuvinte profunzimea traumei pe care o îndurasem sau pierderile suferite.

Ea mi-a povestit cum se luptaseră oamenii pentru proprietate după plecarea noastră. Animalele fuseseră prinse și îndepărtate, dar nu știa ce se întâmplase cu câinii mei. Mi-a mai spus și că sinagoga fusese profanată, iar cărțile Tora fuseseră scoase din altar și făcute bucăți sau chiar mai rău. Cărțile de rugăciuni și cărțile talmudice fuseseră arse. Am încercat să ne aducem aminte de vremurile bune. I-am spus că îmi aminteam de ea cântând la pian în timpul serilor de vară, când ferestrele erau deschise, și cât de mult însemnase pentru mine muzica aceea. Ea s-a oferit imediat să-mi cânte piesa ei favorită de Chopin, *Nocturnă în mi bemol major*. Simțeam muzica în fiecare fibră a trupului meu. Închideam ochii și mă simțeam de parcă aș fi plutit. Eram liniștit. Îmi voi aminti întotdeauna bunătatea pe care mi-a arătat-o Ily în acele momente cruciale. Apoi ea a scos un plic cu două fotografii pe care reușise să le salveze după ce casa noastră fusese scotocită. Simțeam că primisem o mare comoară, dar, din nefericire, nu aveam unde să le păstrez. Ne-am decis că, pentru a le păstra în siguranță, era mai bine să le țină ea până când aveam să ies din spital sau să i le dea mamei ei, în Košice.

La ora 11.00 seara, a sosit fermierul cu căruța lui și m-a ajutat să mă așez pe un strat gros de fân, cu fața înainte și cu spatele sprijinit pe un alt strat de fân. I-am mulțumit din suflet lui Ily pentru tot ceea ce făcuse pentru mine și ea mi-a promis că va veni să mă viziteze la spital. Fusese singura lumină strălucitoare pe care o întâlnisem de la revenirea mea. Bunătatea și grija ei erau sincere și știam că și mama mea ar fi reacționat la fel într-o situație similară.

Orașul era foarte tăcut, cu numai câteva felinare aprinse pe strada principală. Căruța avea câte o lampă cu carbid agățată de fiecare parte, pentru a face lumină și pentru a le semnaliza altora că ne aflăm pe drum. Era o noapte frumoasă, înstelată, iar eu eram pregătit să mă las îngrijit. Știam că trupul meu avea nevoie de ajutor. N-am conversat deloc cu fermierul. El poate că dădea din cap, dar caii mergeau în pas constant. Sunetul potcoavelor lor părea că vine dintr-o poveste. Călătoria a durat șase sau șapte ore.

Soarele se ridica dinspre est și era o dimineață frumoasă. O oră mai târziu, ajungeam la spitalul St. Elizabeth din Košice. Fermierul a coborât din căruță și m-a ajutat și pe mine. I-am mulțumit pentru timpul lui, apoi am intrat în zona de recepție a spitalului, pentru înregistrare. O călugăriță m-a dus într-un salon public, unde am primit un pat; apoi mi-a dat un halat și mi-a luat hainele și pantofii. M-am întins într-un pat cu cearșafuri curate și am ridicat spătarul ca să pot sta în șezut. Să mă aflu într-un mediu atât de curat părea un lux, iar gândurile mi-au revenit la Baraca 21 de la Auschwitz, unde nu exista confort, iar perspectiva recuperării era atât de cenușie.

Puțin mai târziu, în salon au intrat doi medici pentru vizită. Ei m-au examinat și au confirmat faptul că aveam pleurezie. Apoi mi-au spus că va sosi în curând o infirmieră, care va efectua procedura de extragere a lichidului. Eram pregătit să primesc orice tratament ar fi fost necesar. O infirmieră foarte amabilă a adus o găleată și o seringă cu un ac mare. În sala de operații de la Auschwitz nu văzusem niciodată o seringă cu un ac atât de mare. Apoi mi-a spus că procedura va fi dureroasă, dar că era singura modalitate de a extrage treptat lichidul din plămâni și din cavitatea toracică. Mi-a zis să-mi ridic brațele deasupra capului, apoi s-a poziționat în spatele meu și mi-a înfipt acul între coaste. Lichidul a început să se scurgă în găleată. Era foarte dureros, în special când respiram și simțeam acul de parcă mi-ar fi perforat plămânii.

Procedura a durat ceva vreme, iar când s-a încheiat, ea a marcat cu iod nivelul apei pe pieptul meu. A repetat procedura zilnic timp de o săptămână, până când lichidul a fost complet eliminat din plămâni. Doctorii m-au trecut pe o dietă lichidă și fără sare, iar până la sfârșitul celei de-a doua săptămâni, arătam aproape scheletic. Eram slăbit și nu aveam niciun fel de tonus muscular. Simțeam că trupul meu trebuie să se recompună din cioburi pentru a putea funcționa din nou. După a doua săptămână, mi s-a permis să trec la mâncăruri solide și am început să mă plimb pe afară, prin parc, în aerul cald al verii. Treptat, trupul mi s-a întărit și am început să mă simt tot mai viu și mai sănătos cu fiecare zi care trecea.

În timpul recuperării, au venit să mă viziteze câțiva tineri voluntari de la comunitatea evreiască. Ei mi-au cerut detalii despre mine, mi-au ținut companie și mi-au adus fructe. Când m-au întrebat dacă am vreo rudă, le-am explicat că văzusem numele vărului meu, Chaim Lazarovici, pe o listă, în drumul meu de întoarcere de la Ebensee, dar că nu știam nimic despre soarta lui. Ei mi-au spus că îmi vor afișa numele în mica sinagogă din oraș și, câteva zile mai târziu, am primit vizita domnului Joseph Gottlieb. Acesta mi-a zis că mama soției lui decedate era sora bunicului meu.

Mi-a mai spus și că, atunci când aveam să fiu externat din spital, ar fi dorit să merg să locuiesc la ei. Eram ușurat să știu că aveam un acoperiș deasupra capului.

Fiul lui Joseph, Itzhak, a venit să mă viziteze și el în curând. Itzhak era de vârsta mea și, foarte rapid, am devenit prieteni. El lucra ca ucenic pentru a deveni sculer-matrițer și învăța această profesie. Făcea parte dintr-un grup de adolescenți evrei supraviețuitori, condus de organizația Mizrachi. La îndemnul lui Itzhak, m-am alăturat și eu acestui grup și, spre mare mea surpriză, am aflat că vărul meu, Chaim, era deja membru. Aici am ajuns să cunosc și alți adolescenți pe măsură ce participam la activitățile lor. Conducătorii grupului ne îndrumau într-o manieră profesionistă cum să ne comportăm, înțelegând că toți aveam nevoie de ajutor pentru a ne adapta la viața postbelică. Mă luptam din greu, în special pentru a învăța să am încredere din nou și pentru a coopera cu alții.

Familia Gottlieb era compusă din Joseph și cea de-a doua soție a lui, Malvinka; cele trei fiice ale lor, Ilonka, Clari și Shari; și fiul lor, Itzhak. Mai existau și un văr numit Ruty și o prietenă pe nume Magda, care locuiau în casă. Era o gospodărie foarte vie și activă. Malvinka era o bucătăreasă minunată, cu o inimă de aur, și în cele câteva luni pe care le-am trăit acolo am reușit să iau în greutate. Sentimentul de a fi acceptat și tratat ca parte a unei familii a contribuit mult la recuperarea mea după pleurezie. Începeam să mă simt din nou ca un adolescent normal, după mai bine de un an.

CAPITOLUL 24

Marienbad

În perioada petrecută cu organizația Mizrachi, m-am împrietenit cu un băiat pe nume Mike, care mi-a spus despre o școală pentru orfani ce avea să fie deschisă în curând în orașul Marienbad, nu departe de Praga. Am decis pe loc că voi merge acolo împreună cu el și eram încântat de oportunitatea de a-mi relua educația. Am ajuns la Marienbad cu trenul, în primăvara anului 1946, și ne-am croit drum către un internat numit Rienzi, o clădire cu mai multe etaje, având circa treizeci de camere pentru două persoane, fiecare cameră cu toaletă, cadă de baie și bideu. Când am văzut pentru prima dată bideul, câțiva dintre ceilalți elevi m-au îndemnat să mă aplec, pentru a privi mai de aproape, și prin urmare am primit un jet de apă în față. Aparent, aceasta era o glumă pe care le-o făceau tuturor nou-veniților, o inițiere jucăușă pe care o primeau toți elevii.

În total eram vreo treizeci de băieți isteți, în special din Slovacia, dar și din Ungaria și România. Proveneam din medii diferite, așa că, la început, au apărut anumite conflicte și neînțelegeri, care s-au răsfrânt asupra mobilei. Aceasta a suferit nenumărate distrugeri în

primul an. Eliberarea furiei îngropate în noi era o parte necesară a procesului de destindere. Rabinul Stern, un bărbat calm, venise din Budapesta pentru a supraveghea școala. El ne ținea concentrați la lecții dimineața și după-amiaza, dar ne lăsa și spațiul necesar pentru a depăși această etapă dificilă, învățându-ne să ne rezolvăm singuri problemele. În cele din urmă, conflictele au fost rezolvate și am dezvoltat cu toții un respect reciproc, devenind ca o familie. Știam că beneficiam de un mediu bun în care să trăim și nu doream să o dăm în bară, așa că am devenit responsabili și civilizați.

Am locuit la Rienzi timp de trei ani, mulțumită municipalității și binefăcătorilor noștri, fiind foarte recunoscători pentru mediul sigur și ferit de primejdii. Comitetul American pentru Distribuirea Evreilor (JDC) ne furniza toată mâncarea, iar un cuplu ne gătea, stând cu noi în toată perioada în care m-am aflat acolo. Îmi amintesc că ne plăceau în special marile conserve de piersici și de ton alb în ulei, pentru că eram flămânzi după proteine și dulciuri. JDC ne furniza ocazional pachete mari de haine venite din America, iar eu mi-am ales o pereche de pantaloni cu șliț și fermoar acoperit (o noutate pentru mine, care eram obișnuit cu șlițul cu nasturi), cămăși cu capse și o pălărie de un bleumarin minunat, făcută de Borsalino, pe care o adoram.

Eram nerăbdător să progresez și doream să învăț o meserie și să mă pregătesc pentru viitoarea vocație. Pentru că aveam experiență în munca într-o sală de operații – sterilizarea instrumentelor și pregătirea pacienților pentru operație –, mă gândeam că mi-ar plăcea să devin tehnician stomatolog. În Europa, dentiștii aveau propriile lor laboratoare și angajau tehnicieni specialiști, care să facă danturi, coroane, implanturi și așa mai departe. Am fost angajat ca ucenic de un dentist local, câștigând o sumă minimă de bani, dar eram mulțumit pentru că aveam oportunitatea de a învăța. Profesorul meu era Herr Tutz, un tehnician specialist. El m-a luat sub aripa lui ocrotitoare și m-a învățat finețurile meseriei. Am fost împreună aproape în fiecare zi timp de trei ani. Am devenit buni prieteni, iar el a căpătat un interes deosebit față de mine

Realiza că am mâini bune și aptitudini pentru meseria de stomatolog – viitorul meu în acest domeniu părea promițător.

Cu stabilitatea pe care mi-o oferea ucenicia mea, eram capabil să privesc orașul Marienbad ca pe un loc al însănătoșirii mele. Orașul era așezat într-un decor idilic, de munte, și avea multe izvoare terapeutice. Fusese numit după împărăteasa Austro-Ungariei, Maria Theresa, și era și încă este o faimoasă stațiune balneară. Oameni bogați și membri ai familiilor regale, de la regele George al V-lea până la maharajahii din India, vizitau stațiunea pentru băi și pentru a bea apa proaspătă. Aceștia stăteau în hoteluri frumoase și elegante și se plimbau pe marea promenadă, în stil baroc, din centrul orașului. Castani magnifici înconjurau orașul și, în fiecare zi la prânz și încă o dată seara, o orchestră cânta muzică clasică timp de câte două ore. Oamenii se plimbau pe promenadă ore întregi, ascultând muzica, în timp ce sorbeau apa minerală din căni cu sifon încorporat în porțelan. Acolo, sezonul începea în luna iunie și ținea până la jumătatea lunii septembrie. În fiecare an așteptam cu nerăbdare noul sezon, ca să pot întâlni oameni noi și ca să pot asculta minunata muzică. La sfârșitul sezonului, toate hotelurile se închideau, personalul și turiștii dispăreau, iar eu eram trist văzând cum trece vara.

Rutina mea zilnică era confortabil de previzibilă. Lucram până la prânz la cabinetul stomatologic, luam un prânz rapid la Rienzi, apoi mă grăbeam spre promenadă, pentru o oră și jumătate, ca să ascult orchestra cântând Mozart, Wagner, Beethoven și toți ceilalți clasici. Era un spectacol să privești oamenii din toată lumea, îmbrăcați în cele mai bune haine ale lor, și, în cei trei ani ai mei la Marienbad, rareori am scăpat o zi de muzică în timpul sezonului turistic. După prânz mă întorceam pentru munca de după-amiază. Devenisem un cititor vorace și învățam multe despre lumea pe care nu o văzusem. Citeam clasicii și îmi îmbunătățeam treptat vocabularul și cunoștințele. În unele zile mă duceam în drumeție pe munți cu un grup de prieteni. Ne plăcea să ne provocăm cu salturi îndrăznețe la vale, pe cărările abrupte pe care coboram. Existau și un lac în care puteam înota și câmpuri pe care jucam fotbal.

În timpul iernii era multă zăpadă și pe drumuri nu era trafic. În primul an, am descoperit un bob uriaș în șopronul locuinței noastre. Am început să ne imaginăm imediat cât de interesant era să dăm o tură la vale, pe drum, cu bestia aceea. În mod evident, nu puteam face acest lucru în timpul zilei; nu știam cine era proprietarul bobului și, cu siguranță, nu puteam obține permisiunea acestuia. Șase dintre noi au pus la cale un plan, care prevedea să închiriem un șofer de camion localnic pentru a transporta bobul la deal, pe un drum cu serpentine, până în vârf. Ne-am strecurat afară din camerele noastre când totul s-a liniștit și ne-am dus în șopron, apoi am urcat bobul în camion. Șoferul ne-a dus până în vârful drumului, unde am descărcat sania și ne-am pregătit pentru prima cursă. I-am cerut șoferului să ne urmeze, ca să putem urca din nou. Sania grea ducea șase persoane și avea volan, tălpici de oțel și frâne. Cu ceva palpitații, am sărit cu toții în el și iată-ne porniți! Era o noapte întunecoasă și sania prindea o viteză teribilă. Frânarul nostru apăsa pedalele agresiv la fiecare curbă, pentru a mai încetini. După prima cursă, am mai făcut încă două, crescând mereu viteza, pe măsură ce sporea și încrederea noastră. Asta era o distracție uriașă pentru noi, dar nu doream să ne forțăm norocul. Ne-am oprit în noaptea aceea după a treia tură și ne-am întors la reședința noastră înainte ca lipsa să ne fie observată. În timpul iernii '46-'47 am repetat figura de mai multe ori, iar în primăvară eram deja boberi experimentați.

În anul următor ne-am reluat aventurile cu bobul. Într-o noapte, spre sfârșitul iernii, am ieșit când drumurile nu erau foarte bine acoperite cu zăpadă. În timpul urcării spre vârful dealului, am observat gheață pe drum – asta însemna că viteza la vale urma să fie mult mai mare. În ciuda oricărei judecăți sănătoase, ne-am decis să încercăm. Odată porniți la vale, am căpătat o mare inerție și n-am mai reușit să încetinim corespunzător. Când am ajuns la o curbă strânsă a drumului, am pierdut controlul. Sania a lovit un zid de protecție și impactul a fost devastator. Am zburat cu toții peste tot pe drum. Mi-am pipăit membrele și am înțeles rapid că nu eram rănit. Din fericire, nici alții nu erau răniți, dar sania era complet

distrusă. Am tras-o la vale, pe drum, și am depozitat-o în șopron, apoi am acoperit-o cu un morman de mobilă veche, sperând ca nimeni să nu observe și să nu suportăm consecințele.

Cam tot pe atunci, rabinul Stern și câțiva dintre ceilalți studenți au început să se gândească la viitor. Rabinul ne-a spus că avea o viză de plecare în Statele Unite și că plănuia să meargă în vara următoare. Alți studenți aveau rude peste hotare și se pregăteau și ei să plece, așa că știam că școala avea să fie închisă în toamna anului 1948. Pentru un orfan ca mine era un moment foarte nepotrivit, pentru că, în timp ce toată lumea pleca, eu nu știam unde urma să sfârșesc. Chiar și prietenul meu Mike avea o viză și plănuia să-și întâlnească familia în Australia. Dar nu doream să fiu lăsat în urmă.

Rabinul Stern l-a contactat pe rabinul Abraham Price în Toronto, Canada. El ajutase mulți supraviețuitori să ajungă în Canada, iar acum reușise să obțină permise canadiene pentru toți aceia dintre noi care aveau nevoie de pașapoarte și de un loc în care să meargă. Planul lui ar fi fost încununat de succes dacă nu ar fi avut loc lovitura de stat din februarie 1948, în timpul căreia Partidul Comunist a preluat controlul Cehoslovaciei. Președintele Edvard Beneš a fost arestat și trimis în închisoare, împreună cu câțiva dintre șefii de cabinete, iar Radio Praga a fost preluat. În dimineața următoare, când am deschis aparatele de radio, am aflat că ne aflam, acum, într-o țară comunistă. Eram într-un șoc total și știam că asta făcea imposibilă plecarea pentru cetățenii cehi. Singura mea șansă să plec era în calitate de străin. Astfel, am înțeles că aveam nevoie de o strategie nouă. Dar care era aceasta?

Aveam nevoie de hârtii de identitate false care să arate că nu eram ceh și, întrucât vorbeam limba maghiară, era de preferat să obțin acte ungare. Două luni mai târziu, rabinul Stern a plecat în America și mulți elevi și-au găsit alte căi. Rămăseserăm doar câțiva, iar proviziile de mâncare se epuizau. Eram disperați și, în cele din urmă, am făcut un plan ca să scăpăm. La sfârșitul lunii septembrie 1948, am plecat la Praga și am găsit un bărbat care falsifica documente, dar, din păcate, înaintea noastră așteptau sute de alți oameni. Falsificatorul ne-a spus să-i lăsăm fotografiile și să ne

întoarcem peste o lună. Între timp, rabinul Price a trimis vize canadiene la ambasada din Praga. Imediat ce obțineam noile documente, puteam să ieșim.

La sfârșitul lunii septembrie, autoritățile municipale ne-au spus să eliberăm imediat internatul Rienzi și ne-am trezit din nou fără un adăpost. Eu locuiam la Marienbad deja de trei ani, într-un mediu stabil, iar frumusețea și atmosfera locului îmi încălzeau sufletul. Mi-am luat la revedere de la Herr Tutz, care mă învățase nenumărate lucruri ca tehnician stomatolog, fiind încrezător că, indiferent ce soartă mă aștepta, voi putea să mă folosesc de talentele mele. Opt dintre noi s-au îndreptat către stația de cale ferată și, pe drum, am aruncat o ultimă privire spre frumoasele hoteluri și promenadă. Speram ca, într-o bună zi, să mă pot întoarce în acel loc magic.

Capitolul 25

Praga

După sosirea noastră la Praga, în luna octombrie 1948, am pornit în căutarea unor hoteluri ieftine. Cum fondurile noastre erau limitate, am mers cu tramvaiul într-o zonă cu localuri mizere – acest nivel de cazare trebuia să ne fie suficient pentru moment. Țara devenise practic un stat polițienesc și o lege nouă limita staționarea unei persoane la o singură noapte într-un hotel; după aceea, urma să fii raportat autorităților. Pentru a ocoli această restricție, ne-am împărțit în două, schimbând între noi hotelurile în fiecare zi. Dimineața, ne întâlneam în piața Wenceslas, unde ne puteam pierde printre localnici. Nu puteam fi niciodată siguri că un polițist în civil n-avea să ne oprească pentru identificare. În piață se afla un cinematograf care difuza știri, douăzeci și patru de ore pe zi, și ne petreceam cea mai mare parte a nopții evitând să ne întoarcem în camerele noastre de hotel infestate de purici.

Am revenit de multe ori la falsificatorul nostru, pentru a vedea cum evoluau documentele noastre. Avea un birou mizer în orașul vechi din Praga. Vremea se încălzise și noi umblam cu gulerele ridicate și cu capetele lăsate, sperând să nu fim observați. De fiecare

dată când reveneam, ni se spunea că hârtiile noastre nu sunt gata încă. Câțiva dintre ceilalți băieți deveniseră agitați și începuseră să caute alte căi de scăpare. Acum, rămăsesem numai patru și eram foarte îngrijorat gândindu-mă cât mai putea să dureze povestea asta.

La cea de-a patra noastră vizită, am fost întâmpinați nu de falsificator, ci de câțiva detectivi care ne-au cerut imediat actele de identitate. Le-am arătat hârtiile noastre oficiale, dar ei aveau și documentele false, așa că am fost prinși cu minciuna. Un ofițer m-a întrebat care documente erau adevărate, iar eu i-am răspuns că eram slovac. M-a întrebat apoi cum de apărea fotografia mea pe un document fals și i-am zis că nu știam. Când mi-a spus că sunt arestat, am simțit asta ca pe o condamnare la moarte.

În fața ușii a fost trasă o dubă și toți patru împreună cu falsificatorul am fost încărcați și duși de acolo. După puțin timp ne-am oprit și ni s-a ordonat să ieșim. Pe când coboram din mașină, am observat că ne aflam într-o curte înconjurată de o clădire masivă, cu ferestre cu gratii. Era o închisoare cunoscută sub numele de Karlovsky Vezeny. Am fost înregistrat și percheziționat, apoi mi s-a cerut ultima adresă. Le-am dat numele hotelului și le-am spus că nu aveam nimic altceva acolo în afară de o valiză cu vreo câteva haine. Noi patru am fost separați, iar eu am fost dus într-o celulă în care se aflau câteva personaje înfricoșătoare. Părea că toată lumea interlopă a orașului Praga era prezentă acolo: criminali, pedofili și hoți. Acești prizonieri m-au percheziționat de țigări chiar și după ce le-am spus că nu aveam niciuna. Eram șocat și mă temeam pentru viața mea.

Câteva ore mai târziu, un gardian mi-a strigat numele și m-a scos din celulă. Am fost dus din nou în curte, unde aștepta o dubă mai mare. Pe mijlocul dubei era un perete despărțitor solid, așa că nu puteam să comunicăm cu ceilalți pasageri. În limbajul închisorii, se numea Maria cea Neagră. Era interzis să vorbești și nu știam unde urma să fiu transportat sau ce se întâmplase cu prietenii mei.

După un drum lung, duba s-a oprit. O poartă de metal s-a deschis, permițând-ne să intrăm, apoi s-a închis în urma noastră cu o bubuitură puternică. Sunetul mi-a dat fiori pe spinare. Apoi ușile dubei s-au deschis și ni s-a ordonat să ieșim. Prima mea impresie a

fost că ne aflam în interiorul unei închisori mari. Avea ziduri înalte, cu sârmă ghimpată deasupra, turnuri de pază și o clădire mare, centrală, cu aripi în formă de stea. Am văzut multe ferestre de celule. Fiecare avea inscripționat un număr pe peretele de dedesubt, iar paznicii foloseau aceste numere ca să identifice prizonierii care se uitau pe la ferestre – o activitate complet interzisă. Această închisoare de maximă securitate se numea Pankratz, fiind destinată exclusiv prizonierilor politici. Am fost înregistrat și mi-au fost luate cureaua și șireturile de la pantofi, apoi am fost dus într-o cameră pentru a fi interogat. Vedeam documentele mele într-un dosar aflat în fața celor doi detectivi. Aceștia mi-au spus că tocmai comisesem o crimă gravă împotriva statului și că aveam să petrec mulți ani în pușcărie dacă nu le spuneam cum obținusem documentele false și cine mai era implicat. Mi-au mai spus că n-aveam să mai văd niciodată lumina zilei dacă nu recunoșteam totul. Eu am rămas la declarația mea inițială: nu știam de ce se afla fotografia mea pe un document fals și nu doream să aduc daune guvernului. Mi s-a înmânat o foaie de hârtie dactilografiată și mi s-a cerut să o semnez. Când am spus că trebuie să o citesc înainte de a o semna, ei mi-au repetat că nu era decât o formalitate. Dar înțelesesem că, semnând acel document, recunoșteam că înfăptuisem delicte serioase. În el se menționa că eram complice la acte subversive împotriva guvernului. Am refuzat să semnez. Investigatorul s-a înfuriat și mi-a spus: „Îți pun dosarul pe fundul sertarului și vor trece cincizeci de ani până când cineva se va mai uita la el din nou". Știam că mă aflam în mare necaz și că situația mă depășea. Eram mai degrabă disperat că, deși supraviețuisem nenorocirii din lagăr, eram acum prins în această mizerie. Nu știam cum și dacă voi reuși să mai ies din situația aceea.

Unul dintre detectivi a chemat un gardian și acesta m-a dus la etajul al patrulea al clădirii. De ambele părți se aflau celule, cu un mare spațiu deschis între ele. Celula în care am fost repartizat avea pictat pe ușă un mare cerc roșu. Nu mai văzusem alte celule cu același simbol și nu știam ce înseamnă. Era un semn bun sau un

semn rău? Mai târziu am aflat că semnul însemna că unul dintre ocupanți fusese condamnat la moarte.

Gardianul a deschis ușa și m-a împins înăuntru. Am observat imediat un pat de lemn cu trei etaje de fiecare parte a camerei, o masă îngustă, o bancă la mijloc, o toaletă de oțel și o fereastră micuță, cu gratii. Pe bancă stăteau cinci persoane care se holbau la mine, încercând să-și dea seama ce crimă comisesem. Când gardianul a plecat, m-am prezentat, iar ei m-au întrebat pentru ce mă aflam acolo. Le-am spus că mi se atribuiseră niște documente false. Eram nerăbdător să aflu cine erau acești oameni, pentru că mie nu-mi păreau a fi criminali. S-a dovedit că trei dintre ei erau oficiali de bază ai Partidului Democratic și fuseseră arestați de comuniști în prima noapte a loviturii de stat; unul era avocat, iar cel de-al cincilea era un tânăr de aproape 30 de ani, un locotenent din armata cehă. Când i-am strâns mâna, am realizat că toate degetele îi erau zdrobite și mi-a fost teamă că aș putea păți și eu ceva asemănător. Toți cinci erau încarcerați de cel puțin patru luni. Simțeam că nu au încredere în mine, poate din cauză că mă suspectau a fi un informator. Introducerea unui informator era o practică obișnuită în închisori.

Eram cea mai tânără persoană din celulă. Toți ceilalți erau conectați cu scena politică. A fost nevoie de câteva zile de interogatorii până să se convingă că povestea mea era adevărată. Mă simțeam bine să fiu acceptat de ei și simțeam că puteam coexista de acum ca un grup. Oamenii mi-au explicat imediat care erau regulile pentru a trăi împreună într-un spațiu atât de înghesuit. Imediat am aflat că toaleta era folosită și pentru spălarea hainelor și a corpului, și ca sursă de apă potabilă, așa că era menținută în condiții optime. Podeaua de lemn era frecată în fiecare zi. În fiecare săptămână se întocmea un program, astfel încât fiecare să-și cunoască sarcinile și responsabilitățile. Patru dintre bărbați erau însurați și aveau copii, dar nu reușiseră să își vadă familiile sau să le scrie de la încarcerare. Bărbatul mai tânăr, care se numea Pavel, era necăsătorit. Fusese șeful securității din Jachymov, un oraș de lângă frontiera germană de unde se extrăgea uraniu, și fusese arestat

pentru acuzația de a le fi oferit americanilor hărți ale minelor și detalii ale procedeelor de rafinare. Era constant interogat și torturat – toate degetele de la mâini și de la picioare îi fuseseră zdrobite de KGB – și era cel condamnat la spânzurătoare. Am devenit în scurt timp foarte apropiați.

Celulele noastre erau încălzite cu radiatoare cu apă, dar acestea foloseau și altor scopuri: în fiecare seară, după stingere, prizonierii începeau să bată în radiatoare pentru a-și trimite mesaje în codul Morse. Sunetele erau auzite în întreaga clădire, însă gardienii erau neputincioși. În fiecare dimineață, deținuții de la fiecare etaj aveau dreptul, individual, la câte cincisprezece minute de plimbare. Ni se ordona să mergem în cerc și să nu vorbim. Plimbarea aceasta tăcută avea un aer straniu. Când reveneam, observam că gardienii răscoliseră complet celulele, căutând mărfuri de contrabandă. Ni se permitea să citim cărți pe care ni le aduceau niște auxiliari pe cărucioare cu rotile; alegerea era limitată, dar citeam și reciteam aceleași cărți doar pentru a ne ține mințile ocupate. Mai primeam creioane și hârtie ca să ne scriem gândurile.

Locotenentul Pavel și cu mine am devenit buni prieteni. Îl respectam pentru că, în ciuda sentinței sale la moarte, se concentra asupra prezentului. Ne făcusem un set de piese de șah din pâine și eu îl învățam să joace. Îi mai povesteam și despre iudaism și alfabetul ebraic. Seara, colegii mei de celulă îmi solicitau adesea să le povestesc despre familia mea și despre experiențele din lagăr. Deși auziseră despre lagăre, nu aveau habar cum arătau în realitate și erau șocați când aflau detaliile. Au înțeles rapid că eu îndurasem deja o încarcerare mult mai dură decât închisoarea și au încetat să se mai plângă în legătură cu problemele lor ca prizonieri politici.

Am alcătuit un program de exerciții fizice și, în fiecare zi, făceam un număr de flotări și de genuflexiuni și ne plimbam de două sute de ori în jurul celulei. Dieta noastră era amplă: porridge cu ceai la micul dejun; supă și o bucată de pâine la prânz; ceai, pâine și brânză la cină. Îmi amintesc că prima mea masă de sâmbătă seara a fost o bucată de pâine și o brânză cu un miros îngrozitor, numită Quargel. Mă întrebam cum aș fi putut mânca mizeria aceea atât de

urât mirositoare, dar, până la urmă, m-am obișnuit cu gustul ei. Rutina zilnică era suportabilă, dar era apăsătoare pentru bărbații care aveau familii.

Auxiliarii, care erau și ei prizonieri politici, ne aduceau mâncarea și încercau să ne țină la curent cu evenimentele din lumea de afară, transmițându-ne informații atunci când gardienii nu erau atenți. Astfel am aflat că trei generali fuseseră spânzurați în curte. Nu aveam nicio comunicare cu cineva din afara închisorii și nici nu mi se transmisese ceva de la biroul închisorii. Începusem să fiu foarte îngrijorat că aveam să îmi petrec restul vieții acolo și că, pur și simplu, aveam să dispar.

Într-o zi, un gardian a venit la ușă, mi-a strigat numele și mi-a dat un document care stipula că eram condamnat la zece ani de pușcărie pentru crime comise împotriva statului. Era „justiție" fără proces. Cum putea cineva să supraviețuiască zece ani în gaura aceea? Colegii mei de celulă mi-au spus să nu-mi fac griji, pentru că americanii aveau să îi alunge în curând pe comuniști. Din păcate, știam că asta nu se va întâmpla, dar nu doream să le distrug speranțele. Era 15 martie 1949 – a douăzecea mea aniversare – și eram disperat. Știam că era nevoie de un miracol ca să ies din situația aceea imposibilă.

Un alt mod de a ne petrece timpul în închisoare era prin a ne produce hiperventilație; apoi ne țineam respirația, în timp ce altcineva ne ridica de pe picioare de la spate. Această procedură te aducea într-o stare de transă și producea aproximativ douăzeci de minute de vise și halucinații. Ulterior, discutam despre visele noastre și încercam să descifrăm mesaje și semne ale salvării noastre. Aceste sesiuni îmi aminteau întotdeauna de povestea biblică a lui Iosif, care era încarcerat în închisoarea faraonului, în Egipt. Asemenea colegilor mei, Iosif se pricepea destul de bine să descifreze visele faraonului și, pe la jumătatea lunii aprilie, cel mai bun interpret din celula noastră a sugerat că unul dintre visele mele era un semn că voi fi eliberat curând din închisoare. Era un gând încântător, dar nu-i acordam prea multă credibilitate. Oricum, colegii mei de celulă au luat interpretarea în serios și au început să

scrie misive pentru familiile lor. Au ascuns aceste scrisori în căptușeala pantofilor mei și m-au rugat să le promit că le voi livra imediat ce voi fi liber.

Câteva zile mai târziu, un gardian a deschis ușa celulei, mi-a strigat numele și mi-a spus să-l urmez. Toată lumea mă privea cu o expresie surprinsă, dar eu nu știam dacă era cazul să-mi iau rămas-bun. Chiar doream să-l îmbrățișez pe bunul meu prieten, Pavel, dar nu era posibil. Gardianul m-a condus la directorul închisorii, unde l-am văzut pe prietenul meu Mike, împreună cu un civil pe care nu-l cunoșteam. Directorul ne-a anunțat că civilul garantase că vom părăsi țara în douăzeci și patru de ore. Mike și cu mine am semnat documentele prin care ne angajam la acest lucru. Dacă nu părăseam țara în timpul stabilit și eram arestați din nou, a precizat directorul, primeam automat sentință pe viață.

Eram fericit să semnez orice atât timp cât asta mă scotea din închisoare. Un gardian mi-a returnat posesiunile: centura, șireturile de la pantofi și câteva monede cehești pe care le avusesem prin buzunare. Am fost apoi conduși la poarta principală și lăsați să ieșim. Libertatea era un sentiment uimitor și mă simțeam în al nouălea cer. Era 1 mai 1949. După șase luni de închisoare, puteam acum să aud sărbătoarea și muzica de 1 Mai în depărtare. Era minunat. L-am întrebat pe bărbatul care ne eliberase unde ne ducea, dar el ne-a spus simplu că ne însoțea să luăm trenul spre Košice. Apoi a plecat. Eram uimiți. Am căutat un mic restaurant ca să ne adunăm gândurile și să ne facem planuri de călătorie. M-am îndreptat apoi către toalete, ca să extrag mesajele din pantofi. În timp ce serveam cafeaua, verificam și adresele, apoi l-am întrebat pe chelner care dintre ele era cea mai apropiată. Aveam la dispoziție aproximativ patru ore înainte de plecarea trenului. Nu aveam timp să livrez *toate* scrisorile personal, dar am ales să merg la soția unuia dintre colegii mei deținuți. Știam că trebuia să petrec mai mult timp povestindu-i despre viața soțului ei în pușcărie, după atâtea luni de despărțire. Mike și cu mine ne-am decis apoi să ne despărțim. El a pornit direct spre gară, urmând să ne întâlnim acolo câteva ore mai târziu.

Am găsit adresa cea mai apropiată și am sunat la ușă. O doamnă mi-a deschis ușa și i-am spus că tocmai fusesem eliberat de la Pankratz și că soțul ei, avocatul, îmi fusese coleg de celulă. La început a rămas fără grai, apoi m-a asaltat cu întrebările: „Cum se simte? Ce face? Este bine?" Am asigurat-o că se simțea bine, atât fizic, cât și psihic. Am încercat să-i ofer pe cât de multe informații îmi permitea timpul rămas. I-am înmânat apoi scrisorile și am lăsat-o să o citească mai întâi pe cea de la soțul ei. În timp ce citea, pe față i se rostogoleau lacrimi. Am așteptat până când a terminat, apoi am întrebat-o dacă putea să livreze ea celelalte scrisori, pentru că eu eram nevoit să plec cât mai repede posibil. Ea mi-a promis că le va duce personal, apoi m-a întrebat dacă putea să facă ceva pentru mine. I-am spus că aș aprecia vreo două sandviciuri și ea mi-a pregătit câteva. Am sfătuit-o să scrie, în continuare, autorităților închisorii, apoi mi-am luat rămas-bun și am plecat repede, simțindu-mă bine fiindcă îndeplinisem promisiunea făcută soțului ei și celorlalți.

M-am suit într-un tramvai, îndreptându-mă spre gară. L-am văzut pe Mike în locul în care hotărâsem să ne întâlnim, apoi ne-am cumpărat bilete și am așteptat anunțul de îmbarcare. De la Praga la Košice era o călătorie lungă – trenul pleca la ora 5.00 și ajungea abia a doua zi de dimineață. Eram îngrijorat din cauza poliției care circula adesea prin vagoane, cerându-le călătorilor actele de identitate, dar și să precizeze motivul și destinația călătoriei. Speram să putem evita o astfel de situație. Odată ce am trecut de Boemia și de Moravia și am intrat în Slovacia, m-am simțit ușurat: poliția slovacă nu trebuia să fie încunoștințată de circumstanțele eliberării noastre și nu riscam nimic.

Capitolul 26

Revenirea la Košice

Ajunşi înapoi la Košice, am mers să locuiesc la familia Gottlieb, iar Mike s-a dus să stea cu tatăl lui. Nu aveam prea mult timp la dispoziţie ca să găsim o cale de a ieşi din Cehoslovacia şi verificam mai toate posibilităţile de a fugi din ţară. În primăvara anului 1949, nenumăraţi evrei ungari au trecut frontiera pentru a scăpa de comunism. Mulţi dintre ei erau adăpostiţi de comunitatea evreiască din Bratislava. Am aflat apoi că guvernul slovac avea să le permită acestor evrei ungari să treacă în zona americană din Austria, fiind consideraţi cetăţeni străini, şi ne închipuiam că aceasta putea fi şi pentru noi o oportunitate de a părăsi ţara.

Mike şi cu mine ne-am făcut bagajele şi am luat trenul spre Bratislava, înregistrându-ne la centrul comunităţii ca evrei ungari. Locul era ticsit de oameni şi nu era prea mult spaţiu. Am găsit un grup de băieţi şi fete de vârsta noastră şi ne-am alăturat lor. Toţi vorbeam maghiara şi mă simţeam bine să fiu alături de ei. Eram nerăbdător să pornim în această călătorie, deşi niciunul dintre noi nu ştia exact când vom pleca.

Grupul căruia ne alăturasem trecuse frontiera din Ungaria cu mici rucsacuri, în timp ce prietenul meu și cu mine aveam niște valize cu lucruri personale destul de mari. Înțelegeam că această diferență ne putea periclita șansele de a trece în zona americană, pentru că autoritățile ar fi putut să înțeleagă că nu suntem cu adevărat refugiați ungari. Le-am împărțit celorlalți băieți cea mai mare parte din haine și ne-am redus lucrurile personale la minimul necesar. Mi-am împachetat restul de haine într-un mic rucsac, pe care-l găsisem într-o grămadă de bagaje abandonate din transporturile anterioare. După aceea m-am simțit mai bine în mijlocul grupului, care includea și o frumoasă fată roșcată numită Tova, și ea o supraviețuitoare din Ungaria. Am devenit curând prieteni buni și, în cele din urmă, am ajuns să fim iubiți. Fusesem nevoit să-mi petrec anii adolescenței numai în compania băieților și a bărbaților, iar povestea aceasta era pentru mine o experiență nouă.

Oamenii responsabili de la comunitatea evreiască ne spuseseră să nu părăsim localul, pentru a evita să fim opriți de poliția locală, dacă se întâmpla acest lucru, nimeni nu ne mai putea ajuta. Două zile mai târziu, am fost anunțați că transportul va pleca în acea după-amiază. Poliția de frontieră a așezat niște mese lungi în curtea comunității, iar noi ne-am aliniat pe un singur rând și ne-am pus bagajele pe mese pentru a fi verificate. Un ofițer a ștampilat hârtia de înregistrare falsă pe care o primisem la sosire. După verificarea poliției, am fost urcați în vagoane de marfă și ușile s-au închis. Nu-mi era teamă de acest tren – era biletul meu spre libertate. Când trenul s-a pus în mișcare, toți am început să cântăm și să râdem. Știam că destinația noastră era Viena și că lăsam în urmă statul comunist. Aveam mari speranțe că, în sfârșit, aveam să fim liberi.

După aproximativ două ore, trenul s-a oprit și ușile au fost deschise. Am coborât din vagoane și am văzut numeroase camioane ale armatei americane așteptându-ne. Șoferii făceau parte dintr-o organizație evreiască numită Bricha, al cărei scop era să-i scoată pe adolescenții evrei din taberele europene pentru persoane strămutate și să-i trimită în Israel, America sau în altă parte.

Cu mai puțin de două săptămâni în urmă eram într-o închisoare din Praga, iar acum iată-mă pe drumul spre Viena.

Am ajuns în sectorul american din Viena și am fost duși imediat la spitalul Rothschild, care, în acel moment, nu era spital, ci un centru de procesare pentru refugiați. Era principalul punct de tranzit pentru toți refugiații din Viena către Vest și către lagărele pentru persoane strămutate aflate în zonele americane din Austria și Germania. Am fost înregistrați și ni s-a spus să ne găsim un loc în clădire, ceea ce era aproape imposibil, având în vedere că, practic, oamenii erau agățați peste tot. Nu exista intimitate, iar oamenii erau înghesuiți în număr mare laolaltă. Eram puternic încurajați să plecăm din clădire, pentru a face loc altor refugiați care veneau din Est. Mulți oameni – inclusiv Tova, prietena mea – au plecat cu trenul spre Genoa, Italia, pentru a se îmbarca pe vase cu destinația Israel. Prietenul meu Mike s-a îndreptat spre Australia, iar eu plănuiam să merg în Canada.

Viza mea pentru Canada se afla încă la ambasada din Praga. După câteva cercetări, am aflat că la Viena nu exista consulat canadian; totuși, era unul în zona americană din Salzburg. Acest lucru îmi crea o oarecare problemă. Cum puteam să ajung de la Viena, trecând prin zona rusească, la Linz și mai apoi în Lagărul pentru Persoane Dislocate (DP) numit Ebelsberg, care se afla la patru kilometri în afara orașului Linz, în zona americană din Austria? Lagărul DP era singura opțiune pentru a beneficia de mâncare și adăpost, întrucât nu aveam bani și nici alte mijloace prin care să-mi procur resurse.

Ceream sfaturi de la toți cei pe care-i întâlneam. Între timp, prietenii mei și cu mine am făcut o listă a locurilor ce puteau fi vizitate în Viena, capitala Imperiului Austro-Ungar. Am vizitat Palatul Schönbrunn și Școala Spaniolă de Călărie, dar și multe alte locuri minunate. Într-o zi, pe când vizitam împrejurimile, am trecut pe lângă un grup de oameni care vorbeau în cehă. I-am oprit și i-am întrebat ce făceau în Viena. Erau și ei refugiați, căutând o trecere spre zona americană, așa că i-am întrebat cum plănuiau să ajungă acolo.

Ei mi-au spus că exista o organizație cehă clandestină, care ajuta refugiații să traverseze zona rusească, pentru zece dolari americani.

Ei aveau să plece peste câteva zile și mi-au dat adresa organizației.

În dimineața următoare am plecat să caut adresa pe care o primisem. La ușă nu se afla niciun fel de semn, iar grupul ocupa doar o cameră mică. Când am intrat, le-am spus cum aflasem despre organizație și le-am explicat că aveam nevoie să ajung la Linz, în sectorul american. La început, mi-au spus că nu mă puteau ajuta. După ce m-au interogat, am înțeles că le era teamă să aibă încredere în mine, ca să nu le deconspir activitățile. Le-am spus că fusesem prizonier în închisoarea Pankratz din Praga și supraviețuitor al lagărelor de concentrare și asta a părut să le îndepărteze îngrijorarea. Bărbatul care era responsabil mi-a spus că trimiteau un grup de câte zece oameni în zona americană la fiecare trei zile. Asta era tot ce puteau face, pentru că nu aveau decât un singur ghid de încredere care să conducă fiecare grup. El mi-a mai spus că următoarele trei grupuri erau deja rezervate, așa că, dacă încă doream să merg, trebuia să aștept nouă zile sau mai mult. Mi-a cerut zece dolari americani, iar eu i-am dat. A mai adăugat că trebuia să vin la biroul lor cu o zi înainte de plecare, pentru o informare referitoare la modul în care se efectua traversarea nocturnă. Mă simțeam ușurat: cel puțin acum, aveam o zi clară pentru următoarea etapă din aventura mea, care putea deveni critică. Speram ca traversarea să fie încununată de succes și să nu întâmpinăm probleme.

* * *

În timp ce numărам zilele până la plecarea mea din Viena, reflectam la cum aveam să mă simt după despărțirea de bunul meu prieten Mike, cu care împărțisem anii minunați de refacere de la Marienbad. Era de parcă am fi crescut practic împreună în timpul acelor ani formativi, postbelici. Învățasem multe de la el, iar el mă

motivase, cu adevărat, în multe feluri. Trebuia să mă despart și de Tova, care era o tovarășă minunată, fermecătoare și plină de bunătate. Îmi era foarte dificil să-mi iau rămas-bun de la ea, chiar dacă nu o cunoșteam decât de o lună. Eram împărțit între a merge cu ea în Israel și a mă alătura prietenilor mei de la orfelinat, care se aflau deja în Canada. Despărțirea de Tova lăsa un mare gol și rămâneam singur în fața călătoriei care mă aștepta spre zona americană.

După ce Mike și Tova au plecat, m-am dus la biroul pentru informarea pentru călătorie. Împreună cu mine mai erau cinci bărbați cehi. Ni s-a spus să mergem la stația de cale ferată în dimineața următoare, la ora 6.00. Trebuia să ne îmbrăcăm ca pentru o drumeție și să luăm cu noi provizii – pâine, brânză, fructe și apă – pentru cel puțin două zile. Ghidul urma să se afle la gară, îmbrăcat în *lederhosen* (pantaloni scurți din piele, cu bretele) și cu o pălărie de vânător cu țepi. Nu trebuia să vorbim cu el, ci doar să-l urmăm când se îmbarca în tren și să ne împrăștiem prin tot vagonul în urma lui. Ni s-a mai spus să ne dăm jos din tren odată cu el. Trebuia să evităm să arătăm ca un grup și să ne împrăștiem cât mai discret. Aceste precauții trebuiau respectate pentru că urma să intrăm în sectorul rusesc și era imposibil de știut cine ne supraveghea acolo. Deși era ușor de intrat în sectorul rusesc, era mult mai dificil să ieși din acesta. Ni se cereau documentele și, dacă rușii nu erau satisfăcuți, ne puteau aresta și ne puteau trimite în gulag în Siberia.

După informare am plecat să cumpăr proviziile pentru drum și am revenit apoi la spitalul Rothschild ca să mă pregătesc de călătorie. În seara respectivă, câțiva dintre noi am mers la un mic restaurant și am mâncat ceva. Prietenii care-mi rămăseseră știau că urma să plec și se pregăteau pentru propriile călătorii. Dimineață, devreme, m-am trezit și am plecat în timp ce toți ceilalți dormeau. La gară, mi-am cumpărat un bilet pentru Linz și i-am localizat pe peron pe ceilalți membri ai grupului și pe ghidul austriac. Nu comunicam, dar urmam instrucțiunile pe care le primisem. Când trenul a plecat din stație, mi-am ținut degetele încrucișate, sperând la tot ce era mai bun.

Cu patru ani în urmă, după eliberarea mea din mai 1945, mă întorsesem acasă, în Cehoslovacia, tocmai din această regiune. Acum mă aflam în drum spre un lagăr pentru persoane strămutate de lângă Linz, pentru a găsi adăpost până la următoarea etapă a cererii mele de emigrare în Canada. Ce întorsătură drastică luaseră evenimentele! Cum puteam să dau ochii cu oamenii din Austria, dintre care mulți fuseseră făptași, colaboratori sau martori ai evenimentelor în perioada nazistă? Îmi era dificil să procesez noua realitate.

Trenul a ajuns într-o stație și ghidul nostru s-a ridicat și a ieșit din vagon. Când am coborât în urma lui, aveam o senzație nelămurită de familiar, de parcă mai vizitasem locul acela, în vis, înainte. M-am uitat la numele stației și am văzut că era Melk; aici îmi petrecusem două luni lucrând la acele tuneluri subterane ca muncitor sclav. Eram copleșit de sentimente de groază și îngrijorat că nimerisem într-un fel de complot. M-am întors și am văzut mănăstirea franciscană pe deal.

Ghidul și-a continuat drumul, ieșind din gară, iar eu l-am urmat, în ciuda rezervelor mele. Ne-a condus apoi spre o zonă deluroasă, împădurită. Când am ajuns acolo, el s-a oprit și noi ne-am adunat în jurul lui. Ne-a spus că ne aflam acum în zona rusească și că va trebui să ne ținem departe de zonele locuite și de patrulele rusești. Scopul nostru era să ajungem în orașul Steyr, care se afla în zona americană, la aproximativ șaizeci și cinci de kilometri depărtare. Nu era ușor, ne-a spus el, dar eram cu toții oameni tineri și puteam reuși. Îl urmam în șir indian, pândind eventualele semnale de pericol. Nu aveam voie să vorbim tare. Am mers până după apusul soarelui, apoi ne-am oprit la un adăpost care avea acoperiș, dar fără pereți. Ne-am întins pentru noapte, după ce am mâncat și am băut ceva apă. Ar fi fost ideal să facem un foc și să discutăm despre evenimentele zilei, dar asta ar fi putut atrage atenția asupra grupului nostru. Am adormit și m-am stins încet, ca o lumânare.

De dimineață, am simțit cum mă atinge cineva ca să mă trezesc. Ghidul ne-a spus că vom porni peste cincisprezece minute și că ar trebui să mâncăm ceva înainte să plecăm. Era o dimineață frumoasă

și însorită și ne deplasam cu pas constant, parcurgând aproximativ trei kilometri pe oră. Am mers astfel mai multe ore la rând și, în cele din urmă, am ajuns la capătul unei zone ușor împădurite și ne-am oprit. Era ora 7.00 seara. Ne-am adunat în jurul ghidului, încă ascunși după tufișuri. Mai jos de noi, la aproape cinci sute de metri distanță, se aflau un câmp și niște tufișuri dese, care urmau malul unui pârâu. Ghidul ne-a spus că trebuia să așteptăm să treacă patrula călare rusească, stând ascunși pentru alte cincisprezece minute, apoi să alergăm cât puteam, sărind peste tufișuri și peste pârâu. Dacă reușeam, ne aflam în zona americană. Am făcut exact cum ni s-a spus. Destul de siguri pe ei, doi paznici călare au apărut în apropiere, iar noi am așteptat să treacă. Realizam că acela era momentul crucial și că trebuia să ajung la tufișuri în siguranță. Ne-am ridicat și am alergat ca vântul, sărind peste tufișuri și stropind în jur până am ajuns pe partea cealaltă. Eram acoperiți de noroi din cap până-n picioare, dar nu puteam să ne oprim pentru a ne curăța în apă.

Acum, că mă aflam în siguranță în zona americană, eram nerăbdător să merg mai departe, pentru că eu încă mai aveam de luat un tren de la Steyr la Linz. În plus, mai aveam de mers încă patru kilometri până la lagărul Ebelsberg DP. Ceilalți din grupul meu aveau alte destinații. Am intrat în stația de cale ferată din Steyr și am văzut că trenul spre Linz urma să vină în jumătate de oră. În sala de așteptare eram privit cu suspiciune de cetățenii îmbrăcați curat. Probabil că arătam de parcă tocmai terminasem o treabă murdară, precum confecționarea cărămizilor de lut.

Trenul m-a lăsat la Linz pe la ora 8 seara și am pornit imediat către lagărul Ebelsberg DP. Eram foarte obosit și doream să ajung acolo înainte de căderea întunericului. Mergând prin Linz, am fost surprins să observ cât de repede fusese reconstruit orașul. Când trecusem prin el cu barja, în anul 1945, craterele de bombe acopereau o mare parte a orașului.

Capitolul 27

Lagărul Ebelsberg DP

Am sosit la poarta lagărului Ebelsberg DP pe la ora 9 seara. Paznicul mi-a spus că trebuia să mă prezint la biroul UNRRA (Administrația Națiunilor Unite pentru Eliberare și Reabilitare). După ce am făcut asta, mi s-a spus să mă îndrept către o anumită baracă, unde aveam să primesc un pat pliant. Biroul principal era închis, așa că mi s-a spus să revin dimineață ca să mă înregistrez. Primul lucru de care aveam nevoie era să-mi spăl hainele pline de noroi și pantofii, apoi să le întind ca să se usuce. Fusese o zi foarte lungă și eram epuizat, așa că m-am dus imediat la culcare. În dimineața următoare, am fost trezit de o discuție încinsă între colegii mei de baracă. S-a întâmplat să fie toți unguri, așa că ne-am prezentat și am întrebat cum mergeau lucrurile în lagăr. Mulți dintre ei se aflau acolo de câțiva ani și așteptau o ocazie ca să plece, dar nu puteau obține vize de la țările dispuse să-i primească.

M-am dus să mă înregistrez la biroul UNRRA și am primit o carte de identitate. Apoi m-am plimbat prin jur ca să mă obișnuiesc cu lagărul și structura acestuia. Barăcile – aproximativ

douăzeci cu totul – fuseseră construite inițial de o unitate de tancuri SS. Unele dintre ele găzduiau cupluri căsătorite cu copii care se născuseră în lagăr. Locul era plin de oameni care mișunau în toate părțile și ale căror abilități nu erau folosite. Nu păreau deloc fericiți să trăiască în acele condiții. Porțile se închideau seara, la o anumită oră, și nu mai puteai intra în lagăr după aceea. Mâncarea era elementară, dar primeam suficientă pâine și brânză și, dacă aveai bani, îți puteai suplimenta meniul cu fructe și legume.

Lângă lagăr se afla o mare bază de vehicule motorizate ale armatei, în care erau parcate nenumărate camioane și jeepuri. Acestea aparțineau poliției militare americane. În apropiere era o baracă folosită pentru depozitarea proviziilor. Am observat apoi un camion mare, care parca într-o zonă de încărcare a depozitului. Aducea multe pâini și roți uriașe de brânză Emmenthal. Șoferul era un băiat cam de vârsta mea și l-am întrebat dacă puteam să-l ajut să descarce proviziile. El mi-a spus că e de acord și s-a prezentat drept Sandor. După ce am golit camionul, am urcat cu el în cabină și am mers să-l lăsăm în parcarea unității motorizate. L-am întrebat apoi dacă puteam să merg cu el ca să-l ajut cu ce avea de făcut, pentru că abia ajunsesem în lagăr și nu cunoșteam pe nimeni. Am fost impresionat de abilitatea lui de a conduce uriașul camion și am simțit că puteam rămâne activ alăturându-mă lui. El a fost de acord.

La fiecare două zile, mergeam la Salzburg ca să luăm provizii pentru lagăr. Drumul dura aproximativ trei ore în fiecare sens. Într-o zi, i-am spus lui Sandor că aveam o viză pentru Canada, dar că trebuia să ajung la ambasada canadiană. La următorul drum, el mi-a zis că mă va aștepta cât timp mă voi duce la ambasadă ca să-mi deschid un dosar. Era 1 iunie 1949. Secretara era o tânără britanică și a fost foarte amabilă. I-am spus că viza mea pentru Canada se afla la ambasada din Praga, iar ea m-a asigurat că va face toate demersurile ca să-mi fie transferată la Salzburg prin curier diplomatic. Între timp, aveam nevoie să efectuez o vizită medicală și să-mi fac radiografii. Mi-a spus să mă întorc peste

Lagărul pentru Persoane Dislocate Ebelsberg, 1949. Șoferul, Sandor (în stânga), și cu mine (în centru), pe camionul militar care aducea provizii în lagăr.

două sau trei săptămâni, ca să aflu rezultatul examenelor medicale și să văd dacă am trecut sau nu.

În afara camioanelor mari, Sandor mai avea acces și la un jeep de la bază, așa că în weekend mergeam la Salzburg și îmi arăta orașul. Eram impresionat de sala de concerte Mozarteum. Tocmai era în desfășurare un festival Mozart și vedeam oamenii stând la coadă ca să participe. Doream să ascult muzica aceea, dar nu aveam mijloacele necesare. În schimb, Sandor și cu mine mergeam să înotăm în râul Enns. Tot el mi-a arătat prima sticlă de Coca-Cola. Avea un gust teribil, dar, după a doua sticlă, m-am simțit vrăjit.

Eram uimit de frumusețea orașului, de magazinele pline de marfă, de restaurantele și cafenelele de pe trotuar, care făceau afaceri înfloritoare, și de oamenii bine îmbrăcați de pe străzi. Mă întrebam cum reușiseră acești oameni să-și reconstruiască orașul și să devină prosperi, în timp ce compatrioții mei stăteau încă în lagărul DP.

La sfârşitul lunii iunie, am revenit la ambasada canadiană ca să aflu cum progresa viza mea, însă mi s-a spus că-mi fusese respinsă pentru că radiografia arăta o pată pe plămâni. Aceste veşti erau devastatoare şi cred că secretara se simţea la fel de prost ca şi mine. Mi-a recomandat să revin luna următoare şi să aplic din nou. În iulie, m-am dus la ambasadă pentru a doua oară. Asta însemna că trebuia să trec din nou prin examenele medicale şi prin radiografii. Mi s-a spus că puteam aştepta rezultatele la sfârşitul lunii iulie.

Între timp, UNRRA afişase avertizări care anunţau închiderea lagărului până la sfârşitul anului. Acest lucru crease oarecare panică, pentru că mulţi oameni nu aveau planuri alternative sau locuri în care să meargă. Unii dintre prietenii mei de la orfelinatul din Marienbad ajunseseră deja la Toronto şi ţineam legătura cu ei prin poştă. Le-am scris despre dificultăţile pe care le întâmpinam pentru a obţine viza, dar ei m-au încurajat să continui. Între timp, îmi făceam de lucru cu Sandor, atât în zilele lucrătoare, cât şi în weekend. Mă simţeam privilegiat să fiu văzut într-un jeep, în excursiile din weekend. Exersam şi vorbitul englezei cu Sandor, care vorbea limba fluent. Asta mă ajuta să mă pregătesc pentru Canada. La sfârşitul lunii iulie, am revenit la ambasadă şi, din nou, mi-a fost refuzată intrarea în ţară. Nu puteam înţelege de ce eu şi mulţi alţi evrei din lagăr eram refuzaţi.

Ambasada era permanent plină de oameni care solicitau vize. Am observat că mulţi dintre bărbaţii care aplicau erau mari şi puternici şi vorbeau limbi slave. Unii erau unguri, iar alţii, francezi. Toţi păreau să poată obţine viza fără probleme. Am aflat apoi că oamenii aceia stăteau într-o altă tabără, aflată la vreo doi kilometri de Ebelsberg. Cumva umbla vorba că erau cu toţii foşti membri ai unităţilor de voluntari SS, care luptaseră pentru nazişti. De câte ori îi vedeam la ambasadă, nu schimbau niciun cuvânt. La mulţi ani după ce am ajuns în Canada, am aflat că, în multe cazuri, criminalilor li se permisese să emigreze în Canada şi în alte ţări, înaintea victimelor lor.

La începutul lunii octombrie, am revenit la ambasadă, secretara părând foarte fericită să mă vadă. Mi-a spus că avea vești minunate. „Am viza ta pentru Canada, mi-a spus ea, și mâine-dimineață trebuie să te îmbarci într-un tren de la Salzburg la Bremerhaven, în Germania, de unde vei urca pe *Samaria*, un transatlantic al liniei Cunard care pleacă spre Canada."

Am ajuns în Canada la bordul vasului *SS Samaria*.

Capitolul 28

Canada

La bordul vasului *Samaria*, am fost cazat, împreună cu alte persoane dislocate, în cala navei. Dormeam în hamacuri care atârnau din tavan, în timp ce pasagerii plătitori de deasupra noastră stăteau în cabine la care noi nu aveam acces. Prin hublourile transatlanticului puteam observa lumea de afară și îmi amintesc de falezele albe de la Dover în timp ce treceam prin Canalul Mânecii și ieșeam în Oceanul Atlantic. Vântul bătea destul de tare, iar valurile înclinau nava dintr-o parte în alta. Pe măsură ce vremea se înrăutățea, mulți oameni erau afectați de răul de mare, iar mirosul oribil a devenit curând de nesuportat. Echipajul nu putea ține pasul cu necesitățile sanitare și pasagerii din cală deveneau indisciplinați și deliranți, țipând că vor să coboare de pe navă. Mulți au fost reținuți cu forța. Începeam să mă simt și eu amețit, dar un marinar m-a sfătuit să continui să mănânc, pentru că răul de mare era mai grav cu stomacul gol. I-am urmat sfatul și m-am dus în continuare la cantină să mănânc. Foarte puțini oameni se aflau la mese.

Furtuna a durat aproape opt zile, apoi s-a potolit. După aceea am fost blocați într-o ceață groasă, iar sirena vasului suna frecvent pentru a avertiza alte vase în legătură cu prezența noastră. Fără radar, vasul trebuia să navigheze cu viteză foarte redusă, pentru a evita coliziunile. În cele din urmă s-a oprit de tot și, prin hublouri, puteam vedea estuarul a ceea ce am aflat, mai târziu, că se numea râul St. Lawrence. Vedeam turnurile bisericii și fortăreața Quebec City. Apoi s-a apropiat o barcă și la bord a urcat un pilot, pentru a trage *Samaria* la chei. În sfârșit, sosisem în Canada.

Pasagerii plătitori au debarcat primii, apoi a venit și rândul nostru. Toate persoanele dislocate erau escortate la terminal. Acolo am primit o placă pe care scria „Toronto" și mi s-a spus să o port în jurul gâtului. Erau multe semne cu numele orașelor canadiene și destinațiile noastre erau hotărâte de organizația care ne sponsorizase vizele. Documentele noastre UNRA au fost ștampilate cu certificatele de acostare – era 25 octombrie 1949. La un alt birou din terminal am primit un sandvici ambalat și o ceașcă de cafea și m-am îndreptat, cu toate acestea, spre trenul de Toronto, care era gata și aștepta. Mi-era foame și am mâncat imediat sandviciul, fără să realizez cât de lungă avea să fie călătoria. Drumul a durat toată noaptea, până în după-amiaza următoare, cu trenul oprindu-se în toate stațiile de pe parcurs. Nu aveam bani ca să-mi cumpăr mâncare din tren, așa că mi-a fost foame tot drumul.

În timp ce călătoream cu trenul, mă întrebam ce mă aștepta în Canada. Știam că depindea de mine să îmi aranjez o viață în această țară, dar acest gând serios m-a înfricoșat. În timp ce trenul mergea în noapte, vedeam luminile locuințelor și îmi imaginam oamenii care locuiau confortabil și în siguranță acolo. Nu aveam alt vis: voiam doar să trăiesc într-un mediu sigur, în care viitorul să depindă doar de mine. Din cărțile lui Jack London, pe care le citisem în copilărie, îmi imaginam Canada ca pe un teritoriu vast cu cerul deschis, cu o populație relativ mică și cu indigeni purtând îmbrăcămintea tradițională. Doream să trăiesc în mijlocul naturii, nu într-un uriaș oraș american, precum New York.

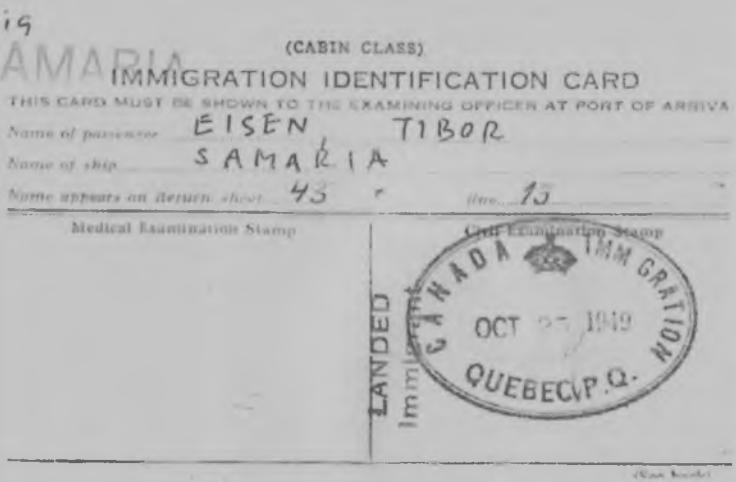
919
SAMARIA
(CABIN CLASS)
IMMIGRATION IDENTIFICATION CARD
THIS CARD MUST BE SHOWN TO THE EXAMINING OFFICER AT PORT OF ARRIVA
Name of passenger EISEN TIBOR
Name of ship SAMARIA
Name appears on deport. sheet 43 line 13
Medical Examination Stamp
Civil Examination Stamp
LANDED
Immigrant
CANADA IMMIGRATION
OCT 25 1949
QUEBEC P.Q.

Cartea mea de identitate de emigrație, pe care am primit-o după ce am devenit emigrant debarcat, la 25 octombrie 1949.

Când am ajuns în gara Union Station din Toronto, mă aștepta un prieten, Alex Weiss, care debarcase aici cu doar câteva luni în urmă. Îi scrisesem lui Alex din lagărul DP despre iminenta mea sosire cu *Samaria*. Mă bucuram foarte tare să-l văd. Ne-am urcat într-un taxi și ne-am îndreptat spre casa familiei Cass, un cuplu în vârstă care își deschisese ușa pentru nou-sosiții DP. Doi dintre cunoscuții mei de la Marienbad erau deja cazați acolo.

Doamna Cass mi-a arătat locuința și i-a luat ceva timp ca să-mi explice funcționarea lanțului de la toaletă și a telefonului de perete. Deși la Marienbad existau facilități moderne, această locuință avea lucruri pe care nu le mai văzusem niciodată. Dar doamna Cass avea o inimă de aur și dorea cu sinceritate să ne ajute. Stând aici, aveam o bază solidă pe care să-mi construiesc adaptarea la noua lume. Eram oaspete al organizației Jewish Family and Child Service, care mi-a oferit un costum croit pe măsură și o haină de iarnă, plătite de gazda mea, și chiar mi-a furnizat ceva bani de buzunar până când

reușeam să-mi găsesc o slujbă. Acest serviciu mi-a dat o mână de ajutor și sunt recunoscător pentru asta.

Din siguranța oferită de Canada, vedeam cum evoluau în Europa postbelică sistemele politice în concurență. Țările erau reconstruite, iar guvernele încercau să restabilească un sentiment de normalitate pe nisipurile mișcătoare dintre totalitarism și democrație. Experimentasem nenumărate sisteme politice, de la fascismul maghiar și nazismul din lagărele de concentrare până la scurta perioadă de democrație din Cehoslovacia postbelică și preluarea puterii de către comuniști în 1948. În timpul ultimelor mele luni în Cehoslovacia, tânjeam după o casă în care să am siguranță și libertate, un spațiu în care să mă vindec după ororile din lagăre și în care să am posibilitatea de a trăi ca o ființă umană normală. Dar nu puteam să îmi imaginez cum va arăta visul meu de libertate în lumea nouă. Aveam doar cunoștințe de bază de limba engleză și puțină educație formală. Pentru mine, Canada era pur și simplu o lumină strălucitoare, un loc în care puteam, în sfârșit, să reușesc în căutarea siguranței fizice și emoționale.

La Marienbad făcusem trei ani de pregătire ca tehnician stomatolog și mă gândeam că n-avea să fie o problemă să-mi găsesc de lucru în acest domeniu. Jewish Vocational Services (Serviciul de Plasament Evreiesc) m-a îndrumat către trei laboratoare stomatologice. Dar niciunul dintre acestea nu a dorit să mă angajeze, deși m-am oferit să lucrez fără plată timp de câteva săptămâni, pentru a le dovedi cunoștințele mele. Acest refuz mă șoca – eram pregătit și încrezător, dar nu eram apt de a fi angajat. Trebuia să-mi găsesc altceva de făcut. Jewish Vocational Services m-a trimis la un mic atelier care dorea să angajeze refugiați. Art Bookbinding and Novelty Company producea albume de nuntă și diverse alte obiecte și am fost angajat pe un salariu de început de douăzeci și cinci de cenți pe oră. O sticlă de Coca-Cola costa cinci cenți, un bilet de tramvai cam tot atât, dar eram fericit să am de lucru și să pot câștiga bani.

Maistrul companiei era o femeie, Rose Cosman, extrem de binevoitoare cu emigranții nou-sosiți. Mă striga Max în loc de Tibor, ceea ce acceptam fiindcă se potrivea mai bine în contextul

Soția mea, Ivy, și cei doi fii ai noștri, Edmund (stânga) și Larry.

canadian și era mai apropiat de numele meu evreiesc, Mordecai. Rose mi-a devenit soacră când m-am însurat cu fata ei, Ivy, în 1952. Ea și bărbatul ei, Samuel, au fost cei care ne-au făcut cunoștință. M-am bucurat de o căsătorie fericită timp de peste șaizeci de ani și avem doi fii, doi nepoți și trei strănepoți.

Le sunt îndatorat socrilor mei pentru că mi-au ușurat mult adaptarea în Canada. Într-adevăr, noua mea familie extinsă m-a primit cu brațele atât de deschise, încât mi-a fost ușor să mă integrez în noul mediu și să adopt rapid valorile familiale canadiene, munca grea, libertatea de exprimare și destinderea.

După câțiva ani la Art Bookbinding, în care mi-am încercat mâna într-o afacere de vânzări angro, am fost capabil să-mi pornesc o afacere în domeniul legării de cărți, în timp ce Ivy lucra de acasă, având grijă de cei doi copii ai noștri.

La vârsta de 15 ani intram la Auschwitz și, în decurs de câteva luni, îi pierdeam pe toți cei care-mi erau dragi. Astăzi, la 86 de ani, inima mea este din nou împlinită. Deși m-am retras din afaceri, lucrez mai din greu ca oricând, ca educator pentru Holocaust în școli și în alte instituții din toată țara. De asemenea, însoțesc grupuri în Polonia, la Marșul celor Vii, și am misiuni la Centrul Prietenilor lui Simon Wiesenthal, pentru a le dezvălui oamenilor adevărul despre realitățile Holocaustului și pentru a păstra memoria vie. În felul acesta mi-am îndeplinit promisiunea finală făcută tatălui meu: aceea de a spune povestea suferințelor noastre colective, astfel încât acestea să nu fie niciodată uitate.

Epilog

Noua mea viață din Canada a fost dificilă din multe puncte de vedere. A trebuit să învăț o limbă nouă, obiceiuri noi, valori noi. Am fost norocos să cunosc oameni care m-au ajutat în această călătorie. La puțină vreme de la sosirea mea, am cunoscut-o pe cea care urma să-mi fie soție, iar ea și familia ei m-au ajutat să mă stabilesc și să mă implic mai mult în viața noii lumi. De-a lungul anilor, am înfruntat multe provocări – jonglând între școala serală și muncă, făcând față refuzului abilităților mele profesionale și lucrând în slujbe modeste pentru a-mi câștiga existența. Dar am avut întotdeauna un țel și acesta a fost să reușesc să-mi asigur siguranța.

Abia după ce m-am retras, în 1988, am avut timp să reflectez asupra trecutului meu ca supraviețuitor al Holocaustului. Fără solicitările zilnice de la muncă, puteam să-mi petrec timpul ca vorbitor-educator și să fac prezentări frecvente pentru studenți și adulți. Revenirea, alături de diverse grupuri, în locurile Holocaustului din Europa este o altă parte a călătoriei mele în viață. Împărtășind experiențele mele unor organizații precum poliția locală, poliția provincială și Colegiul Forțelor Armate

Johnnie Stevens din batalionul de tancuri 761 „Panterele Negre", împreună cu mine, la New Jersey, în 1999.

Canadiene, am fost capabil să fac cunoscut tot ceea ce știam despre anii dintre 1933 și 1945 în Europa.

Acum, după atât de mulți ani, când îmi spun povestea unor oameni mai tineri, le descriu deseori cum s-a adunat familia mea în jurul mesei de Seder în acea noapte fatală de Paște din aprilie 1944, în pace și o relativă libertate, pentru a intona cântece despre eliberarea din sclavia din Egipt. Ironic, având în vedere că, peste câteva ore, aveam să fim reduși la neajutorare, jefuiți de orice drept ca ființe umane.

Pentru a continua într-o notă mai luminoasă, trebuie să spun că, în afară de a mă ține de un program riguros de prezentări, îmi găsesc timp să mă relaxez la cabana mea, unde am o barcă cu vele CL-16. Într-un fel, poate că am fost inspirat de minunatul lac pe care l-am văzut în timpul marșului de trei zile de la Linz la lagărul de concentrare de la Ebensee, în 1945. Priveliștea acelui

aviator german vâslind într-o barcă cu iubita lui a fost atât de puternică, încât mi-am spus că, dacă supraviețuiesc, într-o zi voi avea o barcă a mea.

După ani de discursuri ca supraviețuitor, am văzut în scrierea memoriilor următorul pas logic. Am fost foarte ușurat să termin ciorna manuscrisului exact înainte de a pleca într-o altă excursie în Polonia, pentru Marșul celor Vii. După ce am descris supraviețuirea mea la Auschwitz în fața unui grup de adulți, am plecat la Luneburg, în Germania, pe 21 aprilie 2015, pentru a apărea ca martor în procesul lui Oskar Groening, care a servit ca gardian SS la Auschwitz II-Birkenau. Groening a fost acuzat pentru prezența la platforma de descărcare de la Birkenau și pentru că a asistat, în cunoștință de cauză, la asasinarea a cel puțin trei sute de mii de evrei din Ungaria, între 16 mai 1944 și 11 iulie 1944. Înainte de a părăsi grupul de la Auschwitz, am fost întrebat cum de puteam să mă întâlnesc cu acest criminal, după șaptezeci și unu de ani de la sosirea mea la Birkenau. Această întrebare a declanșat multă introspecție.

Înainte de proces, am încercat să-l vizualizez pe acuzat din nou în 1944, cu însemnele SS și cu emblema cu cap de mort și oasele încrucișate de pe caschetă. Știam că era acum mult mai bătrân, probabil ca oricare alt cetățean în vârstă. Mă întrebam ce voi simți când îl voi vedea prima dată. Eram nervos și eram conștient de ironia situației mele – veneam de la o vizită educațională la Auschwitz-Birkenau într-un tribunal german, cu judecători germani, păzit de poliția germană. Simțeam că fantomele trecutului erau din nou lângă mine.

Odată ajuns în Germania, m-am întâlnit cu avocații și cu alți martori care trecuseră prin procedurile tribunalului și m-am simțit mult mai ușurat. În dimineața următoare, ne-a preluat un autobuz care ne-a dus la tribunal, unde se adunase mulțimea, dar și multă poliție și presă din toată Europa. Pentru a intra în sala de tribunal, toată lumea trebuia să fie percheziționată de poliție; portofelele, gențile și sticlele cu apă, precum și oricare

alte obiecte au fost puse în containere și închise în dulapuri. Trebuia să ne prezentăm pașapoartele, iar numele noastre erau verificate pe o listă de persoane cărora le era permis accesul în tribunal. Înăuntru se aflau jurnaliști, împreună cu sute de persoane din public. Cu toţii erau îndrumați să ia loc în centrul sălii. Cinci judecători erau așezați pe o platformă ridicată, iar cei patru avocați din partea coreclamanților stăteau mai jos, în partea dreaptă. Noi, martorii, ne aflam în spatele avocaților noștri. În stânga judecătorilor stătea acuzatul, Oskar Groening, cu cei doi avocaţi ai săi. Toată lumea avea căști cu traducere simultană în germană, engleză și maghiară.

Ajutat de cei doi avocați ai săi, acuzatul a intrat printr-o ușă laterală, folosind un sprijin pentru mers. Eram complet absorbit de el. Purta un pulover bej și o cămașă albă, deschisă, cu pantaloni de culoare închisă. Era palid și stătea aplecat; avea un aer bolnăvicios și părea un om cu totul obișnuit. După ce au intrat judecătorii, Franz Kompisch, judecătorul-șef, a cerut un moment de liniște, apoi ne-a spus să ne așezăm. Unul dintre ceilalţi judecători a pus jos o cutie și ne-a explicat regulile procedurale de bază.

În 1944, când soseam cu transportul din Ungaria, nu mi-aș fi imaginat niciodată că voi ajunge într-o sală de judecată cu un gardian SS. Groening era acuzat în calitate de complice la genocidul de la Auschwitz. Pentru a se apăra susținea că, deși era moralmente vinovat, nu se făcea propriu-zis răspunzător de crime. Când a fost întrebat dacă a făcut parte din organizația Tineretul Hitlerist, a răspuns afirmativ. Când a fost întrebat dacă s-a înrolat ulterior în SS, a spus că Führerul îi considera pe evrei o amenințare pentru Germania și s-a simțit obligat să-și ajute țara. El a mai menționat că purtarea uniformei SS îi conferea prestigiu și un statut. A explicat că, după pregătirea din cadrul SS, a fost repartizat în lagărul de la Auschwitz-Birkenau. Era cunoscut drept „Contabilul" și era însărcinat cu adunarea valorilor – bani, bijuterii și coroane de aur scoase din gurile evreilor maghiari gazați. El centraliza toate valorile adunate de

la victime și le ducea, într-o valiză metalică, la banca centrală din Berlin, de două ori sau, uneori, de trei ori pe săptămână. Când a fost întrebat dacă primise vreodată o chitanță de recepție pentru valorile livrate, el a spus că nu. Când a fost întrebat dacă lua vreodată bani pentru folosul personal, a răspuns că nu.

Un vagon pentru vite la Auschwitz II-Birkenau.

Procurorii l-au întrebat dacă își aducea aminte de interviul acordat la BBC în urmă cu vreo câțiva ani, în timpul căruia declarase că, de fapt, sustrăsese o anumită sumă pentru a-și cumpăra un pistol de pe piața neagră. Când i s-a reamintit acest lucru, el a spus: „Ah! Uitasem de asta".

Solicitat să descrie o zi obișnuită de muncă din 1944, el a zis: „A fost o perioadă foarte aglomerată, când evreii din Ungaria soseau non-stop, la orice oră". Odată efectuase un schimb de douăzeci și patru de ore la rampă. Trei transporturi așteptau să

fie procesate și totul trebuia făcut rapid și într-o manieră ordonată. După ce primul transport fusese debarcat, oamenii fuseseră selecționați, însă cei mai mulți ajunseseră la camera de gazare, pentru că nu mai era nevoie de forță de muncă în acel moment. El descria cum Kapos și alți deținuți ridicau bagajele din vagoanele pentru vite și le stivuiau pe platformă pentru a fi încărcate în camioane și duse la baraca numită Kanada. Vagoanele erau curățate de toate resturile și excrementele, apoi plecau să aducă alți oameni din Ungaria. Groening a declarat că el se afla pe platformă pentru a se asigura că nimic nu era furat de Kapos, pe care îi numea „escroci". Într-o parte șocantă a mărturiei, a relatat cum, la un moment dat, el și camaradul lui auzeau plânsete dintr-una dintre grămezile de bagaje. Când s-au îndreptat într-acolo, camaradul lui a descoperit un copil învelit într-o pătură. L-a apucat de glezne și i-a zdrobit capul de o bară de metal a unui camion aflat la încărcare. „Plânsetul s-a oprit." După acest incident, Groening a cerut imediat un transfer, dar a fost refuzat. Auzindu-l vorbind despre această crimă, m-am înfuriat simțindu-i indiferența. Când procurorul l-a întrebat dacă vreun evreu avea vreo șansă să părăsească în viață lagărul Auschwitz-Birkenau, el a răspuns pe un ton clar: „Absolut, nu".

În cea de-a treia zi a procesului, pe 23 aprilie 2015, mi s-a cerut să depun mărturie în legătură cu încarcerarea mea la Auschwitz I și în alte lagăre. Am spus Curții cum întreaga mea familie fusese pierdută în timpul anilor de război – familia din partea mamei în 1942, la Majdanek, și cea din partea tatălui la Birkenau, în 1944. Am încheiat întorcându-mă spre Oskar Groening: „Tu, care purtai uniforma SS cu capul de mort și oasele încrucișate și care ai depus un jurământ de sânge pentru slujirea lui Hitler, te gândeai că ești înalt de trei metri și că ne poți strivi. Acum, la 93 de ani, nu poți să faci un lucru corect și să spui ceea ce trebuie spus, adevărul simplu – că și tu ai luat parte la crimele comise?"

După ce am depus mărturie, m-am simțit epuizat, dar eram mulțumit că participasem la înregistrările oficiale. Chiar și după șaptezeci și unu de ani, un criminal poate fi judecat pentru crime de o asemenea gravitate. Echipele de presă și de televiziune din Europa erau toate prezente, pentru a înregistra procedurile Curții și pentru a face cunoscută informația tuturor. Groening credea din toată inima în propaganda ideologiei superiorității naziste și, deși a fost găsit vinovat și condamnat la patru ani de închisoare, și-a menținut convingerea că el doar îndeplinea niște ordine și că nu se făcea vinovat de nicio crimă. Așa cum declara judecătorul-șef Franz Kompisch, fiecare om sau ofițer din SS care a servit operațiunilor de la Auschwitz trebuie să fie considerat complice la crimă. După ce l-am ascultat pe Oskar Groening și i-am observat comportamentul la proces, am fost foarte îngrijorat că umanitatea ar putea adopta din nou o ideologie de supremație rasială. Ar fi o amenințare pentru stilul nostru de viață și pentru libertatea personală.

* * *

Pe 8 mai 2015, lumea a comemorat a șaptezecea aniversare a Zilei VE (Ziua Victoriei în Europa) – triumful Aliaților asupra nazismului și fascismului. Mă întrebam dacă lumea învățase ceva din lecțiile trecutului și dacă ruinele lagărelor de concentrare și mormintele comune vor fi o cale perpetuă de amintire. Oricum, cu antisemitismul în creștere – și atât de flagrant exprimat în Europa contemporană –, mulți evrei se simt din nou amenințați.

În prezentările mele vorbesc despre lecțiile pe care fiecare individ trebuie să și le asume și despre nevoia de vigilență pentru a preveni explozia urii, care deformează și pune în pericol societățile.

Toţi trebuie să fim atenţi la pericolul pe care-l reprezintă ura, să luăm atitudine în faţa discriminării şi să apărăm deschiderea şi corectitudinea unei societăţi libere şi democratice cu domnia legii, care să o susţină.

Privind la Cartea Numelor – sute de mii de nume – la Auschwitz I. Printre atât de mulţi oameni pierduţi, am regăsit şi numele celor din familia mea.

De fiecare dată când vizitez unul dintre nenumăratele memoriale ale Holocaustului, plec de acolo cu sentimentul că, pentru mulţi, este foarte dificil să cuprindă enormitatea acestei tragedii. O persoană care a înţeles – şi care îşi asumă o responsabilitate pentru această oroare – a fost Papa Ioan al XXIII-lea. Cu doar câteva săptămâni înainte de moartea lui, el a scris următoarea rugăciune de penitenţă, foarte emoţionantă:

Suntem conştienţi astăzi că multe-multe secole de orbire ne-au acoperit ochii astfel încât să nu mai putem vedea frumuseţea

Poporului Ales sau să recunoaștem în fața lor caracterul unui frate privilegiat.

Realizăm că semnul lui Cain stă înscris pe frunțile noastre.

De-a lungul secolelor, fratele nostru Abel a zăcut însângerat de sângele pe care noi l-am scurs sau a vărsat lacrimi pe care noi le-am provocat, uitând Dragostea.

Iartă-ne pentru blestemul pe care greșit l-am adăugat numelui lor de Evreu.

Iartă-ne pentru că te-am crucificat a doua oară prin trupul lor.

Pentru că, O, Doamne, noi știm ce am făcut.

RBEIT

Postfață

Tibor „Max" Eisen și familia lui au fost deportați la Auschwitz-Birkenau în primăvara anului 1944, în timpul fazei finale a Holocaustului, care a vizat aproximativ opt sute de mii de evrei care trăiau între granițele de atunci ale Ungariei. A fost ultima comunitate evreiască majoră care era încă în viață în Europa ocupată.[1] Deși Ungaria era aliată cu Germania nazistă și introdusese propriile sale legi antisemite în 1938[2], conducătorii țării rezistaseră intervenției naziste pentru deportarea populației lor evreiești în lagărele de exterminare din Polonia. În luna martie 1942, 75 sau 80 de procente din eventualele victime ale Holocaustului erau încă în viață, dar „aproape unsprezece luni mai

---

[1] Vezi Deborah Dwork și Robert Jan van Pelt, *Auschwitz: 1270 to the Present* (New York: W.W. Norton & Company, 1996), 337. Randolph L. Braham, „Foreword" in *The Holocaust in Ungaria: Evolution of a Genocide*, Zoltán Vági, László Csosz, and Gábor Kádár (Lanham, MD: AltaMira Press, 2013), xvii (n.a.)

[2] Lucy S. Dawidowicz, *The War Against the Jews, 1933-1945* (New York: Bantam Books, 1975), 381. Pentru mai multe informații privind acoperirea în media canadiană a legilor antisemite din Ungaria, vezi Amanda Grzyb, „From Kristallnacht to the MS *St. Louis* Tragedy: Canadian Press Coverage of Nazi Persecution of the Jews and the Jewish Refugee Crisis, September 1938 to August 1939", in *Nazi Germania: Canadian Responses*, ed. L. Ruth Klein (Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 2012), 86-90 (n.a.)

târziu, la mijlocul lunii februarie 1943, procentajele erau exact invers"[1].

Printre victimele acestui „scurt, dar intens val de crime în masă"[2] erau trei milioane de evrei polonezi, dintre care mulți pieriseră în operația Reinhard din lagărele de exterminare (Treblinka, Sobibor și Bełżec) între octombrie 1941 și noiembrie 1943[3]. Naziștii și colaboratorii lor au mai deportat evrei din Franța, Olanda, Belgia, Norvegia, Reichul German, Luxemburg, România, Bulgaria, Macedonia, Slovacia, Croația, Italia, Grecia și Serbia. Înainte de sosirea lor la unul dintre cele șase lagăre de exterminare, mulți evrei europeni înduraseră condiții oribile în ghetouri, în lagăre de muncă și în lagăre de tranzit, unde moartea prin înfometare și boală erau întâmplări zilnice.

Pe Frontul de Est, Einsatzgruppen (unitățile mobile de asasinare naziste) au masacrat mai mult de un milion de evrei, în special prin operațiuni de împușcare în masă în orașele și în satele ocupate de naziști din Polonia, Estonia, Letonia, Lituania, Belarus, Ucraina și în alte teritorii sovietice.

Evreii trăiau în Ungaria de mai bine de o mie nouă sute de ani, cu anumite dovezi ale prezenței evreiești datând încă din timpul Imperiului Roman. Asemenea altor țări europene, Ungaria avea o lungă istorie de antisemitism, inclusiv exemple de exil și pogromuri, acuzații de „sânge impur" și ordine de a purta însemne distinctive[4]. Au existat, de asemenea, perioade de relativă toleranță: parlamentul maghiar a emancipat persoanele de origine evreiască în 1867 și le-a recunoscut oficial religia în 1895, acordându-le evreilor drepturi

---

[1] Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Polonia* (New York: HarperCollins, 1992) (n.a.)

[2] Ibid. (n.a.)

[3] Martin Gilbert, *The Routledge Atlas of the Holocaust, 3rd Edition* (London: Routledge, 2002), 90 (n.a.)

[4] Vezi „Introduction: The Historical Framework", in *The Holocaust in Ungaria: An Anthology of Jewish Response*, trans. and ed. Andrew Handler (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1982), 1-4 (n.a.)

civile depline[1]. Oricum, în același timp, „apărea o nouă formă de antisemitism politic, integrând frustrări anticapitaliste, ură xenofobică și antiiudaism religios, ancorat în vechi superstiții"[2]. În luna mai 1938, guvernul ungar a început să pună în aplicare legi antisemite (similare celor din Germania nazistă, legile de la Nuremberg din 1935), care restricționau sever participarea evreilor la viața publică din Ungaria. Familia lui Max a intrat sub jurisdicția acestor legi în primăvara anului 1939, după Acordul de la München (din 29 septembrie 1938), care începea dezmembrarea Cehoslovaciei, începând cu anexarea de către naziști a regiunii Sudetenland. Satul lui Max, Moldava nad Bodvou din sudul Cehoslovaciei, a fost anexat de Ungaria, ceea ce, după cum se plânge Max, i-a separat de rudele din partea mamei, a căror fermă rămânea pe teritoriul slovac. Deși antisemitismul era predominant și în Slovacia, și în Ungaria, faptul că a trăit de partea maghiară a frontierei a contribuit probabil la supraviețuirea lui Max. Odată cu semnarea Pactului tripartit (între Germania, Italia și Japonia), în noiembrie 1940, Slovacia s-a alăturat Axei și a început să participe la Soluția Finală. Începând cu luna martie 1942, jandarmii și soldații slovaci, precum și membrii organizației Garda lui Hlinka le-au predat evreii naziștilor cu mare entuziasm. Membrii familiei lui Max din partea mamei au fost printre cei trimiși la Majdanek, care funcționa ca lagăr de concentrare, lagăr al morții și centru de sortare a bunurilor confiscate de la cei trimiși în lagărele de la Treblinka, Sobibor și Bełżec. Toți au pierit acolo.

În cei doi ani care au precedat deportările maghiare la Auschwitz, prim-ministrul Miklos Kallay și regentul Miklos Horthy i-au rezistat cu succes lui Hitler în aplicarea Soluției Finale și au ușurat legile antisemite, care nu mai erau aplicate cu strictețe[3]. Ei au condamnat, de asemenea, numeroși ofițeri și soldați maghiari care participaseră la masacrarea evreilor și a sârbilor în timpul raidului de la Novi Sad,

---

[1] Ibid. 4 (n.a.)

[2] Vági, Csosz, and Kádár, *The Holocaust in Ungaria*, xxxv (n.a.)

[3] Gilbert, *The Routledge Atlas of the Holocaust*, 184 (n.a.)

din ianuarie 1942[1]. La începutul anului 1944, Aliații făceau progrese semnificative împotriva Axei și o victorie aliată părea inevitabilă. Știind că sfârșitul războiului era iminent, Kallay și Horthy au început o serie de negocieri „secrete" de armistițiu cu Aliații, o evoluție cu care oficialii naziști erau la curent.

Ca răspuns, naziștii au ocupat Ungaria pe 19 martie 1944 și au întocmit planuri imediate pentru deportarea evreilor ungari în lagărele de exterminare din Polonia ocupată. Ei l-au obligat pe Horthy să accepte o schimbare a regimului și, pe 22 martie, Dome Sztojay a fost numit prim-ministru, cu aprobarea naziștilor.

Cu Sztojay la putere, uciderea în masă a evreilor maghiari avansa foarte rapid. Din martie până în august, guvernul „a introdus peste o sută de decrete antisemite, privându-i pe evrei de drepturi, bunuri și libertăți"[2], toate sub conducerea SS-Obersturmbannführer-ului Adolf Eichmann, care venise în Ungaria pentru a supraveghea deportările. La 31 martie, toți evreii au fost obligați să poarte steaua lui David de culoare galbenă cusută pe haine. Această măsură a fost urmată de pregătirile pentru izolarea fizică a evreilor în ghetouri și în lagăre de adunare. Asemenea multor evrei din zona rurală, Max și familia nu au fost trimiși în ghetou, ci au fost transferați direct într-un lagăr de adunare – fabrica de cărămidă –, unde au rămas trei săptămâni. Fabrica de cărămidă era una dintre nenumăratele „zone de cazare de tip lagăr din afara zonelor rezidențiale: în fabrici, clădiri industriale sau agricole sau alte zone (mine, păduri)"[3].

Între timp, la Auschwitz-Birkenau, SS-ul a demarat un plan pentru a face față afluxului de evrei din Ungaria, care va marca cea mai letală perioadă din existența lagărului de exterminare. Filip Müller, membru al grupurilor Sonderkommandos de la Auschwitz (prizonieri evrei obligați să lucreze în camerele de gazare și crematorii), a spus că auzise știrile tulburătoare conform cărora, în curând, aveau să sosească trenurile din Ungaria: „Către sfârșitul lunii

---

[1] Braham, „Foreword", xvii (n.a.)

[2] Vági, Csosz și Kádár, *The Holocaust in Ungaria*, 73 (n.a.)

[3] Ibid., 83 (n.a.)

aprilie 1944 apăruseră zvonuri tot mai insistente despre exterminarea iminentă a evreilor din Ungaria. Pentru noi, prizonierii din Sonderkommandos, aceste vești teribile veneau ca o lovitură devastatoare. Trebuia, încă o dată, să stăm și să privim în timp ce alte sute și mii erau terminați?"[1] SS-Hauptscharführer-ul Otto Moll, care administra camerele de gazare și crematoriile de la Auschwitz II-Birkenau, i-a obligat pe deținuți să sape două gropi suplimentare în spatele Crematoriului 5, în așteptarea unui număr mult mai mare de cadavre decât cel obișnuit[2]. Naziștii au extins și liniile de tren din interiorul taberei, construind o nouă rampă de descărcare pentru a-i putea primi pe numeroșii evrei maghiari pe care îi așteptau[3].

Când a pășit pe acea rampă de descărcare, la vârsta de 15 ani, Max se afla la vârsta minimă pentru muncă forțată – o posibilitate de supraviețuire care nu le-a fost acordată fraților lui mai mici și surioarei lui. După ce descrie separarea finală a familiei lui, cititorul îl compătimește pentru absența gesturilor de despărțire dintre Max și mama lui. Însă haosul sosirii i-a înghițit pe amândoi, iar lui Max – ca și cititorului – i-a fost refuzat acest moment. În timp ce era mânat spre Sauna pentru a fi procesat în lagăr, el a avut o străfulgerare inconștientă despre soarta familiei lui văzând oamenii care erau aruncați în gropile de lângă crematoriu pe care Otto Moll le pregătise cu doar câteva săptămâni înainte. Alți supraviețuitori maghiari, inclusiv Alexander Ehrmann, descriu o stare de confuzie similară: „Dincolo de gardurile de sârmă ghimpată se aflau grămezi de moloz și ramuri, ramuri de pin și gunoaie care ardeau încet. Noi treceam pe lângă ele, iar gardienii țipau: «*Lauf! Lauf!*» și auzeam un copil plângând. Copilul plângea undeva departe și nu puteam să mă opresc să privesc. Ne deplasam și simțeam o putoare teribilă. Vedeam ceva ce se mișca în foc – erau copii"[4].

---

[1] Filip Müller, *Eyewitness Auschwitz: Three Years in the Gas Chambers* (New York: Stein and Day, 1979), 124.
[2] Dwork and van Pelt, *Auschwitz*, 338 (n.a.)
[3] Ibid. (n.a.)
[4] Ibid. 341-42 (n.a.)

Auschwitz nu era un loc singular, ci o rețea de lagăre în orașul Oświęcim din Polonia ocupată de naziști. Aceasta includea lagărul de exterminare de la Auschwitz II-Birkenau, lagărele de muncă de la Auschwitz I și Auschwitz III-Monowitz, precum și alte puncte de lucru și fabrici-satelit. Astăzi, Auschwitz este simbolul cel mai cunoscut al Holocaustului, parțial pentru că este asociat cu cel mai mare număr de victime (1,1 milioane, cea mai mare parte evrei) și parțial pentru că foarte mulți supraviețuitori (zeci de mii) au rămas ca să transmită povestea suferințelor lor de aici. La Treblinka, prin comparație, au fost uciși aproape la fel de mulți evrei și rromi (în jur de 900 000) și au supraviețuit mai puțin de optzeci. Bełżec și Chełmno au, fiecare, numai câte doi supraviețuitori cunoscuți. Nenumărate mărturii orale și scrise au înscris Auschwitz-ul în conștiința noastră colectivă, inclusiv *Noaptea* lui Elie Wiesel, *Supraviețuitor la Auschwitz* a lui Primo Levi și *Maus* a lui Art Spiegelma, precum și numeroase filme.

Deși Max se alătură corului supraviețuitorilor de la Auschwitz și unele dintre referințele lui pot fi familiare pentru cititor (procesul de selecție de la Birkenau, statul cu orele pentru numărătoare, orchestra prizonierilor de la Auschwitz I și foametea, umilirea și epuizarea zilnică), povestea lui despre viața de zi cu zi în baraca-spital 21 oferă o perspectivă cu adevărat unică asupra procedurilor și proceselor din lagăr. Descrierea operațiilor medicale (atât oficiale, cât și ilicite) efectuate în salonul de chirurgie ne oferă o perspectivă de o clipă asupra rolului complex pe care prizonierii doctori l-au jucat în vindecarea prizonierilor și în mișcarea de rezistență.

Mulți cititori sunt familiarizați cu Josef Mengele, infamul doctor nazist care efectua selecția la rampele de descărcare și care făcea apoi experimente medicale pe prizonieri, uneori „cercetare" pseudo-științifică și alteori testarea clinică a produselor chimice și farmaceutice[1]. Într-adevăr, moartea la Auschwitz a fiecărui

[1] Vezi Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (New York: Basic Books, 1986); *Przeglad Lekarski: Auschwitz* (XVIII,

membru al familiei lui Max este legată, cumva, de un doctor nazist: mama, frații și bunicii săi au fost selecționați pentru gazare de către un doctor nazist pe rampa de descărcare de la Birkenau, iar tatăl și unchiul lui au fost selecționați, mai târziu, pentru experimente medicale de către doctorii naziști de la Auschwitz I. Puțini cititori au cunoștință despre prizonierii doctori care lucrau, oficial și neoficial, în lagăr.

În lucrarea *Doctorii naziști*, psihiatrul Robert Jay Lifton detaliază poziția dificilă în care se aflau acești bărbați și femei: „Faptul că prizonierii doctori și-au continuat munca de vindecare rămâne un act profund eroic și, în același timp, paradoxal: eroic pentru combaterea tendinței copleșitoare către crimă de la Auschwitz; paradoxal pentru că, în efortul lor, depindeau de cei care abandonaseră vindecarea în favoarea crimei – doctorii naziști"[1].

Prin povestea lui Max ajungem să-l cunoaștem pe unul dintre acești eroici prizonieri doctori: dr. Tadeusz Orzeszko, prizonierul politic polonez care l-a salvat, în mod misterios, pe Max de la o moarte sigură în camera de gazare și care a ajutat mișcarea de rezistență din lagăr, asumându-și un mare risc personal. Dr. Orzeszko s-a născut la Tashkent (acum în Uzbekistan, dar pe atunci parte din Turkistan) în 1907. A urmat cursurile școlii de medicină din Varșovia, a lucrat în medicină generală și ca asistent OB-GYN la Radom (tot în Polonia), apoi a început să studieze chirurgia în 1937. Când Germania a invadat Polonia, la 1 septembrie 1939, declanșând cel de-al Doilea Război Mondial, Orzeszko îi ajuta pe membrii rezistenței poloneze. În cele din urmă, s-a alăturat Uniunii pentru Luptă Armată, în 1940[2]. În afară de furnizarea serviciilor medicale ilegale pentru partizani, el s-a angajat în munca de culegere de informații și în distribuirea de materiale de propagandă. Gestapo l-a arestat pe Orzeszko în aprilie 1943, l-a torturat luni

---

Series II), (Warsaw: State Medical Publishers, 1962) (n.a.)

[1] Lifton, *The Nazi Doctors*, 214.

[2] „Dr. Tadeusz Orzeszko", on Polin: The History of the Polish Jews website, http://www.sprawiedliwi.org.pl/en/cms/your-stories/1077/ (n.a.)

întregi și, în cele din urmă, l-a deportat la Auschwitz. La fel ca Max, el a ajuns prima dată în Baraca 21 în calitate de pacient și a rămas să lucreze acolo[1].

Max a fost despărțit de doctorul Orzeszko în timpul marșului morții și n-a mai știut nimic despre soarta lui, dar doctorul a ajuns și el în viață la Mauthausen. Deși Max a fost transferat repede la Melk și Ebensee, Orzeszko a rămas la Mauthausen, unde a lucrat ca medic al lagărului, până la eliberarea sa. Max nu l-a mai văzut niciodată pe doctor până la moartea acestuia, dar s-a întâlnit cu membrii familiei acestuia la Varșovia, în luna martie 2010, la o recepție organizată de Centrul „Prietenii lui Simon Wiesenthal" din Toronto. De atunci, a menținut o relație apropiată cu fiul lui Orzeszko, Jan, și de curând a aflat că nepoata doctorului Orzeszko, Julia, și-a botezat copilul Max, în onoarea lui.

În afara detaliilor despre salonul de chirurgie din Baraca 21, memoriile lui Max mai oferă și o perspectivă unică asupra „eliberării" atât ca un moment de libertate resimțit acut, cât și ca un proces lung și dureros de recuperare, marcat de boală, tristețe copleșitoare și ani de dislocare și nesiguranță. Este izbitor faptul că Max a fost eliberat de batalionul de tancuri 761, o unitate segregată compusă din soldați afro-americani, care trăiseră, ei înșiși, opresiuni rasiste violente acasă. Unii dintre ei fuseseră eliberați din sclavie de numai două generații. (În urmă cu douăzeci de ani, Max s-a întâlnit cu unul dintre eliberatorii săi, sergentul Johnnie Stevens, la o cercetare pentru un documentar, în Toronto. Stevens era nepotul unor sclavi și primul șofer de autobuz afro-american din ținutul Middlesex, New Jersey[2]. El a rămas în strânsă legătură cu Max până la moarte, în 2007.) Și totuși, eliberarea a fost doar un prim pas în lunga călătorie a lui Max spre o viață de stabilitate în Canada – o călătorie care a inclus dificila refacere după pleurezie, pierderea casei familiei și o perioadă de încarcerare de șase luni în Praga comunistă, pentru falsificarea documentelor de identitate.

---

[1] Ibid. (n.a.)

[2] „Obituary: Johnnie Stevens", *Star-Ledger* (Newark, NJ), July 16, 2007 (n.a.)

După decade de muncă în calitate de vorbitor dedicat și inspirat pe tema Holocaustului, Max a scris această carte de memorii ca un dar pentru cititorii săi și o garanție a amintirii pentru generațiile viitoare. În ciuda câtorva starturi false și a coșmarurilor care i-au invadat somnul când au fost readuse la suprafață amintiri îngropate, Max a rămas hotărât să-și pună povestea pe hârtie – un fapt ce spune multe despre încăpățânarea și tăria lui morală. Asemenea multor supraviețuitori ai Holocaustului, el a reușit să trăiască parțial datorită norocului și împrejurărilor, parțial grație relației lui cu oameni care i-au acordat sfaturi ce i-au salvat viața sau care au făcut gesturi de bunătate și parțial datorită propriei sale tării, care i-a permis să treacă prin atâtea zile imposibile. Să lucrez atât de aproape de Max la editarea acestor memorii a fost unul dintre momentele luminoase ale carierei mele științifice și prețuiesc nespus prietenia pe care am dezvoltat-o în ultimii cinci ani.

Povestea lui vă aparține acum.

– Amanda Grzyb, PhD

Mulțumiri

Din aproape cei șaizeci de membri ai familiei mele extinse, doar trei au supraviețuit: eu, verișoara primară din partea mamei, Lily Friedman Kalish, și vărul primar din partea tatălui, Chaim (Tibor) Lazarovits. După război, Lily a emigrat în Statele Unite și s-a căsătorit cu un veteran american. Ea era imaginea fidelă a mamei ei și, după ce m-am stabilit în Canada, obișnuiam să vorbim la telefon de două ori pe săptămână. Chaim a emigrat în Israel în 1947 și s-a însurat cu o femeie de acolo. Ne-am întâlnit anual în ultimii cincisprezece ani ai vieții lui. Lily a murit la 23 iulie 2014, la vârsta de 89 de ani, și Chaim a murit la 31 iulie 2015, la vârsta de 85 de ani. Ei au fost ultimele rămășițe ale primei mele familii și singurii oameni cu care puteam să discut despre viața noastră anterioară și iubiții noștri membri ai familiei – le sunt recunoscător pentru legătura pe care am avut-o după Holocaust. Moartea lor m-a lovit greu și le resimt lipsa în fiecare zi.

Vreau să le mulțumesc tuturor oamenilor care m-au ajutat în perioada mea de recuperare, după întoarcerea în Cehoslovacia ca supraviețuitor al lagărelor de concentrare naziste. Ily Klinka, prietena familiei noastre, mi-a văzut disperarea și m-a protejat ca o mamă, ducându-mă la spitalul St. Elizabeth din Košice. Asistentele dedicate de la St. Elizabeth m-au susținut de-a lungul

câtorva săptămâni dificile de recuperare după pleurezie. Joseph și Malvinka Gottlieb m-au luat fără ezitare în casa lor și mi-au oferit mâncare; împreună cu alţi șase – cele trei fiice ale lor, Ilonka, Clari și Shari, fiul lor, Itzhak, vărul lor, Ruty, și prietena lor, Magda – ei au contribuit la atmosfera primitoare de bun venit și mi-au oferit un „cămin". Mesele minunate ale Malvinkăi îmi aminteau de cele ale mamei și de preparatele bunicii mele și mi-au permis să iau în greutate și să-mi recapăt vitalitatea.

În continuarea călătoriei mele spre însănătoșire, am fost asistat de Comitetul Comun de Distribuție Americano-Evreiesc, care susținea o școală pentru studii evreiești și servicii vocaționale în Marienbad, Cehoslovacia. Cei trei ani petrecuți acolo m-au revigorat, atât din punct de vedere fizic, cât și psihic. Când cei trei ani au fost pe sfârșite, rabinul Abraham Price din Toronto a contribuit esențial la obținerea vizei mele pentru Canada.

Vreau să mai mulțumesc Centrului pentru Educație despre Holocaust (sub auspiciile Federației Evreiești din Toronto), care mi-a oferit oportunitatea de a le vorbi elevilor din școlile publice, licee și universități, precum și altor grupuri. La fel, vreau să mulțumesc organizației Marșul celor Vii din Canada, condusă de Eli Rubenstein și de Michael Soberman. Ei au dovedit atât un spirit de conducere excepțional, cât și o extraordinară dedicație, oferind comunității un serviciu important. Le mulțumesc, de asemenea, tuturor prietenilor, profesorilor, studenților care mi-au oferit o platformă constantă pe care să-mi prezint lecțiile Shoahului[1]. Trăiesc cu speranța că informația pe care am oferit-o va contribui în viitor la evoluția umanității.

Sunt foarte recunoscător Centrului „Prietenii lui Simon Wiesenthal", aflat sub conducerea lui Avi Benlolo și a personalului său, pentru că mi-a oferit oportunitatea de a vorbi în calitate de educator supraviețuitor în multe dintre programele sale educaționale. Centrul Wiesenthal face eforturi importante în sfera publică de a educa și informa în legătură cu Holocaustul și

[1] Denumirea ebraică a Holocaustului (n.tr.)

Nepoata mea, Tziporah Sarah, cu strănepoții mei: Yehudit (dreapta), Elisheva (stânga) și Michael Aharon.

genocidul. Într-una dintre misiunile lor anuale, „Acțiunea pentru Compasiune“ din Polonia, l-am întâlnit pe Jim Gifford, directorul editorial pentru nonficțiune de la Harper Collins, care m-a susținut extrem de mult în proiectul memoriilor mele. Îi sunt recunoscător lui Jim pentru sfaturile sale editoriale, pentru bunătatea și prietenia lui. Îi sunt îndatorat, de asemenea, talentatei mele editoare, Janice Weaver, care a parcurs manuscrisul cu atâta grijă și profesionalism, precum și minunatului meu editor de producție, Maria Golikova, care m-a ajutat să țin proiectul pe drumul cel bun. Profesorul Robert Jan van Pelt, care a fost foarte amabil acceptând să mă întâlnească la Oświęcim în vara anului 2015, m-a ajutat să obțin copii ale fotografiilor istorice de la Auschwitz.

Mi s-a părut că stelele s-au aliniat în luna martie 2010, când am întâlnit-o pentru prima dată pe doamna profesoară Amanda Grzyb, de la Facultatea de informații și studii media a Universității din Western Ontario, la misiunea inaugurală în Polonia a Centrului „Simon Wiesenthal“. Datorită interesului nostru comun pentru educația despre Holocaust, relația noastră s-a așezat rapid, ea jucând un rol vital în scrierea acestei cărți. Când am întâlnit-o pe Amanda, vorbeam de mulți ani ca educator supraviețuitor, dar îmi era dificil să-mi transcriu experiențele pe hârtie. Amanda mi-a înțeles frustrările și și-a oferit cu amabilitate serviciile editoriale, pentru a mă ajuta să depășesc obstacolele ce mă împiedicau să scriu. Cu ajutorul ei mi-am găsit vocea și metoda de exprimare și, din acel moment, totul a părut să curgă natural. Asistenții ei pentru cercetare, Amaal Mohamed Bhaloo, Kaitlyn Bida și Jennifer Schmidt, ne-au ajutat pe amândoi în transcrierea interviurilor. Amanda este o persoană generoasă, atentă și grijulie, care și-a dedicat viața educării altora în privința Holocaustului, genocidului din Rwandan și altor nedreptăți sociale. Sunt mândru să o am drept prietenă și sunt recunoscător pentru că și-a investit timpul prețios în citirea și editarea manuscrisului meu. Mi-a dat încrederea să continui într-un mod organizat, cu un scop precis în minte. Cu încurajarea ei, am săpat

Nepoata noastră, Julie.

adânc în trecut și am fost capabil să aduc în prim-planul memoriei mele amintiri îngropate de mult.

În sfârșit, vreau să exprim cea mai adâncă apreciere pentru familia mea. Socrii mei, Rose și Sam Cosman, mi-au ascultat povestea și m-au ajutat de-a lungul călătoriei mele. Ei au devenit a doua serie de părinți pentru mine și toți membrii familiei lor – fiii lor, Malcolm și Alvin, precum și unchii, mătușile, verii și cumnații – m-au acceptat fără rezerve. Îi datorez recunoștință veșnică iubitei mele soții, Ivy, și fiilor mei, Ed (care a fost o placă de rezonanță de-a lungul întregului proces) și Larry (care a desenat hărțile din carte), pentru dragostea, sprijinul și încurajarea lor. Ei au făcut ca vasul meu să navigheze liniștit și sunt elementele de stabilitate din

viața mea. Ei sunt întotdeauna aici pentru mine și pot să conteze mereu pe statornicia lor. Sunt norocos să am două nepoate, Amy Tzipporah Sarah și Julie Mina Leah, care îmi aduc o mare bucurie. Iar acum vine a patra generație, momentan cu trei strănepoți: Yehudit, Elisheva și Michael Aharon.

Trimit această carte spre publicare cu sentimentul unei mari împliniri. A fost dificil de terminat, dar sunt fericit că povestea mea poate fi împărtășită atât cu familia mea, cât și cu alții, care, sper, vor găsi inspirație în ea. Vă mulțumesc pentru că îmi citiți vorbele.

Anexă

Documente suplimentare

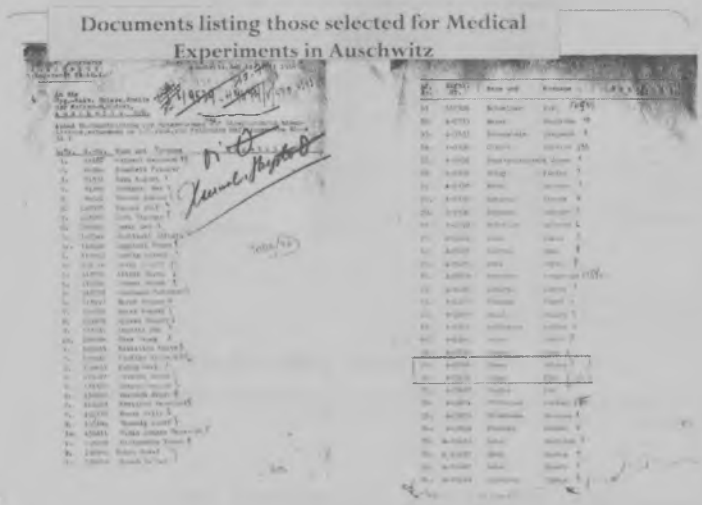

Document care afișează lista celor selecționați pentru experimente medicale la Auschwitz.

În 1995 am descoperit că tatăl și unchiul meu au fost victimele unor experimente medicale naziste. Dr. Carson Phillips, de la Centrul Neuberger pentru Holocaust din Toronto, a găsit documente conținând numele lor, o listă de selecție din luna iulie 1944, în arhivele de la Auschwitz.

Documents listing those selected for Medical Experiments in Auschwitz

The SS-Doctor (sth. like "SS-Lecatoondoctor, locat on means the camp/mil. Base)
Auschwitz
Campdoctor KL.Au.I (Concentrationcamp Auschwitz I)

Auschwitz, July 10th, 1944

To
Hygienic/bacterial examination center
Of the Waffen-SS, Southeast,
Auschwitz O/S (maybe "oberschlesien" - upper silesia)

Enclosed faucal smear tests for examination for "Streptococcus haemoliticus", taken on 9th of July 1944, from following prisoners of Block 5a:

Consecutive Number	Number of Prisoner	Name and forename	Result
71	A-9891	Eisen Zoltan	
72	A-9893	Eisen Jeno	

Document care afişează lista celor selecţionaţi pentru experimente medicale la Auschwitz.

Erfurt, den 6. Dezember 1941.

Herren
Ludwig u. Ernst Wolfgang Topf
im Hause

Sehr geehrte Herren Topf!

Wie Sie wissen, habe ich die 3 Muffel- als auch die 8 Muffel-Einäscherungsöfen durchgearbeitet und hierbei meistens meine Freizeit zu Hause benutzt.
Diese Ofenkonstruktionen sind auch für späteres Zeiten bahnbrechend und darf ich wohl annehmen, daß Sie nur für die geleistete Arbeit, eine Prämie gewähren werden.

Heil Hitler!
Kurt Prüfer

Această scrisoare și următoarea demonstrează lipsa de sentimente și abordarea mecanică a inginerilor și oficialilor SS implicați în susținerea logistică a crimei în masă.

Traducere:

[Stânga sus: ștampila de cauciuc a Topf management secretariat, datată 6 decembrie 1941, cu inițialele directorilor: *LT* pentru Ludwig Topf și *ET* pentru Ernst-Wolfgang Topf și înscrisul *pentru răspuns* și *răspuns*]

Erfurt, 6 decembrie 1941

Domnilor
Ludwig și Ernst-Wolfgang Topf
Pentru uz intern

Stimați domni Topf,

După cum știți, am proiectat cuptoarele pentru incinerare cu 3 arzătoare și cu 8 arzătoare și am făcut aceasta folosind, în principal, timpul meu liber – acasă.

Construcția acestor furnale deschide calea spre viitor și îndrăznesc să cred că îmi veți oferi un bonus pentru munca implicată.

Heil Hitler!
Kurt Prufer

La comanda LT/ET,
150 RM[1] plătite la 24/12/41
[Inițiale]

(Braun), de acord
? trebuie discutat
T

[1] RM – Reichsmark, mărci germane (n.tr.)

85

LT/ET vorlegen

Erfurt, den 15. November 1942

Herren
Eu. L. Topf
im Hause.

17 NOV 1942

Sehr geehrte Herren Topf! LT vorlegen.

Nach der Absprache mit Ihnen die Ende vorigen Jahres stattfand, haben Sie mir für die Neukonstruktion der Dreimuffel-Einäscherungsöfen, eine Entschädigung zugesagt.
Diese sollte gezahlt werden, sobald dest einwandfreie Ergebnis für die Arbeitsweise der Öfen vorlag.
Vor 12 bezw. 6 Wochen sind die beiden erstrichteten
Topf-Dreimuffel-Einäscherungsöfen
im Krematorium Buchenwald in Betrieb gekommen.
Der erste Ofen hat bereits eine große Anzahl Einäscherungen hinter sich, die Arbeitsweise des Ofens und demzufolge die Neukonstruktion hat sich bewährt u. ist einwandfrei.
Die Öfen leisten 1/3 mehr, als von mir überhaupt vorgesehen war.
Es sind bis jetzt 8 Stck Dreimuffel-Einäscherungsöfen fertiggestellt bezw. im Bau. Weitere 6 Stck sind in Arbeit.
Dieserhalb bitte ich Sie, die mir versprochene Entschädigung baldigst anweisen zu wollen.

Stets gern zu Ihren Diensten

Ihr ergebener
Kurt Prüfer
Biechleben.
Herm. Göringstr. 2

Traducere:

[Manuscris] Sublocotenent SS (Specialist) Kirschnick!

Copie

29 ianuarie, 1943

Corespondență înregistrată sub nr. 22250/43/Bi/L
Subiect: Crematoriul II. Stadiul construcției
Referință: SS-WVHA telegrama 2648 din 28/1/43
Conținut: 1 raport al inspecției

Șeful Amstgruppen C
General-locotenent SS și general-maior Waffen SS
Dr. ing (inginer) Kammler

Berlin Lichterfelde West
Unter den Eichen 126-135

Crematoriul II a fost terminat, cu excepția unor detalii minore, grație utilizării tuturor forțelor disponibile, în ciuda dificultăților enorme și a înghețului apei, folosind schimburi de zi și de noapte. Cuptoarele au fost aprinse în prezența Herr inginer-șef Prufer, de la firma responsabilă pentru construcția lor, Topf & Sons din Erfurt, și acestea funcționează perfect. Din cauza înghețului, nu a fost posibil încă să demontăm cofrajele de pe tavanul pivniței pentru cadavre. Acest lucru nu are însă consecințe, pivnița de gazare putând fi utilizată în acest scop [adică, morgă].

Întrucât vagoanele sunt blocate, domnii Topf & Sons nu au putut să livreze la timp instalațiile de ventilație și extragerea aerului specificate în Bauleitung[1]. Acestea vor fi instalate imediat ce sosesc, astfel încât este probabil ca instalația să fie în totalitate pregătită pentru utilizare până la data de 20 februarie 1943.

---

[1] Buletinul tehnic al construcției (n.tr.)

Anexat veți găsi un raport al inginerului responsabil cu inspecția din partea Topf & Sons, Erfurt.

Șeful poliției și al Waffen SS de la Auschwitz
Directoratul Central de Construcții

[Semnat] Bischoff
Căpitan SS

Distribuire:
1 Sublocotenenții SS Janisch și Kirschneck
1 înregistrare

pentru arhive
[Semnat] Pollok
Sublocotenent SS (S)

Post-scriptum

„Fie ca Domnul să te binecuvânteze și să te aibă în paza Lui. Fie ca El să aibă milă de tine. Fie ca El să-și întoarcă privirea spre tine și să te țină în pace.“

Acestea au fost cuvintele tatălui lui Max, stând în spatele gardului, pe care i le-a spus fiului său înainte de despărțire. El era perfect conștient de soarta care îl aștepta în curând, fiind selecționat pentru moarte în lagărul de la Auschwitz. Cât de puternic trebuie să fie un bărbat pentru a-și lua rămas-bun de la ultimul membru în viață al familiei sale, fiul lui iubit, folosind cuvintele binecuvântării pe care o rostea, în fiecare sâmbătă, pentru copiii săi, în casa lui liniștită, deasupra unei mese îmbelșugate, în compania soției și a părinților lui – familia lui fericită.

Un cunoscut al familiei, un pădurar, i-a avertizat că naziștii adunau evreii ungari, însă ei nu au putut scăpa înainte de a fi arestați. Era Sabatul de Paște. Evreii religioși, în ținuta lor tradițională, cu modul lor de viață tradițional și rugăciunile tradiționale, erau cei mai expuși în această perioadă. Pentru evreii asimilați era mai ușor să se deghizeze, să găsească adăpost, să se ascundă dacă se întâmpla să întâlnească oameni morali în calea lor.

Totuși, stând în spatele gardului, tatăl lui Max a adăugat următoarele vorbe, care l-au însoțit pe Max pe tot parcursul vieții

sale: „Dacă supraviețuiești, trebuie să spui lumii ce s-a întâmplat aici. Acum, pleacă".

Aceste vorbe au fost spuse adesea de deținuții de la Auschwitz care știau sau simțeau că nu vor supraviețui. Cu aceste cuvinte, ei își puneau soarta și întreaga agonie pe umerii colegilor lor deținuți, ai familiilor și prietenilor. Cu aceste cuvinte doreau să exprime speranța că cineva – fie chiar și o singură persoană – va supraviețui pentru a depune mărturie despre soarta tragică a victimelor inocente din cel mai mare lagăr de concentrare și exterminare al Germaniei. *Non omnis moriar.* („Nu voi muri de tot.")

Imediat după război, singur dintr-odată și aflat acum în țara lui, care-i era ostilă, Max a fost, pentru multă vreme, incapabil să vorbească despre ce se întâmplase cu familia lui, cu frații și părinții lui. „În acel moment, nu puteam înțelege în totalitate magnitudinea distrugerii culturii și poporului evreu din Europa continentală, nici nu puteam să exprim clar în cuvinte profunzimea traumei pe care o suferisem sau pierderile suferite."

Este oare posibil ca, după trecerea atâtor ani, să-ți fie mai ușor să găsești cuvintele potrivite pentru a prezenta drama, scrisă cu sânge, a victimelor inocente? Se poate ca o asemenea cruzime să aibă vreun sens după ce a trecut atâta timp? Toți acei oameni – asemenea supraviețuitorilor, cărora oamenii din SS și colaboratorii lor le-au furat nu numai copilăria, dar și liniștea bătrâneții – să dispară ca în ceață, în timp ce suferința lor fără sens devine un subiect literar bine lustruit?

Cu siguranță, nu. Și acesta este motivul pentru care a fost scrisă această carte. Mai întâi, pentru a îndeplini ultima dorință a tatălui lui Max – ultimele lui cuvinte sacre. Apoi, ca o mărturie împărtășită lumii. Și, în al treilea rând, pentru ca lumea să simtă faptele prezentate, petrecute în urmă cu numai câteva zeci de ani, scrise așa cum le-a trăit și simțit tânărul Max.

Într-un anumit sens, *Cu prețul vieții* nu este povestea unei vieți individuale. Este povestea a milioane de oameni ale căror povești nu au putut fi spuse. Împreună cu numeroasele povestiri ale altor

supraviețuitori, această carte adaugă o altă perspectivă asupra tabloului, în ansamblul său. Dar este doar o imagine, desigur.

Max a supraviețuit transportului, selecției, muncii grele ca sclav, dispariției întregii sale familii, evacuării, transferurilor în alte lagăre, eliberării, izolării, închisorii comuniste și evadării sale spre Vest. A supraviețuit pentru că, nu numai o dată, a întâlnit oameni dispuși să ajute: chirurgul polonez dr. Tadeusz Orzeszko, precum și alți doctori care lucrau în Baraca 21; prizonierul de război sovietic Misha, din lagărul de la Melk; Ily, femeia care a înțeles condiția lui medicală foarte gravă, dar și amabila secretară de la Ambasada Canadei din Salzburg.

Acești oameni au făcut să devină adevărate cuvintele de speranță ale tatălui lui Max: „*Fie ca Domnul să te binecuvânteze și să te aibă în paza Lui*". Iar această carte, scrisă la atâția ani după, îndeplinește ultima dorință a tatălui său: „Spune lumii ce s-a întâmplat aici".

– Piotr M.A. Cywiński, director, Muzeul și Memorialul Auschwitz-Birkenau

Notă asupra autorului

La începutul anilor 2000, îmi amintesc că mă aflam împreună cu Max la Queen's University pentru o conferință de weekend, pentru pregătirea educatorilor și a supraveghetorilor care urmau să călătorească împreună cu noi în Polonia, pentru Marșul celor Vii.

În timp ce ne aflam în zona recepției, pe lângă noi a trecut un grup de elevi de la Queen's. Ei au observat pe cineva din personalul nostru ducând un Sefer Torah (Cartea Legii), cele Cinci Cărți antice pe care Moise le-a scris de mână pe pergamente, pe care evreii le citeau public de mii de ani.

Observând privirile curioase de pe fețele elevilor, Max le-a explicat că, în timpul Holocaustului, naziștii au ars mii de scrieri sfinte evreiești, asemenea acestui Torah. El le-a amintit elevilor de spusele lui Heinrich Heine: „Cei care ard cărți vor ajunge să ardă și oameni". Elevii erau hipnotizați de discursul improvizat al lui Max și cu mare greutate s-au desprins, revenind la activitățile lor școlare.

Atunci am realizat că Max era născut să fie profesor și avea atât dorința, cât și capacitatea de a împărtăși lecțiile sale despre Holocaust unor audiențe extrem de diverse, în cea mai clară și accesibilă manieră. Când vorbește Max, pot să observ cât îi este de greu, cum vede în fața ochilor pe fiecare membru al familiei lui

martirizate și pe toți laolaltă. Chiar și așa, în ultimii douăzeci și cinci de ani, Max a traversat țara în toate direcțiile și a călătorit în străinătate pentru a-și spune povestea de sute de ori. Atât de neclintită este dedicația sa în educația despre Holocaust.

La începutul vieții sale, Max a suferit mai mult decât își poate imagina un om, fiind martorul cruzimii fără sfârșit, abandonării oricărei moralități umane și pierderii întregii sale familii. Și totuși, a continuat să-și clădească o viață pentru el. A venit în Canada, a început o afacere, s-a căsătorit – are copii, nepoți și chiar strănepoți.

În ciuda oribilei brutalități pe care a îndurat-o în timpul Holocaustului, când Max își spune povestea, el își exprimă mereu recunoștința pentru oamenii care l-au ajutat pe drumul său. După toate experiențele amare și evenimentele tragice din viața lui timpurie, Max ne reamintește să fim recunoscători pentru bunăstarea vieții noastre de astăzi și că putem întotdeauna să o luăm de la început.

Și, dacă Max poate face asta, având în vedere toate nenorocirile prin care a trecut, nu este o lecție și pentru noi toți, indiferent ce greutăți am înfruntat?

Max este unul dintre eroii mei și, după ce am citit excepționala lui poveste, nu numai despre pierderi înfiorătoare, dar și despre curaj și gratitudine, sunt aproape sigur că îl veți privi și voi ca pe un erou.

– Eli Rubenstein, director național, Marșul celor Vii, Canada,
Director pentru educație, Marșul celor Vii, International

Editura RAO vă recomandă:

Supraviețuitorii
GEORGIA HUNTER

O luptă impresionantă de a supraviețui, momente de frică intensă și de speranță nebună, suflete de adulți și de copii prinse în vârtejul morții, dar și clipe de fericire furate - toate se petrec în timpul Holocaustului, o perioadă care va rămâne adânc gravată în fiecare suflet. Multe romane s-au inspirat din cele mai sumbre momente ale secolului XX, dar puține au puterea de a emoționa ca acesta. „Supraviețuitorii" este un volum care aduce un omagiu spiritului uman și puterii de a renaște. Până la sfârșitul Holocaustului, aproape trei milioane de evrei din Polonia au fost anihilați.

biblioteca rao

NONFICȚIUNE

ISTORIE, SOCIOLOGIE, POLITICĂ, GEOGRAFIE, RELIGIE, ARTĂ

Benedict al XVI-lea ..... Isus din Nazaret
Grigore Arbore ..... Libertatea fără democrație și „glonțul de aur"
Stefan Aust ..... Complexul Baader-Meinhoff
Richard Bassett ..... Spionul-șef al lui Hitler
Antony Beevor ..... Berlin: Căderea 1945
Mark Benecke ..... Pe urmele crimelor
Dieter Breuers ..... O istorie puțin altfel a vrăjitoarelor și a prigonirii lor
Jean-Louis Bruguire ..... Ceea ce n-am putut spune. 30 de ani de luptă împotriva terorismului
Leo Butnaru ..... Ruleta românească
Val Butnaru ..... Cartea nomazilor din B
Augustin Buzura ..... Nici vii, nici morți
Marcus Tullius Cicero ..... Cum se conduce o țară
Șerban Filip Cioculescu ..... Viitorul nu ia prizonieri
Bill Clinton ..... Arta de a dărui
Alexandru Cristian ..... Între elefant, urs și dragon
Vasile Dâncu ..... Patrie de unică folosință ◆ Mitologii, fantasme și idolatrie
Norman Davies ..... Varșovia
Ioan Drăgan ..... Comunicarea
Veronica Dumitrașcu ..... Frontiere și civilizații
Mohamed Elbaradei ..... Epoca dezamăgirii
Richard J. Evans ..... Al Treilea Reich (2 volume)
Niall Ferguson ..... Războiul lumii – Epoca urii
Bogdan Ficeac ..... De ce se ucid oamenii
John Lewis Gaddis ..... Războiul Rece
Cristopher Hale ..... Cruciada lui Himmler
Jonathan Harr ..... Tabloul pierdut
Joel F. Harrington ..... Călăul credincios
G.T. Kirileanu ..... Martor la istoria României (2 volume)
Joelle Kuntz ..... Scurta istorie a Elveției
Vasile Maierean, Dan Dulciu ..... O istorie a criptologiei românești
Klaus-Rudiger Mai ..... Societăți secrete. Mit, putere și adevăr
Irene Mainguy ..... Simbolurile gradelor de perfecțiune și ale ordinelor de înțelepciune ◆ Simbolurile gradelor capitulare în francmasonerie
George Cristian Maior ..... Despre *intelligence*
George Cristian Maior & Sergei Konoplyov ..... Cunoașterea strategică în zona extinsă a Mării Negre
George Cristian Maior ..... Incertitudine. Gândire strategică și relații internationale în sec. XXI

George Cristian Maior ..... Noul aliat. Regândirea politicii de apărare a României în sec. XXI
Mircea Malița ..... Homo Fraudens ◆ Istoria prin ochii diplomatului
Virgil Măgureanu ..... Declinul sau apoteoza puterii? ◆ Sociologie politică ◆ De la regimul comunist la regimul Iliescu
Ștefan Mâșu ..... Maestrul mason și arta regală ◆ Marele arhitect al Universului ◆ Puterea economică în istoria lumii
Bor Sugarjav & Ion Mihail Iosif .... Mongolia lui Ginghis Han
M. Baigent & Ion Mihail Iosif ..... Moștenirea mesianică ◆ Sângele sfânt și Sfântul Graal
Eugen Mihăescu ..... Strigăte în pustiu
Peter Molloy ..... Lumea dispărută a comunismului
Marian Nazat ..... România oranj ◆ România târâș ◆ Pe tălpile României
Reinhhold Niebuhr ..... Ironia istoriei americane
Ionel Nițu ..... Analiza de intelligence
Barack Obama ..... Îndrăzneala de a spera
Ioan Mircea Pașcu ..... Jurnal de... „Front"
Sidney Pike ..... CNN – Noi am schimbat lumea
Lynn Picknet & Clive Prince ..... Giulgiul de la Torino ◆ Misterul templierilor
Lynn Picknet & Clive Prince & Stephen Prior ..... Cazul Rudolf Hess. Dezertor sau mesager?
Mihai Retegan ..... Povestea unei trădări ◆ 1968 din primăvară până în toamnă
Alexander Stille ..... Jaful Romei
Alex Mihai Stoenescu ..... Istoria loviturilor de stat în România (vol. 4, partea I) ◆ Istoria loviturilor de stat în România (vol. 4, partea II) ◆ Interviuri despre revoluție ◆ În sfârșit, adevărul
Marius Stoian ..... Proiectul România
James Tabor ..... Dinastia Isus
Frederick Taylor ..... Dresda
Marius Tucă ..... Astenii de buzunar ◆ Pamflete cu români
Olimpian Ungherea ..... Sayonara. Confesiunile unui criminalist ◆ Dex masonic (vol. 1 și 2)
Joyce Tyldesley ..... Egipt
Dumitru Zamfir ..... Respectarea drepturilor omului în activitatea serviciilor de informații

MEDICINĂ

Aurelian Curin ..... Reiki nontradițional

MEMORII, JURNALE, BIOGRAFII

Ayaan Hirsi Ali ..... Necredincioasa
George Beahm ..... iSteve – Steve Jobs despre Steve Jobs
Carl Bernstein ..... O femeie la putere
Benazir Bhutto ..... Reconcilierea
Aher Arop Bol ..... Băiatul pierdut

Rodney Bolt ..... Lorenzo da Ponte. Aventurile libretistului lui Mozart
Gyles Brandreth ..... Philip și Elisabeta – Portretul unei căsătorii
Jean Dominique Brierre ..... Edith Piaf
Jared Cade ..... Agatha Christie: Misterul celor 11 zile
Edmonde Charles-Roux ..... Coco Chanel
Agatha Christie ..... Autobiografia
Eric Clapton ..... Autobiografie
Eleanor Coppola ..... Însemnări de viață
John Curran ..... Agatha Christie. Jurnalul secret
Stanislao Dziwisz ..... O viață cu Karol
Ciprian Enea ..... Jurnalul unui călător boem
Corneliu Filip ..... Ion Ghițulescu, omul de la microfonul radio
Bill Gates ..... Un optimist nerăbdător
Al Gore ..... Asalt asupra rațiunii
Mireille Guiliano ..... Franțuzoaicele nu se îngrașă
Agnès Humbert ..... Resistence. Războiul nostru
Julio Iglesias ..... Între paradis și infern
Cheryl Jarvis ..... Colierul. Treisprezece femei și experimentul care le-a schimbat viața
Angela Lambert ..... Viața irosită a Evei Braun
Enrik Lauer ..... Mozart și femeile
Gerd Langguth ..... Angela Merkel
Pierre Leprohon ..... Vincent van Gogh
Liviu Maior ..... Alexandru Vaida Voevod
Javier Marquez ..... Rat Pack – Frank Sinatra și prietenii lui în anii de glorie ai lui Kennedy și ai Mafiei
Iana Matei ..... De vânzare: Mariana, 15 ani
Thierry de Montbrial ..... Jurnal românesc
Ilie Năstase ..... Mr Năstase (conține coliță filatelică)
Jacqueline Pascarl ..... Cândva am fost o prințesă
Ioan Paul al II-lea ..... Memorie și identitate
Oana Popescu ..... Ciobit – Interviuri cu Maia Morgenstern
Hannes Rastam ..... Cazul Thomas Quick
Ursul Richter ..... Surâsul gheișei
David Rockefeller ..... Memorii
Jose A. Rodriguez jr ..... Măsuri extreme
Joshua Rubenstein ..... Lev Troțki – O viață de revoluționar
Anna Maria Sigmund ..... Dictator, demon, demagog
Emil Tocaci ..... Ultimul protest
Valérie Trierweiler ..... Mulțumesc pentru acest moment
Roxana Valea ..... Prin praf și vise
Kurt Vonnegut ..... Un om fără de țară
Regina Maria a României ..... Povestea vieții mele (3 vol.)

www.raobooks.com • www.facebook.com/rao.editura
office@rao.ro • libraria.rao@rao.ro

Max Eisen

CU PREȚUL VIEȚII

O poveste despre curaj și supraviețuire la Auschwitz

RAO

„Memoriile atât de actuale ale lui Max Eisen ne reamintesc că ororile nu se întâmplă peste noapte și că nimeni nu este imun. Înrobirea unui popor sau a unui grup etnic sau religios poate să ducă la vărsare de sânge și la genocid, așa cum s-a întâmplat în timpul Holocaustului. Doar din întâmplare este o mărturie a experienței umane în fața suferinței inutile, fără sens. Poate învățăm ceva din asta."

Marina Nemat, autoare a *Prisoner of Tehran*

„*Cu prețul vieții* este o poveste despre suferințele, necazurile și frica unui băiat aflat într-un moment teribil, într-un loc teribil, spusă cu simplitate și onestitate. Povestea unuia nu poate fi povestea tuturor, dar ar putea — și sunt sigur că asta este și speranța domnului Eisen — să fie un mijloc de a asigura transmiterea emoțională și intelectuală a intensității terorilor copleșitoare și diabolice ale celei mai mari crime din acele vremuri și din oricare alte vremuri."

Rex Murphy, fost moderator al emisiunii *Cross Country Checkup* la CBC Radio

ISBN 978-606-006-136-6
9 786060 061366
www.rao.ro
www.raobooks.com